

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Stefan Olafsson

Ett svart får eller bara en lite udda fågel?

Straffvärdebedömningen i narkotikamål ur ett rättsutvecklings-
och koherensteoretiskt perspektiv

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Karol Nowak

Termin för examen: VT18

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Syfte och frågeställningar	8
1.2 Definitioner och avgränsningar	8
1.3 Metod och material	10
1.4 Perspektiv och teori	11
1.5 Forskningsläget	12
1.6 Disposition	13
2 NARKOTIKASTRAFFRÄTT – ETT UNGT RÄTTSSOMRÅDE	14
2.1 Ett samhällsproblem växer fram	14
2.1.1 Tiden fram till andra världskriget	14
2.1.2 Utvecklingen under 40- och 50-talen	16
2.1.3 60-talet och omdefinitionen av narkotikafrågan	17
2.1.4 De moraliska entreprenörerna	19
2.1.5 En framgångsrik narkotikapolitik?	20
2.2 Regleringen av olovlig narkotikahantering	21
2.2.1 De centrala internationella narkotikadokumenterna	21
2.2.1.1 Opiumkonventionerna	22
2.2.1.2 De tre FN-konventionerna	22
2.2.1.3 Europeiska unionens rambeslut angående narkotikahandel	24
2.2.2 Sverige före narkotikastrafflagen	25
2.2.2.1 Regleringen fram till 1923	25
2.2.2.2 Narkotikakungörelsen och narkotikaförordningen	25
2.2.3 Narkotikastrafflagen	26
2.2.3.1 Lagens motiv och ikraftträdande	26
2.2.3.2 Tidiga reformer med det grova brottet i centrum	27
2.2.3.3 Grovt brott reformeras återigen – och förfarandeformerna listas	28
2.2.3.4 Nytt fokus – den enskilde missbrukaren	31
2.2.3.5 2016 års reform – synnerligen grovt narkotikabrott m.m.	33
3 STRAFFVÄRDE OCH PROPORCIONALITET	34
3.1 Straffvärde – brottets allvar	34

3.1.1	Bakgrund	34
3.1.2	Att bestämma straff – abstrakt och konkret straffvärde	36
3.1.3	Den inledande straffvärdebedömningen	38
3.1.4	Brottsinterna omständigheter	39
3.1.5	Brottsexterna omständigheter	39
3.1.6	Något om dubbelt beaktande	41
3.2	Proportionalitet – sambandet mellan straffvärde och straffsats	42
3.2.1	Bakgrund	42
3.2.2	Begränsande eller bestämmande effekt?	43
3.2.3	Proportionalitet och repressionsnivå	45
4	STRAFFVÄRDEBEDÖMNINGEN I NARKOTIKAMÅL	46
4.1	Utvecklingen i underrätterna – 80-talet fram till juni 2011	46
4.1.1	Listor och tabeller – strävan efter enhetlig praxis	46
4.1.2	Sammanjämkningen i Skånska hovrätten	48
4.2	Praxisomläggningen och dess konsekvenser	49
4.2.1	Straffmätning vid straffvärdemässiga övervärden	50
4.2.2	Mefedrondomen – en vändpunkt	51
4.2.3	De efterföljande domarna	54
4.2.4	Övriga betydelsefulla omständigheter vid sidan av art och mängd	59
4.2.5	Effekten på rubricering och straffvärde	61
4.2.6	Straffvärdemässiga tak och alldeles extrema fall	62
4.2.7	Nya tabeller och genomslaget i underrätterna	63
4.2.8	En ny grad av narkotikabrott	64
4.2.9	Återstående klargöranden avseende straffvärdebedömningen	67
5	AVSLUTANDE ANALYS	70
5.1	Översikt	70
5.2	Situationen före praxisomläggningen	72
5.2.1	Var straffvärdebedömningen felaktig och i så fall på vilket sätt?	72
5.2.2	På vilka grunder rättfärdigades det gamla systemet?	74
5.2.3	Vad låg bakom förändringen?	75
5.3	Situationen efter praxisomläggningen	76
5.3.1	Har problemen åtgärdats?	76
5.3.2	Uppstod nya problem till följd av praxisomläggningen?	77
5.3.3	Är straffskalorna för allvarliga narkotikabrott proportionerliga?	78
5.4	Slutord	79
BILAGA A		82
BILAGA B		87
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING		88
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING		92

Summary

In Swedish courts, over a period of more than 30 years, a practice of punishment was developed in drug cases, which largely differed from those of other types of crime. The penal value assessment in the area was basically governed entirely by tables based on the art and amount of drugs. A comprehensive practice review took place between 2011 and 2013. The conclusion was that all relevant circumstances in the individual case should influence the penal value. Effects of this were that the tables would only be a starting point for continued assessment and that the penal values for drug offenses were drastically reduced.

The present paper addresses the question as to whether and in what case the previous penal value assessment in drug cases was incorrect in relation to the sanctions system as a whole, and to what extent any problems were resolved as a result of the change of practice and whether new problems arose as a consequence of this. In the review, the thesis from a legal development perspective in the field of drug crime law in general and the assessment of penal value are specifically deleted. In addition, a coherent theoretical perspective on the penal value assessment is made both before and after the change of practice.

The essence of the essay is the penal value assessment in drug cases. As a basis for this, I first describe the emergence of the Swedish drug penal law as well as the meaning of the terms penal value and proportionality. As regards the assessment in drug cases, the paper shows how practices were developed until June 2011, when the so-called *Mefedrondomen* began the process of conversion. Within a time span of a couple of years, another 12 judgments were released for the subject up to the Supreme Court. The essay goes through all of them and reports their significance. The new crime breach, *particularly severe drug offense*, was a consequence of the change of practice. The purpose of the new degree was that even larger amounts of drugs should be important in the range of punishment. Increased nuance and thus higher proportionality were good effects of the reorganization, as well as making the sanctions system more coherent. Less good effects were the deterioration of effectiveness and predictability in the law enforcement, and the fact that larger amounts of drugs became disproportionately small in the assessment of the penal value - even after the particularly severe crime was introduced.

The essay concludes that the penalty assessment prior to the change of practice was incorrect in such a way that the penalty determination was

applied in a way that deviated from the general rules and principles. In a thoughtful chart of the punishment of different types of crime, drug offense was a nail that stood straight up, contributing to incoherence in the penalty system. The reason that this was accepted was that the very strict view of the drug issue established in Sweden in the 1980s was followed by the courts and allowed to influence the assessment of the penal value. It took almost 30 years since the wrong course was set until the then Justice Council Martin Borgeke first through the doctrine and then through his role in the Supreme Court led the development in a different direction.

Another conclusion is that there is a value in having the same or at least similar application to all types of crime - i.e. that it is pursuit of coherence within the penalty system. The reason for this is that lack of coherence within a system weakens its legitimacy. The rules and principles related to the assessment of crimes and the determination of sanctions should be equal regardless of the type of crime. This means that, although in some respects drug offenses are a bit odd, it cannot be accepted that the punishment assessment for the type of crime is. On the contrary, it is important that the application takes place in a similar manner throughout the sanctions system.

Sammanfattning

I svenska domstolar utvecklades under en period av över 30 år en påföljdspraxis i narkotikamål som i hög grad avvek från vad som gäller för andra brottstyper. Straffvärdebedömningen inom området styrdes i princip helt och hållet av tabeller grundade på arten och mängden narkotika. En omfattande praxisomläggning ägde rum åren 2011 till 2013. Omläggningen medförde att samtliga relevanta omständigheter i det enskilda fallet skulle tillmätas betydelse för straffvärdet. Effekter av detta blev bl.a. att tabellerna endast skulle vara en utgångspunkt för fortsatt bedömning och att straffvärdena för narkotikabrott sänktes drastiskt.

I föreliggande uppsats behandlas dels frågan om och i så fall på vilket sätt den tidigare straffvärdebedömningen i narkotikamål var felaktig i relation till påföljdssystemet som helhet, dels i vilken utsträckning eventuella problem åtgärdats till följd av praxisomläggningen och om nya problem uppstått till följd av denna. I granskningen utgår uppsatsen från ett rättsutvecklingsperspektiv ifråga om narkotikastraffrätten generellt och bedömningen av straffvärde specifikt. Dessutom anläggs ett koherensteoretiskt perspektiv på straffvärdebedömningen såväl före som efter praxisomläggningen.

Kärnan i uppsatsen utgörs av straffvärdebedömningen i narkotikamål. Som underlag för detta redogörs först för den svenska narkotikastraffrättens framväxt samt innebörden av begreppen straffvärde respektive proportionalitet. När det gäller bedömningen i narkotikamål visar uppsatsen hur praxis utvecklades fram till juni 2011, då den s.k. *Mefedronden* inledde praxisomläggningen. Inom loppet av ett par år släpptes ytterligare tolv rättsfall av betydelse för ämnet upp i Högsta domstolen. Uppsatsen går igenom samtliga och redovisar deras betydelse. Den nya brottsrubriceringen *synnerligen grovt narkotikabrott* var en konsekvens av praxisomläggningen. Syftet med den nya graden var att även större mängder narkotika ska ha betydelse högt upp i straffskalan. Ökad nyansering och därmed högre proportionalitet var goda effekter av omläggningen, liksom att påföljdssystemet blev mer sammanhängande. Mindre bra effekter var försämrad effektivitet och förutsebarhet i rättstillämpningen samt att större mängder narkotika fick oproportionerligt liten betydelse vid straffvärdebedömningen – även efter att det synnerligen grova brottet införts.

I uppsatsen anförs att straffvärdebedömningen före praxisomläggningen var felaktig på så vis att påföljdsbestämningen tillämpades på ett sätt som avvek

från de regler och principer som gäller allmänt. I ett tänkt diagram över påföljdsbestämningen av olika brottstyper var narkotikabrottsligheten en spik som stod rakt upp, vilket bidrog till inkoherens i påföljdssystemet. Orsaken till att detta accepterades var att den mycket stränga synen på narkotikafrågan som under 1980-talet etablerats i Sverige följt med in i domstolarna och tilläts påverka straffvärdebedömningen. Det tog närmare 30 år från det att den felaktiga kursen sattes till dess att dåvarande justitierådet Martin Borgeke först genom doktrin och sedan genom sin roll i Högsta domstolen satte ned foten.

I uppsatsen dras slutsatsen att det finns ett värde i att ha samma eller åtminstone liknande tillämpning gällande alla brottstyper – d.v.s. att det är eftersträvansvärt med koherens inom påföljdssystemet. Orsaken till detta är att bristande koherens inom ett system försvagar dess legitimitet. De regler och principer som har att göra med bedömningen av brott och bestämmande av påföljd bör vara lika, oberoende av brottstyp. Det innebär att även om narkotikabrottsligheten i vissa avseenden är en lite udda fågel, kan det inte accepteras att straffvärdebedömningen avseende brottstypen är det. Tvärtom är det av vikt att tillämpningen sker likartat inom hela påföljdssystemet.

Förord

Jag vill rikta ett stort tack till min handledare, Karol Nowak, för god hjälp och gott stöd under skrivprocessen. Vi har haft samtal om både det ena och det andra och jag är synnerligen nöjd med det engagemang och den goda vilja jag visats. Redan på termin ett hade vi det första utvecklande samtalet på tu man hand och det kändes därför extra fint att sluta cirkeln under termin nio.

Jag vill tacka alla kurskamrater, lärare och övriga medstudenter som på olika sätt varit med mig under de fyra och ett halvt år jag genomgått juristutbildningen. Det har varit fantastiskt att vara en del av gemenskapen Juridicum i Lund – en del av mitt hjärta kommer alltid slå för fakulteten.

Jag vill tacka alla människor som varit ett stöd på den resa jag påbörjade för sju år sedan. Livet var då oerhört mörkt och utan hjälp av såväl myndigheter som enskilda hade jag inte levt idag. Var och en förstår att resan från narkomani och hemlöshet till en examen i juridik inte görs helt på egen hand.

Jag vill tacka Heidi Mariassy för all hjälp med en mängd värdefulla saker under de senaste åren, inte minst en fantastisk studentbostad.

Jag vill tacka advokat Johan Länström, bl.a. för att ha släppt in mig i yrkeslivet och därmed gett mig en drömstart på karriären. Johan har varit och är en verklig inspirationskälla och jag ser fram emot att vid examen påbörja en tjänst som biträdande jurist på firman.

Jag vill tacka min bror, Arne, och hans familj. Delar av examensarbetet skrevs under iskalla och snötäckta februaridagar i deras gäststuga i skogen utanför Norrtälje. Jag vill även tacka min syster, Anna Sif, som trots att jag många gånger varit svår att ha med att göra har mött mig i det nya livet.

Främst av alla vill jag tacka min fina mamma, Helga Arnadottir Warnström, och hennes man, Claes Warnström. Ni är båda fantastiska – utan ert stöd skulle ingen uppsats överhuvudtaget blivit skriven. Jag beklagar att min pappa, Pétur, inte kunde få se vändningen, men det jag kan göra numera är att hedra hans namn och minne genom att prestera väl och leva på ett sätt som skulle gjort honom stolt.

Malmö den 22 april 2018

Stefan Olafsson

Förkortningar

BrB	Brottsbalken
FN	Förenta nationerna
FMN	Föräldraföreningen mot narkotika
NF	Nationernas förbund
NJA	Nytt juridiskt arkiv
NSL	Narkotikastrafflagen
Prop.	Proposition
RFHL	Riksförbundet för hjälp åt narkotika- och läkemedelsberoende
RNS	Riksförbundet narkotikafritt samhälle
SCB	Statistiska centralbyrån
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

Till följd av en ekonomisk kris blomstrade våldet i 600-talets (f.Kr.) Aten och i samband med detta uppenbarade sig Drakon. Han kodifierade statens lagar, som sägs ha varit så stränga att de voro som nedtecknade med blod. Enligt de *Drakoniska lagarna*, ett begrepp som lever än idag, bestraffades såväl mord som rån och lättja med standardstraffet döden. Drakon själv uppfattade det förvisso som problematiskt att varje förseelse hade samma straffsats, men han vidhöll ändå systemets förträfflighet och upprätthöll dess giltighet. Någon tid efter Drakons död förlorade det politiska parti han tillhört sin maktställning, varför de hårda lagarna kom att ifrågasättas och de ersattes strax av *Solons lagar*. Den redan under sin levnad berömde Solon räknades som en av Greklands sju vise och tillhörde det parti som nu kommit till makten. Hans lagbok beskrevs som oöverträffbar ifråga om rättvisa. Varje tänkbar brottslig gärning hade ett synnerligen väl anpassat straff kopplat till sig och såväl brottsling som domare kunde med tillförsikt låta sig vägledas av klokheten bakom de nedtecknade orden.¹

I svenska underrätter utvecklades under en period av över 30 år en påföljdspraxis som mer påminde om de Drakoniska lagarna än om Solons, såtillvida att stränga straff utdömdes även för mindre allvarlig narkotikabrottslighet och att narkotikabrott av mycket olika karaktär gav maxstraff. Med en straffvärdebedömning så gott som helt styrd av tabeller avvek narkotikamålen påtagligt från bedömningen avseende andra brottstyper. Tabellerna grundade sig på omständigheterna art och mängd narkotika. En omfattande praxisomläggning ägde rum åren 2011 till 2013. Bland förändringarna kan nämnas att de tidigare så avgörande tabellerna därefter skulle användas endast som en utgångspunkt för den fortsatta straffmätningen – alltid med ett utrymme för att beakta det enskilda fallets förmildrande och försvårande omständigheter.

När man talar om proportionalitet inom modern straffrätt åsyftas en balans mellan brott och straff – en balans som också var utmärkande för Solons lagar. De Drakoniska lagarna utmärkte sig genom att samma hårda straff tilldelades olika allvarliga gärningar, vilket i viss utsträckning också var fallet före praxisomläggningen. Efter denna kan det konstateras att systemet tydligt rört sig i Solons mer nyanserade riktning. Mitt intresse för ämnet väcktes av frågan hur en uppenbart avvikande rättstillämpning kunde utvecklas och fortgå under så lång tid. Jag ville också ta reda på vad som låg bakom förändringen, vad omläggningen innebar och vilka effekterna blev.

---

¹ Henriksson, Alf, *Antikens historier*, 1981, Bonniers Grafiska Industrier AB, s. 71 f.

1.1 Syfte och frågeställningar

En omfattande praxisomläggning ägde rum inom narkotikastraffrätten åren 2011 till 2013, närmare bestämt avseende det sätt på vilket domstolarna skulle bedöma straffvärdet av brottslighet inom området. Det övergripande syftet med föreliggande uppsats är att utifrån ett rättsutvecklings- och ett koherensteoretiskt perspektiv granska straffvärdebedömningen i narkotikamål.

Det övergripande syftet kan i sin tur delas in i två delar. Den första delen undersöker om och i så fall på vilket sätt den tidigare straffvärdebedömningen i narkotikamål var felaktig i relation till påföljdssystemet som helhet. Den andra delen granskar kritiskt i vilken utsträckning eventuella problem åtgärdats till följd av praxisomläggningen och om nya problem uppstått till följd av denna.

För att uppnå syftena använder uppsatsen ett antal underfrågeställningar:

1. Vad låg bakom framväxten och utvecklingen av den svenska narkotikastraffrätten?
2. Vilken innebörd har begreppen straffvärde och straffrättslig proportionalitet?
3. På vilka grunder rättfärdigades den tidigare straffvärdebedömningen?
4. Vad var det som förorsakade praxisomläggningen?
5. Är straffskalorna för allvarliga narkotikabrott proportionerliga?

1.2 Definitioner och avgränsningar

För ökad tydlighet vill uppsatsen klargöra följande. Praxisomläggningen består huvudsakligen av tretton rättsfall. Uppsatsen relaterar ofta till dessa och använder då, i kursiverad stil, de beskrivande rättsfallsnamn som på senare tid börjat användas. Exempelvis kallas NJA 2011 s. 357 för *Mefedronden*. I fotnoterna används dock den beteckning domen fått i Nytt juridiskt arkiv (NJA). Vidare vill uppsatsen redan nu fastslå det begrepp som används för att ange typen av narkotika. Det finns variationer i lagstiftning, förarbeten, rättspraxis och doktrin, varav de vanligaste benämningarna är *art* eller *sort*. Uppsatsen väljer att genomgående använda begreppet *art*, av den anledningen att det är det begrepp som används i aktuell lagtext. Exempelvis är heroin en art, liksom amfetamin.

Av utrymmesskäl och för att vissa frågor ligger utanför uppsatsens syfte är det nödvändigt att göra en del avgränsningar. Bestraffningsideologier har stor betydelse för påföljdssystemet. Uppsatsen avser dock inte att mer fördjupat förklara de olika bestraffningsideologier som inte har direkt med uppsatsens syfte att göra. Preventionsteorierna är förvisso viktiga i det svenska systemet, men nämns bara som en bakgrund till införandet av straffvärde som bas för påföljdsbestämningen. Uppsatsen avgränsar sig till svensk rätt, även om viss internationell rätt behandlas i uppsatsens andra kapitel. Denna behandlas endast i kraft av att ha haft betydelse för utvecklingen av svensk rätt – avsikten är inte att göra en komparativ analys.

Man kan tänka sig att jämsides med narkotikabrotten behandla smugglingsbrott – det finns likheter och parallellt löpande regleringar mellan brottstyperna. Uppsatsen avgränsar sig emellertid till brott enligt narkotikastrafflagen (NSL). Skälet till detta är att uppfyllandet av uppsatsens syfte inte blir tydligare av att lägga till ett parallellspår. Inom NSL görs en avgränsning till lagens tre första paragrafer, som behandlar de fyra graderna av narkotikabrott – och tyngdpunkten ligger på grovt och synnerligen grovt narkotikabrott, vilka i uppsatsen kallas *allvarligare narkotikabrott*. Även normalgraden och det ringa narkotikabrottet behandlas, men för förståelse av straffvärdebedömningen är det främst de allvarligare brotten som har betydelse. Uppsatsen fördjupar sig inte i vad som avses med de kriminaliserade förfaranden som utgör narkotikabrott enligt 1 § NSL. Förfarandeformerna berördes inte av den praxisförändring som står i centrum för uppsatsen, varför dessa redovisas endast för förståelse av vad som utgör narkotikabrott.

Det ligger utanför uppsatsens syfte att gå in på vad narkotika egentligen är – i uppsatsen förutsätts det att de preparat som behandlas utgör narkotika. Narkotikapreparaten anses även vara olika farliga. Även om farlighetsbedömningar i och för sig är av intresse för straffvärdebedömningen väljer uppsatsen att inte fördjupa sig i detta. När det ändå tas upp fyller det ett syfte vid sidan av farligheten i sig – exempelvis farligheten relativt andra narkotiska preparat och straffvärdet kopplat till detta. Uppsatsen behandlar inte ansvarsdelen i de rättsfall som hanteras, utan förutsätter att skuldfrågan är korrekt bedömd av domstolen. I påföljdsdelen ligger fokus på brottsrubricering och straffvärde. Uppsatsen behandlar inte osjälvständiga brottsformer, betydelsen av återfall eller flerfaldig brottslighet. Straffmättningsvärdet utelämnas, liksom påföljdsvalet. Tanken bakom detta är att så renodlat som möjligt behandla bedömningen av straffvärde.

1.3 Metod och material

Rättsdogmatiken har till uppgift att fastställa gällande rätt, med innebörd att den ska beskrivas och systematiseras.² I någon mån råder det skilda meningar om den rättsdogmatiska metodens innebörd, men dess utgångspunkt är de allmänt accepterade rättskällorna. Regelmässigt söker rättsdogmatikern svar på sina frågor i lagstiftning, förarbeten, rättspraxis och doktrin.³ Metoden är till sin natur kvalitativ och rättskällans auktoritet är av avgörande betydelse. Rättsdogmatisk metod är i huvudsak fri från rättsvetenskaparens värderingar.⁴

Mitt syfte med föreliggande arbete sträcker sig emellertid längre än till att fastställa gällande rätt. Jag avser även att kritisera rätten, varför en metod som går utöver den rättsdogmatiska är nödvändig. Av denna anledning har jag valt att använda en rättsanalytisk metod, vilket på flera sätt förändrar förutsättningarna för uppsatsarbetet. Det saknas ”rätta svar”, en större mängd material kan användas och arbetet blir överhuvudtaget friare. Ingen maktutövning går fri från kritisk granskning och värderingar får större plats.⁵ Utgångspunkten för föreliggande arbete är de källor som följer av rättskällevärdet, men då den rättsanalytiska metoden tillåter också annat material har även sociologisk litteratur, underrättspraxis och debattartiklar använts.

Uppsatsens andra kapitel bygger inledningsvis på material av sociologen Börje Olsson och används för att lägga en historisk grund för den fortsatta framställningen – en uppsats som behandlar narkotikastraffrätten vinner på att visa hur synen på narkotikafrågan utvecklats. Olsson har en professur med inriktning mot alkohol- och narkotikapolitik och bland hans huvudsakliga forskningsområden märks bl.a. social-historiska analyser av narkotikafrågan. Mot den bakgrunden bedömdes det lämpligt att använda material av Olsson. Kapitlets andra huvudavsnitt behandlar regleringen av olovlig narkotikahantering ur ett rättsutvecklingsperspektiv. Som utgångspunkt har använts material av Per Ole Träskman för att beskriva den historiska utvecklingen. Träskman är seniorprofessor i straffrätt vid Lunds universitet och är den forskare som publicerat mest litteratur inom det svenska narkotikastraffrättsliga området. När det gäller de internationella dokumenten har uppsatsen använt originalkällorna ifråga om EU:s rambeslut. Sverige före

---

² Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare – Ämne, material, metod och argumentation*, tredje upplagan, 2015, Norstedts Juridik AB [i fortsättningen: Sandgren (2015)], s. 43 f.

³ Korling, Fredric och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 2013, första upplagan, s. 21.

⁴ Sandgren (2015), s. 43 f.

⁵ *Ibid.* s. 45 ff.

narkotikastrafflagen har redovisats utifrån doktrin. Narkotikastrafflagens tillkomst redovisas med utgångspunkt i förarbetena och samma sak gäller de ändringar som genomförts fram till idag. Uppsatsen fokuserar på de skäl som angetts för att genomföra ändringarna och med särskilt fokus på straffskalor, förfaranden, rubriceringar och bedömningar av grad respektive straffvärde.

I uppsatsens tredje kapitel används de allmänt accepterade rättskällorna. Avsnittet om straffvärde bygger huvudsakligen på litteratur av de inom svensk straffrätt välbekanta namnen Nils Jareborg, Josef Zila, Petter Asp och Magnus Ulväng. Avsnittet som behandlar proportionalitetsprincipen bygger framförallt på material av professor Andrew von Hirsch. Rättsfilosofen von Hirsch har producerat en stor mängd litteratur inom straffteori och anses vara en av de stora inom modern vedergällningsteori. Kapitlet är i relativt hög grad deskriptivt, men viss analys förekommer. Syftet med framställningen är att lägga en stabil grund för att i det fjärde kapitlet behandla straffvärde och proportionalitet specifikt i narkotikamål.

Fjärde kapitlet börjar med en tillbakablick på straffvärdebedömningen fram till juni 2011. Till detta avsnitt har framförallt använts material av f.d. justitierådet Martin Borgeke, vars personliga engagemang i händelsekedjan gör hans redogörelse ovärderlig. Kärnan i kapitlet är de tretton rättsfall som utgör praxisförändringen. I redovisningen av dessa har uppsatsen valt att lyfta fram endast de partier i domarna som tillför ny vägledning. Förutom ifråga om *Mefedrondomen*, som intar en särställning i kraft av att vara brytpunkten mellan gammal och ny praxis, redovisas inte vad rättsfallen handlade om i övrigt. Fokus ligger helt och hållet på prejudikatvärdet i respektive dom. Ett par ytterligare rättsfall från HD tas upp i kapitlet, och även i dessa fall begränsar sig uppsatsen till att lyfta fram endast de delar som har betydelse för att uppfylla uppsatsens syften. Underrättspraxis nämns kortfattat, i syfte att visa praxisomläggningens genomslag. I kapitlets avslutande avsnitt används även ett debattinlägg från dagspressen. Syftet med detta är att visa hur diskussionen kring grov narkotikabrottslighet ser ut idag i olika politiska läger.

1.4 Perspektiv och teori

Uppsatsen har valt att ta avstamp i ett rättsutvecklingsperspektiv. Orsaken till detta val är att uppsatsen vill undersöka och redogöra för hur narkotikastraffrätten kom till och på vilket sätt den utvecklats över tid. Rättsområdet har påverkats av en mängd såväl sociala som juridiska faktorer, vilka redovisas främst i uppsatsens andra kapitel. Effekter av utvecklingen tydliggörs i uppsatsens fjärde kapitel.

I analysen har anlagts ett koherensteoretiskt perspektiv avseende narkotikastraffrätten och de olika straffvärdebedömningar som behandlas i uppsatsen. Vid argumentation för en rättslig ståndpunkt är det möjligt att hänvisa till argumentets överensstämmelse med rättssystemets helhet. Ståndpunkter eller tillämpningar kan även kritiseras med hänvisning till att de inte överensstämmer med systemets övriga struktur, syften etc. Koherens är en föreställning som har att göra med att ett systems olika delar ska hänga väl samman med varandra. Tanken med koherensargument inom juridiken är att ett rättsligt argument är starkare desto bättre detta hänger samman med rättssystemet i övrigt. Aleksander Peczenik är av uppfattningen att det finns ett stort värde i att rättssystemet framställs som ett sammanhängande regelkomplex och att juristerna har en viktig uppgift att fylla genom att eftersträva konsekventa avgöranden.⁶

1.5 Forskningsläget

Narkotikastraffrätten är förhållandevis sparsamt behandlad inom forskningen. Den litteratur som finns är i huvudsak från innan eller parallellt med den praxisomläggningen som står i centrum för uppsatsen. Per Ole Träskman har skrivit ett flertal böcker på ämnet, varav den senaste är från 2012 och har bidragit med en del material till föreliggande uppsats. Träskman ingår även i en antologi från 2011, med Börje Olsson som redaktör, som anlägger ett bredare perspektiv på narkotikafrågan. Olsson utvecklar i denna narkotikamissbrukets historia och använder som grund även andra av sina verk.

Från senare år, d.v.s. efter praxisomläggningen, finns det inte särskilt mycket skrivet. Borgeke, Ulväng och Bob Nilsson Hjorth har skrivit enstaka artiklar som behandlar denna. *Studier rörande påföljdspraxis med mera* kom ut i sin senaste pappersutgåva 2013, varför omläggningen finns med även i denna. En elektronisk version av boken tar med praxis fram t.o.m. november 2016 och en ny upplaga är väntad under 2018. Dock finns det när uppsatsen skrivs inget tillgängligt material som behandlar utvecklingen efter 2016 års reform, när det synnerligen grova brottet infördes.⁷

---

⁶ Peczenik, Aleksander, *Vad är rätt?*, första upplagan, 1995, Fritzes Förlag AB, s. 564 f.

⁷ 21 april 2018.

1.6 Disposition

Uppsatsen är indelad i fem kapitel. Efter föreliggande inledningskapitel följer två huvudsakligen deskriptiva kapitel. Syftet med dessa är att skapa underlag för god förståelse av fjärde kapitlets fördjupning av straffvärdebedömningen specifikt i narkotikamål.

Kapitel två behandlar narkotikastraffrätten mer generellt och delas upp i två huvudavsnitt. Det första av dessa visar narkotikamissbrukets etablering i Sverige, förändringen av synen på narkotikafrågan och omdefinitionen av denna till ett allvarligt samhällsproblem. I det andra huvudavsnittet redogörs först för ett antal för svensk del betydelsefulla internationella dokument. Därefter redovisas svensk nationell rättsutveckling fram till 60-talet, följt av narkotikastrafflagens tillkomst och de för uppsatsen relevanta ändringar som genomförts.

I kapitel tre redogörs i varsitt huvudavsnitt för begreppen *straffvärde* och *proportionalitet*. Straffvärdeavsnittet ger en bakgrund till begreppets införande i påföljdssystemet, följt av en genomgång av dels de tre straffvärdeparagraferna i brottsbalken, dels värdet av s.k. brottsinterna omständigheter. Proportionalitetsavsnittet benär ut begreppet proportionalitet och ger även en kommentar till repressionsnivån i påföljdssystem som grundar sig på principen med samma namn.

Kapitel fyra knyter samman andra och tredje kapitlet. Kapitlet är uppdelat i två huvudavsnitt. I det första beskrivs utvecklingen i underinstanserna från 80-talet fram till juni 2011. Därefter följer det relativt omfattande andra avsnittet som behandlar praxisomläggningen. Uppsatsen går därvid igenom *Mefedronden* och de efterföljande domarna, i syfte att förtydliga innebörden av förändringarna och de effekter som blev resultatet. Kortfattat redovisas även vad som återstår att klargöra avseende straffvärdebedömningen i narkotikamål.

Kapitel fem innehåller en avslutande analys som samlar ihop den analys som skett löpande genom uppsatsen. Utifrån detta dras vissa slutsatser och frågeställningarna besvaras. Uppsatsens tvådelade syfte – nämligen att undersöka om och i så fall på vilket sätt den tidigare straffvärdebedömningen i narkotikamål var felaktig i relation till påföljdssystemet som helhet, samt i vilken utsträckning eventuella problem åtgärdats och om nya problem uppstått – uppfylls i och med det.

2 Narkotikastraffrätt – ett ungt rättsområde

Föreliggande kapitel ger en historisk utgångspunkt för det centrala fjärde kapitlets behandling av straffvärdebedömningen i narkotikamål.

Kapitlet är indelat i två huvudavsnitt. Syftet med det första av dessa är visa narkotikamissbrukets etablering i Sverige, förändringen av synen på narkotikafrågan och omdefinitionen av denna till ett allvarligt samhällsproblem. I det andra huvudavsnittet anläggs ett rättsutvecklingsperspektiv avseende den straffrättsliga kontrollen av narkotika. Syftet är att dels visa vilken effekt samhällssynen fick på lagstiftningen, dels ge ett underlag för bedömning av brottsligheten. Viss analys sker löpande genom texten.

2.1 Ett samhällsproblem växer fram

2.1.1 Tiden fram till andra världskriget

Att narkotikan skulle utgöra ett allvarligt samhällshot är en föreställning som är relativt ny. Narkotikaproblematiken har sitt ursprung i medicinska framsteg och processen för de farmakologiska produkter som med tiden kommit att narkotikaklassas har varit synnerligen likartad: de har setts som innovationer med potential att kunna lösa många medicinska symptom. Med tiden har dock rapporter om biverkningar och beroendeffekter börjat strömma in.⁸ Men låt oss börja från början.

Under 1800-talet användes de starkt lugnande och smärtstillande opiaterna i stor utsträckning i svensk sjukvård och var mycket lovprisade. Mot bakgrund av det primärt medicinska bruket och att egenskaperna var så värdefulla var det inte på länge aktuellt med någon diskussion om opiatanvändningens risker. Produktion, handel och användning låg nästan helt utom kontroll för myndigheterna och ett stort antal opiatbaserade universalmedel var i omlopp.⁹ Då narkotikabruket primärt skedde inom ramen för medicinen var man från läkarhåll i huvudsak positiv. Även om långvariga läkarordinationer som lett till beroende och missbruk börjat få utrymme i den medicinska litteraturen,

---

⁸ Olsson, Börje m.fl., *Narkotika – om problem och politik*, första upplagan, 2011, Norstedts Juridik AB [i fortsättningen: Olsson m.fl. (2011)], s. 23 f.

⁹ Ibid. s. 25.

fanns det före andra världskriget ingen definition av narkotikamissbruk. Läkarkåren var dock kritisk till det folkliga bruk som skedde utanför skolmedicinen och under sent 1800-tal och 1900-talets början undanträngdes denna s.k. folkmedicin. Det var resultatet av en snabb professionalisering av skolmedicinen och att en storskalig läkemedelsindustri hade tagit över tillverkningen.¹⁰

I de medicinska tidskrifterna uppmärksammades en del missbrukare, vars missbruk nära nog undantagslöst var en konsekvens av medicinsk behandling. Missbrukarna var ”vanliga” patienter med ganska vanliga sjukdomar som fått preparaten utskrivna. Många var kvinnor, majoriteten var socialt välintegrerade och genomsnittsåldern högre än hos dagens missbrukare. Det fanns inget negativt moraliserande gentemot denna grupp.¹¹ Narkotikaproblematik betraktades inte som en samhällsfråga, utan problemen sågs som individuella och något som det ålåg främst familjedoktorn att komma till rätta med i relationen läkare-patient.¹² Emellertid kan nämnas att viss oro utvecklades i mitten av 1920-talet, då en del negativa rapporter pekade mot att kokainanvändningen börjat spridas. I Stockholm hade en byggnadsarbetare avlidit av en överdos och kokainfrågan togs upp i flera tidningsartiklar. Riksdag, regering och flera myndigheter reagerade. Justitieministern tog initiativ till den första rikstäckande utredningen av narkotiska medel, som utvisade att det var endast i de större städerna som konkreta missbruksfall kunde dokumenteras. Dock fanns det allmänt en känsla av, och oro för, att narkotikamissbruket skulle komma att sprida sig utanför dessa.¹³

Straffskärpningar diskuterades på initiativ av bl.a. Medicinalstyrelsen, men problematiken ansågs inte tillräckligt allvarlig för att nå enighet. Vissa förändringar kom förvisso i lagstiftningen, men de var nästan uteslutande en följd av de internationella konventioner till vilka Sverige anslöt sig.¹⁴ Begreppet *narkotika* fick en juridisk betydelse först 1923, i och med den så kallade *narkotikakungörelsen*. Det var den första svenska särlagstiftningen, vilken hanterade den rättsliga ställningen hos de aktuella preparaten.¹⁵ Även vårdfrågan diskuterades. Resultatlöst föreslogs att lagstiftningen avseende alkoholister skulle omfatta även narkotikamissbrukare. Motståndet tycktes bland annat bestå i en ovilja att blanda narkotika- och alkoholmissbrukare

---

¹⁰ Olsson m.fl. (2011), s. 25 ff.

¹¹ Ibid. s. 27.

¹² Ibid. s. 239.

¹³ Ibid. s. 27.

¹⁴ Ibid. s. 27 f. Se även avsnitt 2.2.

¹⁵ SFS 1923:53, se avsnitt 2.2.2.2.

med varandra. Emedan alkoholismen i stora delar var en arbetarklassfråga, var narkomanerna främst socialt välintegrerade medborgare.¹⁶

Till följd av farmakologins utveckling och att läkemedelsindustrin under 1900-talets första hälft alltmer tog över tillverkningen av läkemedel, introducerades allt fler syntetiska läkemedel. De centralstimulerande medlen var en av dessa nya grupper av preparat. Amfetamin introducerades i Sverige 1938, efter att ha framställts första gången 1935. Kommersialiseringen medförde en mer aktiv marknadsföring, vilket bidrog till ökad spridning av dessa nya preparatgrupper.¹⁷ I nästa avsnitt visar uppsatsen på amfetaminets omfattande betydelse för definitionen av det svenska narkotikaproblemet.

2.1.2 Utvecklingen under 40- och 50-talen

Liksom vid lanseringen av tidigare narkotiska preparat introducerades de centralstimulerande medlen såsom starkt verkningsfulla och relativt ofarliga. Användningsområdena var omfattande. Mycket snabbt spred sig användningen till stora grupper av befolkningen, receptfritt och genom marknadsföring i såväl dagstidningar som fackpress.¹⁸ Under tidigt 40-tal hade rapporter om biverkningar börjat dyka upp, varför Medicinalstyrelsen uppmanade läkarkåren till försiktighet vid utskrivandet av centralstimulantia. Även om det inte var fråga om en verklig narkotikaklassificering likställdes preparaten i vissa avseenden med narkotika år 1944. De regler för import, export, innehav och framställning som framgick av *narkotikakungörelsen* var dock inte tillämpliga på centralstimulantia.¹⁹

Åtgärderna hade viss effekt, men snart ökade användningen igen. Under 1940-talet tycks det främst ha varit de prestationshöjande effekterna som bidrog till preparatens popularitet. Bland annat gjordes försök på soldater, vars resultat gjorde vissa läkare närmast lyriska. På 1950-talet slog ytterligare ett uppmärksammat användningsområde igenom – som bantningsmedel. Trots varningar var medlen populära och ökningen fortsatte genom hela 50-talet.²⁰ I siffror kan ökningen illustreras med att användningen i Sverige 1943 uppskattades till 6 miljoner doser. 1959 beräknades användningen uppgå till 33 miljoner doser. Man uppskattar att gruppen regelbundna användare hade

---

¹⁶ Olsson m.fl. (2011) s. 27 f.

¹⁷ Ibid. s. 28.

¹⁸ Ibid. s. 29.

¹⁹ Ibid. s. 30. Se även avsnitt 2.2.2.2.

²⁰ Ibid. s. 35.

fördubblats under denna tid.²¹ Följden blev en narkotikaklassificering av flera av de centralstimulerande preparaten, vilket i samverkan med vissa andra kontrollåtgärder medförde en påtaglig nedgång av tillgängligheten. Det tillfälliga bruket minskade dramatiskt på bara ett fåtal år.²² Det uppskattade antalet tillfälliga brukare sjönk mellan 1959 och 1965 från ca 300 000 personer till ca 75 000.²³

2.1.3 60-talet och omdefinitionen av narkotikafrågan

Narkotikaproblemets karaktär sågs i början av 60-talet fortfarande från ett medicinskt perspektiv och missbruket betraktades som en sjukdom. Positionen försvarades av läkarna i syfte att undvika kriminalisering – uppfattningen var att möjligheten till rationell behandling annars skulle motverkas. Spridningen var dock omfattande och det blev allt svårare att försvara denna hållning.²⁴ Trots skärpt kontroll ökade missbruket av amfetamin i olika marginaliserade grupper. Man uppskattar att antalet narkotikamissbrukare 1967 uppgick till ca 3 000 i Storstockholm och ca 6 000 i hela Sverige. Av dessa uppskattades 2/3 använda centralstimulerande preparat, företrädesvis amfetamin. Knappa 15% använde cannabis och bara 6 % var opiatmissbrukare.²⁵ Detta var dock i sig inte tillräckligt för att man skulle anse sig ha ett narkotikaproblem – än mindre ett *allvarligt samhällsproblem*.²⁶ Uppsatsen redogör härnäst för de ytterligare förutsättningar som krävdes.

1950-talet och första halvan av 60-talet åskådliggör på ett tydligt sätt att det för en definition av narkotikaproblemet kan vara mer avgörande *vem* som använder narkotikan än huruvida preparatet är farligt. Narkotikans användargrupper är helt avgörande för uppfattningen av problemen, hur de definieras och vilka lösningar som väljs – det är den dominerande missbrukargruppen som formar narkotikaproblemet och –politiken.²⁷ Vid en internationell jämförelse och i relation till det svenska samhällets övriga

---

²¹ Olsson, Börje, *Narkotikaproblemets bakgrund: användning av och uppfattningar om narkotika i svensk medicin 1839-1965*, 1994, CAN [i fortsättningen: Olsson (1994)], s. 205 f.

²² Olsson m.fl. (2011), s. 35.

²³ Olsson (1994), s. 203 ff.

²⁴ Olsson m.fl. (2011), s. 31.

²⁵ Ibid. s. 36.

²⁶ Ibid. s. 31.

²⁷ Ibid. s. 240.

sociala problem var problemen förknippade med narkotikan relativt begränsade.²⁸

Missbruket av narkotika har i Sverige kopplats till fyra grupper, kallade de *medicinska*, de *folkliga*, de *psykiskt sjuka* och de *subkulturella* missbrukarna. Av dessa hängde de tre första grupperna mer eller mindre samman med en medicinsk användning och saknade egentlig betydelse för omdefinitionen av narkotikafrågan. De utgjorde inte något allvarligt hot mot samhället – allmänheten utsattes genom dessa grupper inte för reella negativa konsekvenser av missbruket, exempelvis genom våld. Helt avgörande för framväxten av det svenska narkotikaproblemet var istället den fjärde gruppen, de *subkulturella* missbrukarna – de kriminella.²⁹ När amfetaminmissbruket spred sig på allvar i samhällets kriminella grupperingar blev det en i många avseenden mycket stark kontrast till hur missbruket dittills tagit sig uttryck i de övriga tre grupperna. Även om missbruket i sig inte var mer omfattande än i de andra grupperna, smittades narkotikamissbruket av den starkt negativa attityd allmänheten redan hade till gruppens övriga kriminella aktiviteter. Man uppfattade dem vara i avsaknad av legitimitet, då bruket inte kunde motiveras med någon medicinsk rationalitet.³⁰

Sverige var ganska ensamt om denna utveckling. Spridningen av missbruket gick dessutom betydligt snabbare än i andra länder, då den avvikande gruppen redan existerade i form av kriminella. När det moderna narkotikaproblemet växte fram under 60-talet var det i majoriteten västländer heroin som dominerade. Under de förutsättningarna var psykiatriska problem mer framträdande i användargrupperna och kopplingen till redan kriminella grupperingar betydligt svagare. Därmed fick läkarna en starkare och mer framträdande roll och åtgärder såsom underhållsbehandling kom att bli centrala vid opiatmissbruk. Detta är betydelsefulla skäl till att det medicinska inflytandet varit så starkt på narkotikapolitiken internationellt. I Sverige har vi haft svårt att förstå den modellen. Inte minst märks skillnaderna i hur annorlunda vi i Sverige ser på s.k. harm reduction-åtgärder jämfört med många andra länder – inte minst EU-perspektivet. I många av dessa länder är ett narkotikafritt samhälle inte ens en målsättning.³¹

Ett narkotikaproblem ansågs etablerat redan till följd av att missbruket nått den subkulturella gruppen, men för att det skulle komma att uppfattas som ett av samhällets allra mest hotfulla problem krävdes ytterligare en faktor: risken för att *ungdomarna* skulle drabbas. Från mitten av 50-talet började denna

---

²⁸ Olsson m.fl. (2011), s. 16.

²⁹ Ibid. s. 31 ff.

³⁰ Ibid. s. 240 f.

³¹ Ibid. s. 241.

koppling göras och media uppmärksammade narkotikafrågan på allvar från mitten av 60-talet. På så sätt tog sig detta egentligen ganska begränsade problem in i de svenska hemmen.³² Ur ett större samhällsperspektiv var bruket av såväl amfetamin som cannabis vid denna tid relativt sällsynt, men föräldrars rädsla för att den bild som målats upp i media skulle drabba också deras barn bidrog till att narkotikafrågan började uppfattas som ett verkligt hot.³³ Allmänintresset hade blivit stort och frågan klättrade på den politiska dagordningen.³⁴ Myndigheterna kände sig tvungna att agera på något sätt, varför den första statliga utredningen på området tillsattes – den så kallade *Narkomanvårdskommittén*.³⁵ Utredningen kom att behandla en mängd aspekter på narkotikaproblemet och med dess arbete som utgångspunkt formulerade regeringen år 1968 det 10-punktsprogram som grundlade svensk narkotikapolitik för lång tid framåt.³⁶ Av utredningen framgår att samhället på bred front skulle gå på offensiv mot narkotikamissbruket.³⁷ De förebyggande åtgärderna skulle utökas, kontrollåtgärderna förstärkas, vård- och behandlingsområdet byggas ut och samhällets insatser skulle överhuvudtaget samordnas på ett bättre sätt.³⁸ Man var onekligen inne i en period då narkotikafrågan omdefinierades.³⁹

2.1.4 De moraliska entreprenörerna

Vissa ytterligare processer bidrog till det moderna narkotikaproblemets formande. Under 60-talets andra hälft gjorde de ”moraliska entreprenörerna” entré. Detta var personer eller organisationer som utifrån moraliska övertygelser ville påverka problemdefinitioner och lösningar.⁴⁰ Engagemanget växte fram i form av frivilligorganisationer och folkrörelser som kom att få stor betydelse för utvecklingen av svensk narkotikapolitik och samhällssynen på narkotika. *Riksförbundet för hjälp åt narkotika- och läkemedelsberoende* (RFHL) och *Riksförbundet narkotikafritt samhälle* (RNS) var två av de mest betydelsefulla organisationerna. Bägge bildades under andra hälften av 60-talet och de representerar mycket olika inställningar till narkotikaproblemet. Under 70-talet kan man säga att RFHL var mer påverkande på narkotikapolitiken, medan RNS varit tongivande därefter. RNS har en mycket repressiv syn i narkotikafrågan och organisationens

---

³² Olsson m.fl. (2011), s. 16.

³³ Ibid. s. 34.

³⁴ Ibid. s. 16.

³⁵ SOU 1967:25, SOU 1967:41, SOU 1969:52, SOU 1969:53.

³⁶ Olsson m.fl. (2011), s. 15 f.

³⁷ SOU 1971:39, s. 7.

³⁸ Olsson m.fl. (2011), s. 16.

³⁹ Ibid. s. 34.

⁴⁰ Ibid. s. 31.

påverkan på svensk narkotikapolitik kan avläsas i den restriktiva svenska hållningen från sent 70-tal och framåt.⁴¹

Även den svenska polisen har haft stor betydelse för uppfattningen av narkotikaproblemet. Förstatligandet och centraliseringen av polisväsendet påverkade, men även att den förste rikspolischefen, Carl Persson, var starkt engagerad i just narkotikafrågan. Persson hade nära kontakt med en av grundarna till RNS, läkaren Nils Bejerot. Bejerot anses av många vara den person som haft störst betydelse för utformningen av svensk narkotikapolitik. Polisen har därefter samarbetat nära med RNS och andra organisationer med restriktiv ideologisk hållning i narkotikafrågan, exempelvis *Föräldraföreningen mot narkotika* (FMN). Nära och långvarigt samarbete mellan polisen och frivilligorganisationer som intensivt arbetat för ett narkotikafritt samhälle lär ha haft stor betydelse för utvecklingen mot allt strängare kontroll av den enskilde (miss)brukaren. Detta har varit tydligt från omkring år 1980. Ett folkligt stöd för den repressiva linjen mobiliserades av frivilligorganisationerna. Polisen gick på samma linje och kom att få en central position i narkotikapolitiken.⁴² Uppsatsen behandlar narkotikalagstiftningens framväxt och utveckling i avsnitt 2.2. Den repressiva syn som beskrivits i föreliggande avsnitt märks tydligt i lagstiftningen från 80-talet och framåt.

2.1.5 En framgångsrik narkotikapolitik?

Andra faktorer än kvantitativa spelade alltså stor roll för hur den svenska modellen växte fram på narkotikaområdet. Helt klart är att narkotikabruket som sådant egentligen inte varit ett stort problem i Sverige – absolut inte ett av de värre sociala problemen. Det är möjligt att insikten om problemets begränsade omfattning rest föreställningen att det skulle vara möjligt att helt och hållet lösa det – att det just i kraft av den relativa litenheten skulle vara möjligt att skapa ett helt narkotikafritt samhälle. Narkotikaproblematiken betraktades vidare som något nytt och för det svenska samhället främmande, vilket kan ha stärkt uppfattningen att problemet kunde elimineras.⁴³

Under hela den repressiva perioden har antalet tunga missbrukare ökat i Sverige. Amfetaminet har tappat i relativ betydelse och heroinet har, med början i mitten av 1970-talet, vunnit mark. Ofta framhålls i den allmänna debatten att vi har ett narkotikamissbruk som är väsentligt lägre än i andra länder. Ifråga om det tunga missbruket är detta inte sant – Sverige ligger nära

---

⁴¹ Olsson m.fl. (2011), s. 16.

⁴² Ibid. s. 17.

⁴³ Ibid. s. 17.

EU-snittet. Det övergripande målet att uppnå ett narkotikafritt samhälle har medfört omfattande ansträngningar för att lösa narkotikaproblemet. Trots detta har problemmissbruket av narkotika ökat genom alla år, med fortsatt stark koppling till marginaliserade grupper. Sträng lagstiftning, ofta med långa fängelsestraff som följd, medför allvarliga konsekvenser för enskilda missbrukare. Många kritiker menar att narkotikamissbrukarens livssituation i stort, den kraftiga marginaliseringen och frånvaron av harm-reduction-åtgärder ökar såväl sjuklighet som dödlighet markant. I Sverige ligger den narkotikarelaterade dödligheten på en nivå motsvarande ungefär det dubbla EU-snittet.⁴⁴

Utvärderingar visar att Sverige bara kommer allt längre ifrån att förverkliga det narkotikafria samhället. Det saknas trovärdiga belägg för att den restriktiva politiken är effektiv – tvärtom finns det mycket som tyder på motsatsen. Detta till trots har narkotikapolitiken ännu inte ändrats.⁴⁵ Det kan vara på sin plats att fråga sig om föreställningen om det narkotikafria samhället kanske ska överges, till förmån för åtgärder som reducerar skadeverkningarna av narkotikamissbruket.

2.2 Regleringen av olovlig narkotikahantering

Vartefter narkotikabrukets problem uppmärksammades alltmer ansåg myndigheterna det nödvändigt att kontrollera de narkotiska preparaten och användningen av dessa genom strafflagstiftning.

Uppsatsen anlägger i detta andra huvudavsnitt ett rättsutvecklingsperspektiv och redogör först för ett antal för svensk del betydelsefulla internationella dokument. Därefter redovisas svensk nationell rättsutveckling fram till 60-talet, följt av narkotikastrafflagens (NSL) tillkomst och de för uppsatsen relevanta ändringar som genomförts. Ändringarna avser straffskalor, förfaranden, rubriceringar och bedömningar av grad respektive straffvärde. Fokus ligger på vad det var som motiverade reformerna.

2.2.1 De centrala internationella

---

⁴⁴ Olsson m.fl. (2011), s. 37 f.

⁴⁵ Ibid. s. 18 ff.

narkotikadokumenten

2.2.1.1 Opiumkonventionerna

De två opiumkonventionerna från 1912 och 1925 har haft betydelse för framväxten av den svenska narkotikastraffrätten, såtillvida att den första nationella särslagstiftningen, *narkotikakungörelsen*, tillkom som en direkt konsekvens av att Sverige anslöt sig till dessa.⁴⁶

Den internationella narkotikakonventionen (1912)

Med anledning av en ökande oro över den internationella narkotikahandeln sammankallades en internationell konferens i Shanghai 1909. I bakgrunden fanns även de två s.k. opiumkrigen (1839-42 och 1856-60) mellan i huvudsak Storbritannien och Kina. En av krigskonsekvenserna var att opium blivit en internationell handelsvara, vilket utvecklats till en synnerligen lönsam verksamhet. Kritiken mot narkotikabruket hade emellertid ökat kraftigt under 1900-talets inledande år, såväl i Europa som i USA. Situationen krävde att samlade internationella åtgärder vidtogs, vilket föranledde det amerikanska initiativet till 1909 års konferens. På konferensen utarbetades den opiumkonvention som ingicks i Haag 1912. För första gången förband sig de undertecknande staterna att begränsa handel och användning av vissa narkotikatyper, med undantag för syften av vetenskaplig och medicinsk karaktär.⁴⁷ Regleringen avsåg i huvudsak opium, heroin och kokain.⁴⁸

Den reviderade opiumkonventionen (1925)

1912 års konvention visade sig snart vara alltför kraftlös, varför nya åtgärder för ökad effektivisering av den internationella narkotikakontrollen inleddes – ett arbete som fortsatte inom ramen för Nationernas förbund (NF). En ny och reviderad opiumkonvention undertecknades 1925 och trädde i kraft 1928.⁴⁹ Vid sidan av de tidigare preparaten reglerades nu även cannabis.⁵⁰ Den största förändringen var dock att ett internationellt statistiskt övervakningssystem infördes, under ledning av ett NF-organ.⁵¹

2.2.1.2 De tre FN-konventionerna

FN:s allmänna narkotikakonvention (1961)

---

⁴⁶ Se avsnitt 2.2.2.2.

⁴⁷ Träskman, Per Ole, *Narkotikastraffrätten*, första upplagan, 2012, Norstedts Juridik AB [i fortsättningen: Träskman (2012)], s. 17 ff.

⁴⁸ Hartelius, Jonas, ”Farlighetsbedömningar av narkotika under 100 år”, SvJT 2012 s. 456 [i fortsättningen: Hartelius (2012)], s. 457.

⁴⁹ Träskman (2012), s. 18 f.

⁵⁰ Hartelius (2012), s. 457.

⁵¹ Träskman (2012), s. 19.

Det gick lång tid mellan den reviderade opiumkonvention och nästa internationella dokument av betydelse.⁵² 1946 överfördes den internationella kontrollen av narkotika till FN. Alla bestämmelser samlades efter hand i den första av FN:s tre narkotikakonventioner, *1961 års allmänna narkotikakonvention* ("The Single Convention").⁵³ All hantering av de traditionella narkotiska preparaten – cannabis, kokablad, kokain och opiater – regleras av konventionen.⁵⁴ Det viktigaste är att medlemsstaterna åläggs att införa lagstiftning för narkotikahandling som inte har vetenskapliga eller medicinska syften.⁵⁵ Bland de kontrollåtgärder som ingår i konventionen förutsätts medlemsstaterna vidta dels förebyggande åtgärder avseende den legala marknaden, dels bestraffande åtgärder för illegal handel, missbruk och beroende. Konventionen definierar vilka verksamheter som kan ingå i hanteringen av narkotika och förutsätter nationella kriminaliseringar. I centrum står artikel 36. Av denna framgår att "nödvändiga åtgärder" ska vidtas av varje medlemsstat för att odling, produktion, tillverkning, extraktion, beredning, innehav, erbjudande, utbudande till försäljning, distribution, köp, försäljning, överlåtelse av varje slag, förmedling, försändelse, transitering, transport, import och export av narkotiska preparat som bryter mot konventionsbestämmelserna ska vara kriminaliserat och straffbart. Konventionen kräver också att "adekvata" straff ska knytas till de kriminaliserade gärningarna.⁵⁶

Psykotropkonventionen (1971)

Som framgått var det endast de traditionella narkotiska preparaten som reglerades i *The Single Convention*. Utanför tillämpningsområdet föll alla icke-traditionella ämnen, i synnerhet de på teknisk väg producerade.⁵⁷ Luckan i den internationella narkotikaregleringen uppmärksammades bl.a. av departementschefen i *narkotikastrafflagens* förarbeten. Från svensk sida ville man föra in även hallucinogener, centralstimulantia, sömnmedel och lugnande medel under internationell kontroll.⁵⁸ Syftet med 1971 års psykotropkonvention var att täppa till luckan, varför en reglering infördes motsvarande vad som redan gällde för de traditionella preparaten.⁵⁹

Wienkonventionen (1988)

"Konventionen mot olaglig hantering av narkotika och psykotropa ämnen" antogs i Wien 1988. Syftet var att ytterligare effektivisera arbetet mot den

---

⁵² Träskman (2012), s. 20.

⁵³ Hartelius (2012), s. 459.

⁵⁴ Träskman (2012), s. 20 f.

⁵⁵ Ibid. s. 20 f.

⁵⁶ Träskman (2012), s. 21 f.

⁵⁷ Ibid. s. 22.

⁵⁸ Prop. 1968:7, s. 103.

⁵⁹ Träskman (2012), s. 22.

internationella narkotikakriminaliteten. Samarbetet skulle förstärkas och fokus ligga på spridning av narkotika och illegal handel. Konventionen sätter upp riktlinjer för hur det internationella rättsliga samarbetet ska gå till, i synnerhet avseende organiserad brottslighet. Liksom i tidigare konventioner är det endast uppsåtliga gärningar som förutsätts vara straffbara och eget bruk undantas återigen från kriminaliseringsområdet.⁶⁰

Idag har de tre FN-konventionerna tillträtts av ca 150 stater, vilket har och har haft stor betydelse för den internationella narkotikakontrollen.⁶¹

2.2.1.3 Europeiska unionens rambeslut angående narkotikahandel

Rambeslutet är den viktigaste narkotikaförfattningen inom EU.⁶² Medlemsstaterna förutsätts anta vissa minimiregler kopplade till olaglig narkotikahandel.⁶³ Rambeslutet är betydligt mer detaljerat avseende straffnivåerna än FN-konventionerna. Enligt dessa skulle straffskalorna, som tidigare nämnts, vara ”adekvata”. Rambeslutet förutsätter att de straffrättsliga påföljderna ska vara ”effektiva, proportionella och avskräckande”.⁶⁴ Man uttalar även på vilka ungefärliga nivåer straffen ska ligga. Normalgraden ska ge möjlighet att utdöma frihetsberövande straff om upp till 1-3 år.⁶⁵ Grovt brott ska ha ett straffmaximum på mellan fem och tio års fängelse. Rambeslutet ger även exempel på när grovt narkotikabrott ska anses föreligga. Detta kan vara fallet vid särskilt stor mängd narkotika, när narkotikan är av en typ som är särskilt hälsofarlig eller om många människors hälsa fått betydande skador av narkotikan.⁶⁶ Det anges dock inte vilka dessa narkotikatyper är eller hur stor mängd som avses.⁶⁷ Rambeslutet har dessutom ett särskilt krav avseende straffnivån i fall av organiserad narkotikabrottslighet. Det uttalar särskilt att straffmaximum i sådana fall ska ligga på *minst* tio års fängelse.⁶⁸

Ett undantag i rambeslutet är att gärningen inte behöver kriminaliseras om gärningspersonens syfte varit att endast mätta egen konsumtion – hur denna nu definieras i nationell lagstiftning.⁶⁹ Varje enskild stat kan således själv

---

⁶⁰ Träskman (2012), s. 23.

⁶¹ Ibid. s. 20.

⁶² Ibid. s. 24.

⁶³ Rambeslut 2004/757/RIT, artikel 2.1(a-c).

⁶⁴ Ibid. artikel 4.1 1 st.

⁶⁵ Ibid. artikel 4.1 2 st.

⁶⁶ Ibid. artikel 4.2.

⁶⁷ Träskman (2012), s. 26.

⁶⁸ Rambeslut 2004/757/RIT, artikel 4.3.

⁶⁹ Ibid. artikel 2.2.

avgöra dels vad egen konsumtion av narkotika innebär, dels huruvida detta ska vara straffbart.⁷⁰

2.2.2 Sverige före narkotikastrafflagen

2.2.2.1 Regleringen fram till 1923

Under lång tid behandlades inte de narkotiska preparaten separat, utan ingick i annan lagstiftning. Med början på 1600-talet reglerades en del av de preparat som idag benämns narkotika i författningar avseende gifter och andra farliga ämnen.⁷¹ Opium var ett av de preparat som nämndes. Under de följande århundradena kompletterades och skärptes regleringen. I en kungörelse 1830 fanns en uppdaterad förteckning över de medel och gifter som på grund av att vara "häftigt verkande" krävde viss särbehandling. Även morfin fanns nu med.⁷²

Narkotikafrågor var fortfarande under 1860-talet inte särskilt uppmärksammade, men i *strafflagen* straffbelades ändå vissa särskilda fall av brott mot regleringen kring gifter. Narkotikabrotten kom till under 1900-talet, men även en bit in på seklet hanterades preparaten rättspolitiskt som gifter och låg inom sådana regelverk. I 1906 års giftstadga utvidgades det kriminaliserade området något – ifråga om vissa preparat straffbelades bl.a. import, tillverkning och försäljning. Även kokain och heroin fanns nu med i uppräknningen av gifter och preparat som krävde viss särskild reglering. Gärningarna sågs inte som särskilt allvarliga och straffen låg på bötesnivå.⁷³

2.2.2.2 Narkotikakungörelsen och narkotikaförordningen

Sverige hade anslutit sig till 1912 års opiumkonvention. Som konsekvens av detta kom *narkotikakungörelsen* 1923, vilken kan betraktas som Sveriges första egentliga narkotikalagstiftning.⁷⁴ Det var uttryckligen opium och ett fåtal andra narkotiska preparat som avsågs. Ett antal kriminaliseringar fanns med och omfattade smuggling, innehav, tillverkning och obehörig försäljning. Endast böter fanns i straffskalan.⁷⁵ Sverige anslöt sig även till 1925 års opiumkonvention. Med anledning av det kom en ny narkotikakungörelse 1930, som inkluderade även cannabis och kokablod.

---

⁷⁰ Träskman (2012), s. 25.

⁷¹ SOU 2008:120, s. 157 ff.

⁷² Träskman (2012), s. 35 f.

⁷³ Ibid. s. 35 f.

⁷⁴ SFS 1923:53.

⁷⁵ Träskman (2012), s. 35.

Straffnivåerna låg oförändrat på bötesnivå, men redan 1933 ändrades detta – om omständigheterna var försvårande kunde också fängelse utdömas.⁷⁶ Amfetaminpreparat receptbelades 1939 och i huvudsak kom dessa att omfattas av kungörelsens regler efter en ändring 1944.⁷⁷ Narkotikakungörelsen reviderades ännu ett par gånger – bl.a. såtillvida att möjligheten att utdöma fängelsepåföljd utvidgades ytterligare 1958.⁷⁸

Narkotikalagstiftningen i Sverige moderniserades markant i och med 1962 års *narkotikaförordning* (1962:704).⁷⁹ Förordningen trädde i kraft 1964 och en skärpt syn på användandet och särskilt missbruket av narkotika etablerades i och med detta. Illegal hantering av narkotiska preparat behandlades i förordningens 13 §. Kriminaliseringen gällde samma gärningar som i *narkotikakungörelsen*, men med skärpta straff. Bötesstraff var fortfarande möjliga i ringa fall, men straffmaximum för narkotikabrott höjdes till två års fängelse. Den skärpta synen motiverades med att brottstypen hade ökat i omfattning och tenderade att söka sig nedåt i åldrarna. Alla åtgärder som kunde motverka missbruket borde därför vidtas. Dessa var skälen till att straffet höjdes och fängelse blev normalstraff för narkotikabrott.⁸⁰ Som uppsatsen visat i avsnitt 2.1 var det just under 60-talet som narkotikafrågan omdefinierades. Den skärpta syn som kom till uttryck i narkotikaförordningen speglade samhällssynen. Narkotikan, och då främst amfetaminet, hade nått den kriminella gruppen och narkotikafrågan fick stort utrymme i media. Ute i folkhemmet blev föräldrar oroliga för att deras barn och ungdomar skulle dras in i det missbruk som omskrevs. Skärpt lagstiftning var ett av de medel som myndigheterna tog till för att försöka komma till rätta med det upplevda problemet.

2.2.3 Narkotikastrafflagen

2.2.3.1 Lagens motiv och ikraftträdande

Narkotikamissbruket och den illegala handeln kom alltså under 60-talet att definieras som ett omfattande socialt samhällsproblem och av föregående avsnitt framgår att *narkotikaförordningen* öppnat för en ny fas i det straffrättsliga arbetet. Inom vissa grupper var narkotikamissbruket problematiskt och särskilt bekymmersam upplevdes ökningen bland ungdomar vara. I och med förarbetena till narkotikastrafflagen fullföljdes utvecklingen i samma riktning – narkotikaproblemet skulle lösas med stöd av

---

⁷⁶ Träskman (2012), s. 35.

⁷⁷ Ibid. s. 36.

⁷⁸ Ibid. s. 38.

⁷⁹ Hartelius (2012), s. 459.

⁸⁰ Träskman (2012), s. 38.

straffsystemet. Från politiskt håll framhölls att all kraft måste läggas på att bekämpa missbruket och att detta skulle ske på olika sätt. Vid sidan av förebyggande åtgärder skulle man satsa på vård och behandling.⁸¹ Dessutom skulle möjligheterna att bekämpa den illegala narkotikahandlingen vidgas. Primärt skulle man inrikta sig på *yrkesmässig hantering* av narkotika och ingripa kraftfullt mot sådan.⁸² Propositionen som föreslog den nya narkotikastrafflagen antogs av riksdagen i december 1967 och lagen trädde i kraft den första april 1968. Den straffrättsliga regleringen av narkotika fanns nu för första gången i en egen lag.

I den nya lagen skärptes straffen och vissa tidigare straffria handlingar kriminaliserades. Dessutom gradindelades narkotikabrottet. Av lagens inledande paragraf framgick att *normalgraden* hade en straffskala från böter till två års fängelse och att fyra olika gärningsformer var straffbelagda: tillverkning, saluhållning, överlåtelse och innehav. Den mildare graden, *narkotikaförseelse*, reglerades i andra paragrafen och hade endast böter i straffskalan. *Grovt narkotikabrott* hade en straffskala löpande från sex månaders fängelse upp till fyra år och av tredje paragrafen framgick vad som *särskilt* skulle beaktas vid bedömningen: om brottet utgjort led i en verksamhet som bedrivits i större omfattning eller yrkesmässigt, avsett särskilt stor mängd narkotika eller eljest varit av särskilt farlig art.

Maximistrafvet för narkotikabrott höjdes alltså till fyra års fängelse i samband med införandet av NSL. Departementschefen menade att höjningen motiverades av de stora ekonomiska vinstmöjligheter narkotikahandlingen medförde och att brottsligheten i sina värre former kunde vara mycket samhällsfarlig. Det framhölls dock att domstolarna vid påföljdsbestämning för narkotikabrottslighet, precis som ifråga om annan brottslighet, skulle ta hänsyn till gärningens samtliga omständigheter – exempelvis gärningspersonens avsikter med brottet, hens personliga förhållanden och gärningens samhällsfarlighet. Man uttalade dessutom att det ifråga om narkotikamissbrukare i särskilt hög grad kan vara aktuellt att använda vårdåtgärder. Samhällets åtgärder skulle i första hand syfta till att hjälpa och bota, inte straffa. I synnerhet var detta fallet avseende ungdomar.⁸³

2.2.3.2 Tidiga reformer med det grova brottet i centrum

Sedan tillkomsten har en mängd ändringar gjorts i lagen. Framförallt har det kriminaliserade området utvidgats och straffskalorna skärpts, särskilt ifråga om det grova brottet. Den första ändringen kom 1969, d.v.s. efter bara ett år.

---

⁸¹ Prop. 1968:7, s. 62 ff.

⁸² Ibid. s. 106.

⁸³ Ibid. s. 106 ff.

Straffminimum och straffmaximum höjdes för det grova brottet, med en ny straffskala från ett till sex års fängelse. Höjningen motiverades med att narkotikahandeln tycktes tillta och bli mer hänsynslös. De strängare straffen var avsedda för de som för egen vinnings skull utnyttjade andras okunnighet, nyfikenhet eller beroende av narkotiska preparat. I propositionen uttalades att regleringen inte på något sätt skulle motverka arbetet med att nå vårdbehövande narkomaner. Det skulle tvärtom understödjas.⁸⁴

Tre år senare, 1972, skärptes återigen straffmaximum för det grova narkotikabrottet, från sex till tio års fängelse. Höjningen motiverades med narkotikakriminalitetens internationella karaktär och behovet av att anpassa sig till nivåerna i andra länder i Norden och Västeuropa. I propositionen uttalades att meningen inte var att straffsatserna för de olika graderna av narkotikabrott skulle höjas, utan enbart en skärpt syn på den mest allvarliga brottsligheten.⁸⁵ Justitieutskottet uttalade att straffhöjningen inte skulle uppfattas som en prioritering av kriminalpolitiska åtgärder i arbetet mot narkotikamissbruket. Om problematiken skulle kunna lösas menade man att det framförallt var nödvändigt med vårdinsatser.⁸⁶

Reformerna under 70-talet gick helt i linje med vad som uttalats i motiven till NSL. Fokus låg på den allvarligare brottsligheten, särskilt sådan av organiserat slag. I avsnitt 2.1.4 beskrev uppsatsen några av de frivilligorganisationer som kom att påverka svensk narkotikapolitik – och därmed lagstiftning. RFHL, som hade en stark ställning under 70-talet, hade en väsentligt mindre restriktiv syn än framförallt RNS på narkotikafrågan. Det betonades gång på gång att narkomanerna behövde vård framför straff och att de kriminalpolitiska åtgärderna främst siktade på de som hanterade större mängder narkotika.

2.2.3.3 Grovt brott reformeras återigen – och förfarandeformerna listas

Nästa ändring kom 1981. Redan nu kan uppsatsen uppmärksamma att en del av de uttalanden som gjordes i förarbetena till 1981 års reform skulle komma att få avgörande betydelse för den praxisomläggning som inleddes 2011 och som behandlas i kapitel fyra. Även denna gång handlade ändringarna om allvarligare brottslighet. Av motiven framgår att man under senare år vidtagit omfattande åtgärder för att komma till rätta med narkotikaproblemet. Satsningar hade gjorts på bl.a. polisen, tullen och kriminalvården och stora resurser hade lagts på vårdinsatser. Detta till trots såg man sig tvungen att

---

⁸⁴ Prop. 1969:13, s. 7 ff.

⁸⁵ Prop. 1972:67, s. 26 ff.

⁸⁶ JuU 1972:14.

erkänna att narkotikamissbruket var ett av de stora samhällsproblemen och att ytterligare åtgärder var nödvändiga.⁸⁷

Regeringen tog ställning till om minimistraffet för grovt narkotikabrott skulle höjas från ett till två års fängelse. För att höjningen inte skulle slå alltför onyanserat anfördes att man i så fall även behövde ändra de kriterier som utgör underlag för bedömning av om brottet är grovt. Före 1981 års reform framgick det av 3 § NSL att domstolen, vid bedömning av om ett brott ska anses grovt, särskilt ska beakta om det utgjort led i en verksamhet som bedrivits i större omfattning eller yrkesmässigt, avsett en särskilt stor mängd narkotika eller annars varit av särskilt farlig art. I propositionen konstaterades det att mängden narkotika ofta blev avgörande vid bedömningen, även om praxis visade att i viss omfattning även andra omständigheter tillmätts betydelse.⁸⁸

En målsättning med reformen var att det grova narkotikabrottet skulle vara förbehållet *de verkligt allvarliga gärningarna* och departementschefens uppfattning var att gärningspersonens *hänsynslöshet* borde tillmätas större betydelse vid bedömningen. Som exempel nämndes hantering av starkt vanebildande eller särskilt farlig narkotika, att gärningen innefattat systematisk överlåtelse till ungdomar eller intagna på kriminalvårdsanstalter eller att gärningspersonen ”på annat sätt i särskilt hög grad har utnyttjat andras okunnighet, nyfikenhet eller beroende av narkotiska medel”. Dessutom skulle i större utsträckning beaktas om gärningen utgjort led i en organiserad brottslighet. Det angavs att ett brott kan förutsättas vara grovt i de fall brottet dikterats av vinstintressen och förövats som ett led i yrkesmässig hantering – i synnerhet inom sådana internationella brottsyndikat som kalkylerar med ett eventuellt straff närmast som en företagsekonomisk riskfaktor.⁸⁹ Mot denna bakgrund infördes hänsynslöshetsrekvisitet i 3 § 1 st. NSL och minimistraffet höjdes till två års fängelse.⁹⁰ Däremot var det inte meningen att åstadkomma genomsnittligt längre strafftider för exempelvis unga narkotikamissbrukare, vars inblandning i narkotikaaffärer huvudsakligen syftade till att finansiera eget missbruk – även om mängden narkotika i sig annars kunde föranleda att brottet bedöms som grovt.⁹¹

Genom ändringarna ansågs det grova brottets straffvärde i förhållande till andra allvarliga brott markeras tydligare och en önskad förskjutning av gränsen mellan grovt brott och brott av normalgraden åstadkommas. Syftet

---

⁸⁷ Prop. 1980/81:76 s. 194 ff.

⁸⁸ Ibid. s. 204.

⁸⁹ Ibid. s. 211 f.

⁹⁰ Ibid. s. 208. Aktuell lagtext framgår av avsnitt 4.3.2.

⁹¹ Ibid. s. 208.

med ändringarna var att bidra till att utveckla en praxis där andra omständigheter än mängden narkotika gavs ökad betydelse. Regeringen skriver uttryckligen i förarbetena att "[a]vsikten är att en prövning ska ske av samtliga omständigheter i det enskilda fallet".⁹² På inrådan av Lagrådet angavs dessutom i lagtexten att domstolen skulle grunda bedömningen av om brottet var grovt på "en sammanvägning av omständigheterna i det särskilda fallet". Att på detta annars ovanliga sätt betona helhetssynen menade Lagrådet skulle ge domstolen ökad anledning att beakta samtliga omständigheter.⁹³ Det är ett faktum att domstolen alltid ska göra på det sättet. I allmänhet skriver man inte ut onödigt mycket lagtext, men just ifråga om det grova narkotikabrottet ansågs det nödvändigt att betona förfarandet. Detta tyder på att man inte var nöjd med hur det dittills gått till och att man inte trodde att det skulle räcka med en påminnelse i förarbetena.

Vid 1983 års reform skedde inga förändringar av straffskalorna.⁹⁴ Däremot förändrades gärningsformerna och vissa ytterligare förfaranden straffbelades. Uppräkningen i 1 § tillkom nu:

Den som olovligen

1. överlåter narkotika,
  2. framställer narkotika som är avsedd för missbruk,
  3. förvärvar narkotika i överlåtelsesyfte,
  4. anskaffar, bearbetar, förpackar, transporterar, förvarar eller tar annan sådan befattning med narkotika som inte är avsedd för eget bruk,
  5. bjuder ut narkotika till försäljning, förvarar eller befordrar vederlag för narkotika, förmedlar kontakter mellan köpare och säljare eller företar någon annan sådan åtgärd, om förfarandet är ägnat att främja narkotikahandel, eller
  6. innehar narkotika
- döms, om gärningen sker uppsåtligen, för *narkotikabrott* till böter eller fängelse högst tre år.

För att kunna utkräva straff med stöd av 1 § krävs, förutom uppsåt och att hanteringen är olovlig, att gärningspersonen uppfyllt minst den ena av de sex uppräknade gärningsformerna. Punkterna är många gånger överlappande och enskilda gärningar kan falla under två eller flera av dem. Det har i ett sådant läge viss betydelse vilken punkt som tillämpas. De första fem har ett större kriminaliserat område och punkterna är dessutom riktlinjer för bedömning av

---

⁹² Prop. 1980/81:76, s. 211 f.

⁹³ Ibid. s. 271.

⁹⁴ Prop. 1982/83:141.

gradindelning och straffvärde. De är då tänkta att tillämpas i fallande ordningsföljd, där överlåtelse anses vara mest klandervärd.⁹⁵

2.2.3.4 Nytt fokus – den enskilde missbrukaren

Ett skifte ägde rum i svensk narkotikapolitik under 80-talets början. Uppsatsen påminner återigen om de frivilligorganisationer som med början på 60-talet allt mer påverkade samhällssynen på narkotikafrågan, vilket även fick effekt på lagstiftningen. I avsnitt 2.1.4 konstaterades att RNS tog över som dominerande moralentreprenör under sent 70-tal och att samarbetet med polisen och även FMN ledde till att den repressiva hållningen fick verkligt genomslag under de första åren på 80-talet. Debatten intensifierades och den officiella målsättningen *det narkotikafria samhället* deklarerades av regering och riksdag.

Från att dittills haft narkotikabekämpningens tyngdpunkt förlagd framförallt till den illegala handeln hamnade nu istället missbrukarna i centrum. De betraktades som ”den enda oersättliga länken i langarkedjan” och straffrättsliga åtgärder mot de enskilda narkomanerna började ses som det främsta medlet för att nå det uppsatta målet. Som exempel kan nämnas praxisförändringen kring innehav för eget bruk. Trots att det av förarbetena till NSL och i dess reformer tydligt uttalades att *åtalsunderlåtelse* skulle vara normalpåföljd, hade Riksåklagaren år 1980 skickat ut ett cirkulär som starkt begränsade denna möjlighet.⁹⁶ Risken för lagföring ökade därmed för missbrukarna, vilket man trodde skulle komma att minska narkotikatillgången i samhället. Den polisiära strategin ändrades också, såtillvida att man genom ständiga störningar skulle göra missbrukarnas liv så besvärliga att den enskilda narkomanen inte skulle tycka det var värt att fortsätta med missbruket.⁹⁷

Narkotikakommissionen tillsattes 1982 och uppdraget var att hitta lämpliga åtgärder att sätta in mot narkotikamissbruket. 1985 års reform var resultatet av det arbetet och man siktade nu i högre grad än tidigare in sig på missbrukarna och de mildare gärningarna.⁹⁸ Hittills hade den mildaste graden av narkotikabrott rubricerats *narkotikaförseelse*. I propositionen konstaterar man att narkotikahantering aldrig kan vara något så litet som en förseelse. För att inskräpa allvaret ändrades därför benämningen till *narkotikabrott som är att anse som ringa*.⁹⁹ Detta var en ändring av ideologisk natur med i huvudsak

---

⁹⁵ Andersson, Malou m.fl., *Narkotikabrotten – en kommentar till de centrala bestämmelserna om narkotikabrott*, första upplagan, 2012, Iustus Förlag AB, s. 32 ff.

⁹⁶ Träskman (2012), s. 40 f.

⁹⁷ Olsson (2011), s. 244.

⁹⁸ Prop. 1984/85:46, s. 1.

⁹⁹ Ibid. s. 13.

bara symboliskt värde, men dessutom infördes fängelse upp till sex månader i straffskalan. Skärpningen motiverades med att balansen därmed blev bättre i relation till andra brotts straffskalor, samt att det möjliggjorde användandet av vissa tvångsmedel.¹⁰⁰ Minimistraffet för normalgraden höjdes samtidigt från böter till 14 dagars fängelse. Avsikten med denna förändring var dock inte att straffmätningen generellt skulle bli strängare, utan att de gärningar som tidigare legat på bötesnivå skulle komma att bedömas som ringa brott.¹⁰¹

Den stora narkotikapolitiska frågan under 80-talet handlade om kriminaliseringen av eget bruk. Redan i förarbetena till 1983 års ändringar i narkotikastrafflagen hade frågan tagits upp, men utan åtgärd. När regeringen 1984 uttalade att Sverige skulle bli ett narkotikafritt samhälle ansågs målsättningen hindras av att det egna bruket ännu inte var kriminaliserat.¹⁰² Även om den allmänna debatten börjat svänga i frågan hade man än så länge avstått från lagstiftning.¹⁰³ Frågan avgjordes slutligen 1988, då eget bruk blev straffbelagt och *all* olovlig befattning med narkotika därmed var kriminaliserad. Lagtekniskt gick man till väga på så sätt att punkten 6 i 1 § NSL utvidgades med tillägget ”brukar eller tar annan befattning med narkotika”. Det ansågs ha ett psykologiskt värde och en preventiv funktion att samhället fast och konsekvent tar avstånd från olovlig narkotikahandling i alla former. Effekten bedömdes som särskilt gynnsam gentemot ungdomar. Man menade att en ”straffri zon” sänkte trovärdigheten i samhällets i övrigt bestämda attityd.¹⁰⁴

Ett antal motargument fördes fram, varav det främsta gällde risken att missbrukare skulle komma att undvika att söka vård. Regleringen utformades med hänsyn till detta. Det ringa brottets straffskala sträckte sig sedan förra reformen upp till sex månaders fängelse, men för det egna bruket skulle endast böter vara aktuellt. Vidare uttrycktes en oro för att kriminaliseringen skulle utnyttjas för att åstadkomma tvångsvård och att vårdinsatserna därmed skulle förskjutas från det socialrättsliga området till det kriminalrättsliga. För att motverka en sådan utveckling beslutades att straffrättsligt ansvar inte skulle avkrävas den som fått sitt narkotikabruk avslöjat efter att ha underkastat sig vård eller behandling.¹⁰⁵

Synen skärptes ytterligare vid 1993 års reform. Situationens allvar skulle inskräpas och även de mindre allvarliga narkotikabrotten präglas av vad

---

¹⁰⁰ Prop. 1984/85:46, s. 14.

¹⁰¹ Ibid. s. 14 f.

¹⁰² Olsson (2011), s. 244 f.

¹⁰³ Borgeke, Martin, ”Påföljdsbestämning i narkotikamål”, SvJT 2013 s. 1[i fortsättningen: Borgeke (2013)], s. 8.

¹⁰⁴ Prop. 1987/88:71, s. 16.

¹⁰⁵ Ibid. s. 16 ff.

departementschefen kallade ”konsekvens och fasthet”.¹⁰⁶ De i föregående stycke nämnda åtgärder som vidtagits i 1988 års reform för att inte den enskilde missbrukaren skulle undvika att söka vård togs nu bort. Ansvarsfrihetsregeln om missbruk avslöjats vid uppsökande av vård upphävdes, liksom den särskilda straffskalan för eget bruk. Eget bruk skulle behandlas som vilket ringa narkotikabrott som helst, vilket innebar att fängelse fanns i straffskalan. Med fängelse i straffskalan möjliggjordes dessutom användandet av vissa tvångsmedel, såsom urin- och blodprov vid misstanke om narkotikabruk.¹⁰⁷

Den repressiva synen på narkotikabrottsligheten som etablerades under påverkan av frivilligorganisationer fick som framgått av texten ordentligt fäste under 80-talet. Skiftet syns tydligt i lagstiftningsåtgärderna, med ett flyttat fokus från grövre brottslighet till de enskilda narkomanerna. Särskilt tydlig blir den skärpta attityden gentemot missbrukarna i och med att de undantag som var förutsättningar för kriminalisering av eget bruk helt enkelt ströks bara ett fåtal år senare. Narkotikafrågan omdefinierades till ett allvarligt samhällsproblem på 60-talet. Den restriktiva attityden började etableras under sent 70-tal, blev stark under 80-talet och befästes under 90-talet. I och med detta var den svenska narkotikalinjen, såsom vi känner den, fullbordad. Det skulle dröja ända till 2016 innan ny lagstiftning av relevans för uppsatsen infördes.

2.2.3.5 2016 års reform – synnerligen grovt narkotikabrott m.m.

Vid reformen 2016 infördes en ny grad av narkotikabrott, vilket innebar att straffskalan för det grova narkotikabrottet delades upp. Grovt narkotikabrott fick en straffskala från två till sju års fängelse. Den nya graden var en direkt konsekvens av den praxisomläggning som behandlas i uppsatsens fjärde kapitel. Brotsrubriceringen blev *synnerligen grovt narkotikabrott* och straffskalan bestämdes löpa från sex till tio års fängelse.¹⁰⁸ För god förståelse av de skäl som föranledde förändringen krävs viss insikt i praxisförändringen, varför uppsatsen har anledning att återkomma till och fördjupa behandlingen av det synnerligen grova brottet i avsnitt 4.2.8.

---

¹⁰⁶ Prop. 1992/93:142, s. 15.

¹⁰⁷ Ibid. s. 18 ff.

¹⁰⁸ 3 § 2 st. NSL.

3 Straffvärde och proportionalitet

Efter en historisk bakgrund till narkotikafrågans och den straffrättsliga regleringens utveckling, som syftade till att uppmärksamma läsaren på hur man sett på straffen och därmed straffvärdebedömningen och dess bevekelsegrunder, byter uppsatsen nu fokus.

Som nämndes också i inledningen till förra kapitlet ligger uppsatsens tyngdpunkt på fjärde kapitlets behandling av straffvärdebedömningen i narkotikamål. Föreliggande kapitel ger en teoretisk utgångspunkt för den framställningen. Kapitlet är indelat i två huvudavsnitt. Syftet med det första av dessa är att klargöra vad begreppet *straffvärde* innebär generellt, för att därigenom möjliggöra en fördjupad analys av straffvärdebegreppet specifikt i narkotikamål. I andra huvudavsnittet behandlas begreppet *proportionalitet*, som i femte kapitlets analys används för att bedöma påföljdssystemets koherens. Viss analys sker löpande genom texten.

3.1 Straffvärde – brottets allvar

3.1.1 Bakgrund

Kriminalisering innebär att vissa gärningar beläggs med straff. Därmed skapas ett straffsystem. När man ställer frågan vad syftet med straffsystemet är, delas förklaringarna ofta upp i preventionsteorier och vedergällningsteorier. Vedergällningsteorier är bakåtblickande, mot den begångna gärningen, och rättfärdigas av att den enskilde genom sitt beteende gjort sig förtjänt av bestraffning. Det finns ofta ett mått av rättvisesträvan inblandad.¹⁰⁹ Preventionsteorierna är framåtblickande och delas i sin tur upp i allmän- och individualprevention. Allmänpreventionen siktar på medborgarna som kollektiv, som genom inpräglande av normer eller straffhot ska avhållas från kriminalitet. Individualpreventionen fokuserar på den dömda. Denne ska genom vård, behandling eller inkapacitering förmås att i framtiden avstå från att begå nya brott.¹¹⁰

---

¹⁰⁹ Asp, Petter; Ulväng, Magnus och Jareborg, Nils, *Kriminalrättens grunder*, andra upplagan, 2013, Iustus Förlag AB [i fortsättningen: Asp, Ulväng och Jareborg (2013)], s. 31.

¹¹⁰ Prop. 1987/88:120, s. 32.

För att besvara frågan vad syftet med straffsystemet är behöver dessutom själva systemet delas upp i tre nivåer: lagstiftar-, doms- och verkställighetsnivå. Syftet varierar nämligen på de olika nivåerna. Straffsystemets övergripande syfte och syftet med kriminalisering ligger på *lagstiftarnivå* och grundar sig i huvudsak på allmänpreventiva hänsyn. Straffsystemet vore meningslöst om man inte trodde att det genom att stävja oönskade beteenden gjorde samhället bättre. På *domsnivå* bygger bestraffningen numera i högre grad på vedergällning, men som uppsatsen snart visar har det inte alltid varit så. Anledningen till att vi bestraffar som vi gör är att den dömda anses förtjäna det. På *verkställighetsnivå* eftersträvas ofta individualpreventiva effekter, i så motto att den bestraffade uppmuntras till att inte i framtiden begå brott. Det kan ske genom exempelvis behandling.¹¹¹

Före 1989 års påföljdsreform framgick det av 1 kap. 7 § BrB att även domstolen skulle beakta preventionsaspekter. Vid val av påföljd skulle rätten, med iakttagande av vad som krävs för att upprätthålla allmän laglydnad (allmänprevention), särskilt fästa avseende vid att den dömda genom påföljden skulle främjas i sin återanpassning till samhället (individualprevention). Domstolen skulle alltså i det enskilda fallet göra en avvägning mellan förmodade eller åtminstone önskade preventiva effekter. Bestämmelsen fick omfattande kritik. Kritikerna menade att allmänprevention framförallt ska verka genom lagens straffhot och en fast och konsekvent praxis, som visar att straffhotet är reellt. Vidare angavs att det strider mot kravet på likhet inför lagen att med hänvisning till allmänprevention särbehandla individer i påföljdshänseende. Inte heller individualprevention ansågs ha plats i det enskilda fallets påföljdsbestämning. Främsta skälet till detta var att domstolen inte kan förväntas bedöma framtida effekter av de individualpreventiva åtgärderna.¹¹²

I propositionen till 1989 års påföljdsreform höll departementschefen i allt väsentligt med om kritiken. Denne tillade att avvägningar mellan preventiva hänsyn dessutom är vanskliga av det skälet att utfallet blir olika beroende på vem som gör bedömningen. Det var därför önskvärt att lagstiftaren gav domstolarna mer konkret vägledning för påföljdsbestämningen.¹¹³ I samband med detta betonades att straffsystemet och även påföljdsbestämningen måste tillgodose vissa grundläggande värden: *rättssäkerhet, legalitet, likhet inför lagen, proportionalitet* och *opartiskhet i tillämpningen*.¹¹⁴ Principerna om proportionalitet och likhet inför lagen ansågs så djupt förankrade hos

---

¹¹¹ Asp, Ulväng och Jareborg (2013), s. 31.

¹¹² Prop. 1987/88:120, s. 32 ff.

¹¹³ Ibid. s. 35.

¹¹⁴ Proportionalitetsbegreppet fördjupas i avsnitt 3.2.

allmänheten att en påföljdsbestämning grundad på *brottets allvar* betraktades som både naturlig och välkommen. Resultatet av en bedömning av brottets allvar gavs nu den sammanfattande benämningen *straffvärde*.¹¹⁵

Syftet med att införa de nya reglerna för påföljdsval och straffmätning var att möjligheterna till enhetlighet och förutsebarhet i straffrättskipningen skulle öka.¹¹⁶ Straffvärdet är emellertid inte en objektiv egenskap hos brottet. Straffvärdet är en värdering och värderingar är i allmänhet beroende av vem som bedömer. Klar vägledning var därför nödvändig.¹¹⁷ Mot denna bakgrund skulle straffmättningsregeln i 1 kap. 7 § BrB utgå och preventionsteorierna i huvudsak utmönstras från påföljdsbestämningen.¹¹⁸ Istället infördes ett nytt kapitel 29 i brottsbalken, som behandlar just straffmätning och har straffvärdet i centrum – de tre första paragraferna ger riktlinjer för straffvärdebedömningen.

3.1.2 Att bestämma straff – abstrakt och konkret straffvärde

Straffmättningskapitlet inleds med vissa allmänna riktlinjer. Av 29 kap. 1 § BrB framgår hur straff ska bestämmas och vad som ska beaktas vid straffvärdesbedömningen:

Straff ska, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde.

Vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter som han eller hon haft. Det ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person.

Uppsatsen ska behandla innebörden av lagrummet noggrant, och därvid börja med den grundläggande uppdelningen i abstrakt och konkret straffvärde.

Vid straffvärdebedömningen utgår domstolen alltid från straffskalan. Tanken är att lagstiftaren genom straffskalorna anger hur allvarligt man ser på olika

---

¹¹⁵ Prop. 1987/88:120, s. 36.

¹¹⁶ Ibid. s. 39.

¹¹⁷ Ibid. s. 36.

¹¹⁸ Ibid. s. 37.

brott. Detta är det *abstrakta* straffvärdet.¹¹⁹ Det abstrakta straffvärdet framgår alltså av brottstypens straffskala, som i sin tur framgår av de enskilda straffbestämmelserna.¹²⁰ Därmed anger det abstrakta straffvärdet brottstypens grad av förkastlighet relativt andra brottstyper. Exempelvis spänner straffskalan för grovt narkotikabrott från två till sju års fängelse.¹²¹ Grov misshandel har en straffskala från ett år och sex månader till sex år.¹²² Följaktligen har grovt narkotikabrott ett högre abstrakt straffvärde än grov misshandel.

Det framgår av 29 kap. 1 § 1 st. BrB att straffvärdet ska bestämmas ”inom ramen för den tillämpliga straffskalan”. Härmed avses att en typ av straffvärde ska bestämmas inom ramen för en annan typ av straffvärde (det abstrakta). Det straffvärde som ska bestämmas inom ramen för det abstrakta kallar man för det *konkreta* straffvärdet.¹²³ Detta mäter framförallt en enskild gärnings svårhet och bestäms av domstolen i det konkreta fallet. Därmed värderar det konkreta straffvärdet hur allvarlig den enskilda gärningen är relativt andra gärningar under samma brottsrubricering.¹²⁴ Låt oss säga att A och B båda står åtalade för innehav i överlåtelsesyfte av en större mängd kokain. A och B bedöms ligga inom ramen för samma abstrakta straffvärde, nämligen straffskalan för grovt narkotikabrott. Emellertid visar det sig att A sålt narkotika till skolbarn, medan B:s försäljning uteslutande varit till bekanta som liksom B redan är missbrukare. A:s gärning lär, allt annat lika, komma att tillskrivas ett högre konkret straffvärde.

Domstolen har dock inte full frihet att inom ramen för det abstrakta straffvärdet bestämma det konkreta straffvärdet. Som framgår av lagtexten ska domstolen även beakta intresset av att rättstillämpningen är *enhetlig*. Domstolen måste alltså ta hänsyn till hur andra domstolar i motsvarande fall gjort bedömningen.¹²⁵ När uppsatsen talar om straffvärde åsyftas hädanefter det konkreta straffvärdet. Det abstrakta straffvärdet benämns *straffskalan*.

---

¹¹⁹ Borgeke, Martin och Heidenborg, Mari, *Att bestämma påföljd för brott*, tredje upplagan, 2016, Wolters Kluwer Sverige AB [i fortsättningen: Borgeke (2016)], s. 160.

¹²⁰ Jareborg, Nils och Zila, Josef, *Straffrättens påföljdlära*, fjärde upplagan, 2014, Norstedts Juridik AB [i fortsättningen: Jareborg och Zila], s. 104.

¹²¹ 3 § 1 st. NSL.

¹²² 3 kap. 6 § BrB.

¹²³ Borgeke (2016), s. 147.

¹²⁴ Jareborg och Zila, s. 104.

¹²⁵ Borgeke (2016), s. 149.

3.1.3 Den inledande straffvärdebedömningen

Det är svårt att placera straffvärdet på en kvantitativ skala. Ett enklare sätt att mäta straffvärde är att göra relativa bedömningar.¹²⁶ Man bedömer helt enkelt hur straffvärdet för ett brott förhåller sig till ett visst annat. I svensk rätt förutsätts straffvärdet kunna uttryckas i mått av förlust av pengar eller frihet, d.v.s. böter eller fängelse.¹²⁷ Andra stycket i 29 kap. 1 § BrB ger en *uttömmande* vägledning om hur straffvärdet ska bedömas. Jareborg och Zila uttrycker det som att straffvärdet är en funktion av

- gärningens skada, kränkning eller fara (*objektiva* kriterier), och
- brottslingens skuld (*subjektiva* kriterier).¹²⁸

Definitionsmässigt angrips alltid ett rättsligt skyddat intresse när ett brott begås. De objektiva kriterierna är den *skada, kränkning eller fara* gärningen inneburit. Bedömningen handlar om i vilken mån ett visst straffskyddat intresse angripits och ska uppfattas i vid mening, så att olika brottstyper ska kunna träffas. Dock kan det ibland vara svårt att avgöra vari faran, skadan eller kränkningen består.¹²⁹ Med skada åsyftas inte aggregerade skadeverkningar, exempelvis den skada samtliga stölder orsakar tillsammans. Istället är det skadan i det konkreta fallet som ska bedömas. Det är dessutom som utgångspunkt endast den fara som skapas av det enskilda brottet som har betydelse, inte vad som eventuellt kan hända till följd av en gärning av viss brottstyp.¹³⁰ Att köparen av rent amfetamin dör till följd av en hjärnblödning, orsakad av en överdos, belastar inte langaren med brottsmisstankar om uppsåtligt eller oaktsamt dödande – täckningsprincipen obeaktad. Endast om risken eller faran är påtaglig är det relevant.

Nästa steg, efter att den objektiva grunden är lagd, är att bedöma huruvida denna är subjektivt täckt. På den subjektiva sidan ligger vad den tilltalade *insett eller borde ha insett*, liksom vad denne haft för *avsikter eller motiv*.¹³¹ Vid straffvärdebedömningen ska hänsyn tas endast till sådana omständigheter som täcks av gärningspersonens uppsåt eller oaktsamhet. Graden av oaktsamhet, liksom form av uppsåt, ska ha stor betydelse för bedömningen. Många gånger kan de subjektiva omständigheterna ha större betydelse än de objektiva.¹³²

---

¹²⁶ Se även avsnitt 3.2.3, om absolut och relativ proportionalitet.

¹²⁷ Jareborg och Zila, s. 108.

¹²⁸ Ibid. s. 103.

¹²⁹ Borgeke (2016), s. 149.

¹³⁰ Jareborg och Zila, s. 110.

¹³¹ Borgeke (2016), s. 150.

¹³² Prop. 1987/88:120 s. 81.

3.1.4 Brottss interna omständigheter

Det är vanligt att vi gradindelar brottslighet i Sverige. I och för sig kunde man tänka sig att det är brottets straffvärde som avgör placeringen i svårhetsgrad.¹³³ Men som uppsatsen redovisat i avsnitt 3.1.2 ska straffvärdet bestämmas *efter* att straffskalan är identifierad. Följaktligen är det något annat, åtminstone i huvudsak, som bestämmer gradindelningen. Man talar härvid om *brottss interna* omständigheter, d.v.s. faktorer som är unika för den särskilda brottsbeskrivningen.¹³⁴

I fallet med narkotikabrotten framgår det av respektive straffbestämmelse vad som särskilt ska beaktas om gärningen är hänförlig till annan än normalgraden.¹³⁵ Här är det viktigt att lägga märke till att det *särskilt* är de nämnda faktorerna som ska beaktas. Det innebär att även andra faktorer kan ha betydelse.

3.1.5 Brottsexterna omständigheter

Man kan ha olika uppfattning om vad som gör ett brott förkastligt eller vad som ska anses vara förmildrande. För att rättstillämpningen ska vara någorlunda enhetlig har lagstiftaren i 29 kap. 2 och 3 §§ BrB ställt upp kataloger med exempel på sådana omständigheter.¹³⁶ Omständigheterna kan vara av försvårande eller förmildrande natur. Detta steg kommer dock ganska sent in i straffvärdebedömningen: det framgår av lagtexten att tillämpningen kommer vid sidan av ett beaktande av vad som gäller för de enskilda brottstyperna – d.v.s. de brottss interna omständigheterna. De brottss interna omständigheterna har följaktligen också betydelse för straffvärdet.¹³⁷

Preciseringen av försvårande brottsexterna omständigheter framgår av 29 kap. 2 § BrB:

- Som försvårande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet ska, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp, särskilt beaktas
1. om den tilltalade avsett att brottet skulle få allvarigare följder än det faktiskt fått,
  2. om den tilltalade visat stor hänsynslöshet,

---

¹³³ Jareborg och Zila, s. 107.

¹³⁴ Borgeke (2016), s. 181 f.

¹³⁵ Se 2 och 3 §§ NSL.

¹³⁶ Jareborg och Zila, s. 112.

¹³⁷ Borgeke (2016), s. 181 f.

3. om den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig,
4. om den tilltalade missbrukat sin ställning eller i övrigt missbrukat ett särskilt förtroende,
5. om den tilltalade förmått någon annan att medverka till brottet genom tvång, svek eller missbruk av hans eller hennes ungdom, oförstånd eller beroende ställning,
6. om brottet utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt eller om brottet föregåtts av särskild planering,
7. om ett motiv för brottet varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller annan liknande omständighet, eller
8. om brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person.

Värt att komma ihåg är att uppräkningslistan inte är uttömmande. Syftet är att de mest betydelsefulla och vanliga omständigheterna ska omfattas, men även andra kan komma till användning.¹³⁸ Flera av punkterna är allmänt hållna och det betonades tidigare att tillämpningen bör ske med försiktighet.¹³⁹ Detta förhållningssätt har emellertid kommit att ändras, och det anges nu att ”utrymmet att beakta försvårande och förmildrande omständigheter bör vidgas i syfte att öka spännvidden vid straffvärdebedömningen av brott i allmänhet”.¹⁴⁰

Preciseringen av förmildrande brottsexterna omständigheter framgår av 29 kap. 3 § BrB:

Som förmildrande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet ska, vid sidan av vad som är föreskrivet för vissa fall, särskilt beaktas

1. om brottet föranletts av någon annans uppenbart kränkande beteende,
2. om den tilltalade till följd av en allvarlig psykisk störning haft nedsatt förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt eller annars till följd av en psykisk störning, sinnesrörelse eller av någon annan orsak haft nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande,
3. om den tilltalades handlande stått i samband med hans eller hennes bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga,
4. om brottet föranletts av stark mänsklig medkänsla, eller

---

¹³⁸ Borgeke (2016), s. 182.

¹³⁹ Prop. 1987/88:120 s. 84.

¹⁴⁰ Prop. 2009/10:147 s. 28.

5. om gärningen, utan att vara fri från ansvar, är sådan som avses i 24 kap.

Om det är påkallat med hänsyn till brottets straffvärde, får dömas till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

Lagrummet saknar den hänvisning som i 29 kap. 2 § finns till vad som gäller för de särskilda brottstyperna. Anledning härtill är att förmildrande omständigheter som huvudregel inte nämns i straffstadganden.¹⁴¹ Inte heller denna uppräkningslista är uttömmande, utan bara de mest betydelsefulla och vanliga förmildrande omständigheterna finns med.¹⁴² Av motiven framgår att förmildrande omständigheter vid sidan av de uppräknade kan vara vanligare än vad som gäller för de försvarande.¹⁴³ Liksom ifråga om de försvarande omständigheterna har senare förarbeten uttalat att dessa ska användas mindre restriktivt. Syftet med detta är att uppnå en mer differentierad straffmätning.¹⁴⁴

3.1.6 Något om dubbelt beaktande

De brottsinterna omständigheterna används som framgått av avsnitt 3.1.4 vid gradindelningen. Av avsnitt 3.1.5 framgår att de också används vid straffvärdebestämningen. Lite förenklat kan man säga att brottsinterna omständigheter har betydelse vid såväl gradindelning som straffvärdebestämning och att brottsexterna faktorer kommer i en andravåg.¹⁴⁵ Flertalet brottsexterna omständigheter kan ha betydelse för svårhetsgraden av ett visst brott. En relevant fråga är om man i ett sådant fall kan ta hänsyn till omständigheten även vid bedömningen av straffvärde.

Som utgångspunkt gäller att en omständighet inte ska belasta den tilltalade dubbelt, dvs att omständigheten först, såsom brottsintern, gör gärningen grov – och därefter, såsom brottsextern, försvarar gärningen. ”Töms” omständigheten genom sin gradplacering, ska den inte sedan beaktas igen. Dock finns det ofta något ytterligare att beakta, d.v.s. att omständigheten inte helt ”tömts”. Ett exempel är grovt narkotikabrott. De brottsinterna grunderna för bedömningen är i princip samma som de brottsexterna försvarande omständigheterna i 29 kap. 2 § p. 6. BrB. En viss mängd av dessa faktorer konsumeras vid gradindelningen, men en del kan vara relevanta även efter rubriceringen grovt brott. Samma sak gäller brottsinterna faktorer utan

---

¹⁴¹ Borgeke (2016), s. 191.

¹⁴² Ibid. s. 191.

¹⁴³ Prop. 1987/88 s. 85.

¹⁴⁴ Prop. 2009/10:147 s. 26 ff.

¹⁴⁵ Borgeke (2016), s. 181 f.

motsvarighet i 29 kap. 2 eller 3 §§ BrB. Övervärden, exempelvis avseende grov stöld, kan beaktas även brottsexternt om det stulnas värde tydligt överstiger den nivå som gäller brottsinternt för att nå upp till graden grovt brott.¹⁴⁶

3.2 Proportionalitet – sambandet mellan straffvärde och straffsats

3.2.1 Bakgrund

Som uppsatsen behandlat i avsnitt 3.1.1 är preventionsteorierna i och med 1989 års påföljdsbestämmningsreform i huvudsak borta från domstolsnivån. I propositionen betonades att bl.a. *proportionalitet* skulle vara ett grundläggande värde för straffbestämningen. Det proportionalitetsbegrepp som diskuteras inom straffbestämningsteorin är retrospektivt och handlar om relationen mellan straffvärde och straffets stränghet.¹⁴⁷

Modern proportionalitetsteori grundar sig på Kants allmänna etiska ståndpunkt att individens rätt till rättvis behandling bör gå före syften hänförliga till kollektiva samhällsmål.¹⁴⁸ Grunden för att utdöma långa fängelsestraff ska vara att svåra brott begåtts, inte att den dömde sannolikt kommer begå nya. Proportionalitetsteoretiker ser det som ett sätt att både öka rättvisan och begränsa statens straffande makt.¹⁴⁹ Såväl kriminaliserande som dömande instanser påverkas: lagstiftaren ska fastställa rationellt välmotiverade normer och straffskalor – domstolen ska i det enskilda fallet bestämma straff i överensstämmelse med lagstiftarens norm.¹⁵⁰

För straffbestämning har proportionalitetsprincipen åtminstone två fördelar framför preventionsteorierna. För det första ger den viss praktisk vägledning: den kan ange de omständigheter som ska beaktas, vilken betydelse de ska ha, varför de ska ha betydelse och möjliggör dessutom bedömningar av svårheten hos olika brott och rangordning av olika straff. För det andra förenar sig proportionalitetstänkandet väl med känslan av rättvisa: samhällsintresset tillfredsställs genom att gärningstyper som förtjänar klander identifieras, samtidigt som brottslingen skyddas från överdrivet sträng bestraffning.

---

¹⁴⁶ Jareborg och Zila, s. 111 f.

¹⁴⁷ von Hirsch, Andrew, *Proportionalitet och straffbestämning*, första upplagan, 2001, Iustus Förlag AB [i fortsättningen: von Hirsch], s. 28.

¹⁴⁸ Ibid. s. 17.

¹⁴⁹ Ibid. s. 99.

¹⁵⁰ Borgeke (2016), s. 38.

Straffet ska motsvara måttet av klandervärdhet hos gärningen, varken mer eller mindre.¹⁵¹

3.2.2 Begränsande eller bestämmande effekt?

En i sammanhanget viktig fråga är om proportionalitetsprincipen bara *begränsar* straffbestämningens utfall eller om den även *bestämmer* utfallet. Vi kanske ska ta ställning till vilket som är det *rätta* straffet för grov misshandel. Hur ska man veta om straffet ska vara 18 månader eller sex år – eller någon annan tid? Om proportionalitetsprincipen endast är begränsande anger den bara de gränser inom vilka straffet åtminstone inte uppfattas som orättvist.¹⁵² I så fall är allt inom detta intervall, d.v.s. straffskalan, rättvist: den dömda förtjänar det. Det är inte samma sak som att det är det exakt rätta straffet, bara att det åtminstone inte är oförtjänt.¹⁵³ Men i modern förtjänstteori är proportionalitet helt centralt också *inom* straffskalorna och är i det avseendet även bestämmande. Det betyder att den kan ge viss vägledning om bl.a. vilket straff ett enskilt brott bör ges.¹⁵⁴ Frågan om förtjänsttanken är begränsande eller bestämmande vinner på att skillnad görs mellan systemets generella straffnivåer, *absolut* proportionalitet, och rangordning av straff, *relativ* proportionalitet.¹⁵⁵

I ett straffsystem som grundar sig på proportionalitetsprincipen finns det en inre struktur av *relativ proportionalitet*.¹⁵⁶ Vet man redan vilket straff som utdöms för andra brott är det enklare att åtminstone på ett ungefär placera ett annat brott på en straffskala. Relativ proportionalitet innebär att bedömningen och argumentationen utgår från hur en brottstyp eller ett begånget brott ska bedömas i relation till andra brottstyper och brott.¹⁵⁷

Med tre mer preciserade krav kan innebörden av relativ proportionalitet förklaras ytterligare. Kravet på *ekvivalens* innebär att lika allvarliga brottstyper/brott ska likabehandlas i straffhänseende och att olika svåra på motsvarande sätt ska behandlas olika.¹⁵⁸ Kravet på *rangordning* medför en gradering av straff på en skala där den relativa strängheten speglar rangordningen av brottens svårhet. Kravet på *spridning* handlar om användning av den aktuella straffskalans spännvidd. Låt säga att vi har

---

¹⁵¹ von Hirsch, s. 16 f.

¹⁵² Ibid. s. 29.

¹⁵³ Jareborg och Zila, s. 67 f.

¹⁵⁴ von Hirsch, s. 27 f.

¹⁵⁵ Ibid. s. 29.

¹⁵⁶ Ibid. s. 29.

¹⁵⁷ Borgeke (2016), s. 38 f.

¹⁵⁸ Ibid. s. 38 f.

rangordnat brotten A, B och C. A är väsentligt mer allvarligt än B. B är något allvarligare än C. Skillnaderna i brottens svårhet ska också avspeglas i skillnader i straffen, varför det ska vara längre mellan A och B än mellan B och C. Proportionalitetsprincipen är med stöd av de tre kraven *bestämmande* och ger uppenbart bättre vägledning än om den endast varit begränsande.¹⁵⁹ Det innebär dock inte att man nödvändigtvis hamnar på en given plats inom straffskalan – det finns inte ett enda ”rätt sätt” att konstruera straffskalor och straffspridning på.¹⁶⁰

Efter att straff graderats utifrån den relativa svårheten hos brottet ska en fixering av systemet som helhet göras. Detta görs genom att absoluta straffnivåer bestäms.¹⁶¹ *Absolut proportionalitet* handlar om på vilken repressionsnivå själva straffsystemet ska fixeras. Hit hör frågor om den allmänna repressionsnivån, straffskalornas spännvidd och straffskalornas tillämpning i praxis.¹⁶² *Absolut proportionalitet* handlar om startpunkten och hur en sådan ska hittas.¹⁶³ Förtjänsttanken har nu begränsad betydelse och anledningen till detta är att den symboliska innebörden av bestraffningen i hög grad är beroende av sociala konventioner. Det ”rätta” straffet är åtminstone till någon grad en fråga om vedertaget bruk. Detta kan ändras utan att påverka den relativa proportionaliteten.¹⁶⁴

Om det finns ett *naturligt* mått för rättvisa straff är absolut proportionalitet bestämmande.¹⁶⁵ Det skulle betyda att det finns rationella argument för att en viss straffskala ska tillämpas på en viss brottstyp (lagstiftarnivån) eller att en viss gärning ska bestraffas på ett särskilt sätt (domstolsnivån). Det är svårt eller omöjligt att uppnå detta.¹⁶⁶ Varken på nivån för kriminalisering eller straffbestämning finns det någon naturlig grund för vad som är lämpligt lidande för ett visst brott.¹⁶⁷ Även om argumenten för en viss straffskala är omöjliga att finna har den absoluta proportionaliteten betydelse för repressionsnivån, nämligen som *begränsning* av hur hårda straffen kan vara.¹⁶⁸ Det finns värderingar i samhället som sätter gränser för vad som är acceptabelt och då är det inte rationell argumentation som avgör. Det har att göra med saker som människosyn, vana, konvention och tradition – absolut proportionalitet blir därmed kulturellt relativ.¹⁶⁹

---

¹⁵⁹ von Hirsch, s. 29.

¹⁶⁰ Ibid. s. 57 f.

¹⁶¹ Ibid. s. 59.

¹⁶² Jareborg och Zila, s. 68.

¹⁶³ von Hirsch, s. 59.

¹⁶⁴ Ibid. s. 29 f.

¹⁶⁵ Jareborg och Zila, s. 69.

¹⁶⁶ Borgeke (2016), s. 40.

¹⁶⁷ Jareborg och Zila, s. 67 f.

¹⁶⁸ Borgeke (2016), s. 39.

¹⁶⁹ Jareborg och Zila, s. 69.

Distinktionen mellan relativ och absolut proportionalitet är grundläggande för att förstå på vilket sätt proportionalitetsprincipen kan ge ledning. Sammanfattningsvis kan sägas att proportionalitetsprincipen är begränsande såtillvida att man inte kan döma hur hårt eller mildt som helst – gränserna sätts med stöd av absolut proportionalitet. Den är också bestämmande i och med att den tillser att lika hårda straff ges till lika klandervärda brott, att olika straff rangordnas efter ingripandegrad och straffen ger uttryck för gärningarnas relativa svårhet – allt med stöd av relativ proportionalitet.¹⁷⁰ Straffets stränghet beror helt enkelt på hur den tillämpliga straffskalan har fixerats och vilka straff som döms ut för andra brott. När väl de allmänna straffnivåerna bestämts är den relativa proportionaliteten påtagligt styrande av straffbestämningen.¹⁷¹

3.2.3 Proportionalitet och repressionsnivå

En relevant fråga är vilken effekt proportionell straffbestämning får på straffen. Blir de strängare eller mildare? Kritiker menar att ett problem med proportionalitetsteorierna är att frågan lämnas obesvarad – att proportionalitetsprincipen bara kräver att straffen rangordnas så att den relativa svårheten hos gärningarna återspeglas och att teorin därmed är förenlig med både sänkt och höjd repressionsnivå.¹⁷²

Enligt preventionsteorierna kan det vara möjligt att utdöma långa fängelsestraff grundat på återfallsrisk eller som exemplarisk bestraffning. Det är uteslutet med proportionalitet som grund och vid en jämförelse framstår risken för ökad repression därmed som mindre. Preventionsteorierna kan dessutom mycket väl tänkas höja straffen gång på gång om målsättningen minskad kriminalitet inte nås. Proportionalitetsprincipen ger inget stöd för detta. Dess grund är rättvisa, inte brottspreventiv effektivitet – förtjänstmodellen är inte misslyckad även om kriminaliteten inte minskar. Straffhöjningar har inte samma lockelse när den utilitaristiska utgångspunkten brottsprevention inte står i centrum. Proportionalitetsprincipen har tvärtom åberopats som ett medel att begränsa statens straffmakt och dess teoretiker har traditionellt förespråkat måttliga straffnivåer. När proportionalitetsprincipen motiveras av rättviseskäl anser många av dess anhängare att längre fängelsestraff ska användas endast vid mycket allvarlig brottslighet.¹⁷³

---

¹⁷⁰ Jareborg och Zila, s. 68.

¹⁷¹ von Hirsch, s. 59 f.

¹⁷² Ibid. s. 99 ff.

¹⁷³ Ibid. s. 99 ff.

4 Straffvärdebedömningen i narkotikamål

I uppsatsens andra kapitel behandlades utvecklingen av dels narkotikamissbruket och synen på detta, dels narkotikaregleringen, i syfte att uppmärksamma läsaren på hur man sett på straffen och därmed straffvärdebedömningen och dess bevekelsegrunder. I tredje kapitlet klargjordes innebörden av begreppen straffvärde och straffrättslig proportionalitet, i syfte att kunna använda dem som grund för föreliggande kapitelns behandling av straffvärdebedömningen specifikt i narkotikamål.

Kapitlet är indelat i två huvudavsnitt. I det första beskrivs straffvärdebedömningen i underrättspraxis fram till juni 2011. Därefter behandlas den omfattande praxisomläggning som ägde rum åren 2011 till 2013. HD släppte i detta intervall upp totalt 13 rättsfall med anknytning till straffvärdebedömning i narkotikamål och uppsatsen beskriver innebörden och konsekvenserna av detta. Vidare redogörs för var gällande rätt på området står idag och vad som återstår att klargöra, genom antingen lagstiftning eller prejudikat. Viss analys sker löpande genom texten.

4.1 Utvecklingen i underrätterna – 80-talet fram till juni 2011

4.1.1 Listor och tabeller – strävan efter enhetlig praxis

Som uppsatsen behandlat i avsnitt 2.2.3.1 framgår det av förarbetena till narkotikastrafflagen att domstolarna, i likhet med vad som gäller all annan kriminalitet, får ta hänsyn till samtliga omständigheter i det enskilda fallet vid bestämmande av påföljd för narkotikabrottslighet.¹⁷⁴ Omständigheterna vid och kring brottet, brottets samhällsfarlighet, gärningsmannens avsikter och personliga förhållanden är exempel på faktorer som ansågs kunna ha betydelse.¹⁷⁵ Till följd av de många straffskärpningar som behandlats i avsnitt 2.2.3 uppstod med tiden ett behov av riktlinjer för att åstadkomma en mer enhetlig praxis.¹⁷⁶

---

¹⁷⁴ Prop. 1968:7, s. 107 f.

¹⁷⁵ Ibid. s. 119.

¹⁷⁶ Borgeke, SvJT (2013), s. 12.

Under sent 80-tal upprättade chefsrådmännen vid tingsrätterna i Malmö, Stockholm och Göteborg det som kom att kallas *chefsrådmännens lista*. Ett av syftena var att enas om olika preparats relativa farlighet. Inspiration hämtades från USA, där ett gram heroin motsvarade två gram kokain och tio gram amfetamin. I svenska domstolar fanns dessutom redan en praxis avseende cannabis, som ansågs vara en tiondel så farligt som amfetamin. Vidare ville man klargöra var vissa gränser skulle dras. Gränserna mellan olika grader av narkotikabrott varierade mellan olika domstolar – exempelvis krävdes det i Stockholm dubbel mängd (40 g) heroin mot i Malmö för att brottet skulle anses grovt. Man enades om att 25 gram heroin i normalfallet skulle bedömas som grovt brott, vilket med tillämpning av de amerikanska farlighetsrelationerna innebar 50 gram för kokain och 250 gram för amfetamin. Chefsrådmännen ville också ha riktlinjer avseende vid vilka narkotikamängder maxstraffet tio års fängelse skulle dömas ut och efter att ha studerat rättspraxis kom man fram till ett kg heroin, två kg kokain och tio kg amfetamin. Gränserna mellan ringa brott och brott av normalgraden sattes vid ett gram heroin, två gram kokain och tio gram amfetamin.¹⁷⁷ Listan bifogas uppsatsen i bilaga A.

Rådmannen Georg Sterzel hade länge samlat på sig intressanta avgöranden i bl.a. narkotikamål. Han sammanställde dessa löpande i kompendier. För att få fram olika normalpåföljder använde han statistik från SCB som, tillsammans med bl.a. *Chefsrådmännens lista*, bearbetades i tabellform. Syftet var att ge viss ledning vid påföljdsbestämningen och bidra till en mer enhetlig straffmätning. I mitten av 1990-talet var spridningen av tabellerna allmän i svenska domstolar och Domstolsverket gav 1998 ut första upplagan av Sterzels *Studier rörande påföljdspraxis m.m.* (i fortsättningen: *Påföljdspraxisboken*). Tabellerna hade art och mängd narkotika i centrum för straffvärdebedömningen, men samtidigt betonades att de bara angav en ungefärlig normalpåföljd för ett genomsnittligt beteende. Förmildrande och försvarande omständigheter hade ofta inte beaktats alls.¹⁷⁸

Det fanns även andra listor eller tabeller än de hittills nämnda. Vid domstolar där narkotikabrott eller narkotikasmuggling var vanliga, såsom i Helsingborg, Trelleborg och Ystad, fanns riktlinjer som grundade sig på respektive domstols egna domar. Även om det fanns likheter skilde de sig åt i vissa avseenden, varför straffvärdebedömningspraxis skilde sig åt mellan olika domstolar och ibland till och med mellan olika avdelningar vid samma domstol.¹⁷⁹ Med anledning av detta kallades på hösten 2001 olika

---

¹⁷⁷ Borgeke, SvJT (2013), s. 12 f.

¹⁷⁸ Ibid. s. 13 f.

¹⁷⁹ Ibid. s. 26.

representanter för rättsväsendet till ett möte i Helsingborg. En sammanställning av HD:s praxis i narkotikamål hade gjorts och presenterades för deltagarna på mötet. Man diskuterade därefter de olika listor och tabeller som förekom och hur ökad enhetlighet i tillämpningen skulle kunna uppnås. En arbetsgrupp inrättades, med uppdrag att sätta upp riktlinjer för en enhetlig påföljdspraxis på området.¹⁸⁰

Arbetsgruppen kom att kallas *Drogpraxisgruppen* och bestod av en samling domare från underinstanserna. Arbetet startade 2003 och gick ut på att sammanställa och värdera praxis – men även att i viss mån föreslå praxisändringar.¹⁸¹ Gruppen kom att arbeta med frågor såsom exempelvis narkotikakoncentrationens betydelse och bedömningen av straffvärde vid olika typer av medverkaningar. Inte minst kom gruppen att tjänstgöra som forum för diskussioner inför nya upplagor av *Påföljdspraxisboken*.¹⁸² Drogpraxisgruppen har kommit att ha stor betydelse för straffvärdebedömningen i narkotikamål, vilket framgår av den fortsatta framställningen.

4.1.2 Sammanjämkningen i Skånska hovrätten

I Skånska hovrätten använde vissa domare *Sterzels tabeller*, medan andra föredrog *Chefsrådmännens lista*. För att åstadkomma enhetlighet föreslogs en sammanjämkning. De nya tabellerna utgjorde riktlinjer för bedömningen av artens och mängdens betydelse och straffmätningen skulle ske efter en enhetlig skala – oberoende av vilket preparat det handlade om skulle en förändrad mängd korrelera med samma procentuella förändring av straffet. Amfetamin blev standarddrogen med vilken andra drogers farlighet jämfördes.¹⁸³ För att använda begrepp påminnande om de som uppsatsen introducerade i avsnitt 3.2.2 kan man säga att den *absoluta* farligheten knöts till amfetaminet – en grundläggande fixering av systemet. Andra preparats farlighet bedömdes sedan *relativt* amfetamin. Vidare skulle, till skillnad från vad som gällt tidigare, linjära skalor användas vid straffmätningen.

Riktlinjerna kom att få stort genomslag i rättspraxis i hela landet. Det poängterades att man inte gjort egna bedömningar av olika preparats farlighet, att åtskillnad inte gjorts mellan innehav för eget bruk och försäljning, samt att narkotikans renhetsgrad inte beaktats. Det ansågs dock att större mängder medförde en presumtion för försäljning, vilket tabellerna redan påverkats av.

---

¹⁸⁰ Borgeke, SvJT (2013), s. 27 f.

¹⁸¹ Ibid. s. 27 f.

¹⁸² Ibid. s. 30.

¹⁸³ Ibid. s. 28.

Man betonade att tabellerna inte skulle användas mekaniskt, utan bara utgöra startpunkt för straffmätning i ett slags ”standardfall”. Det som avsågs var en helt osjälvständig kurir och straffmätningen skulle sedan justeras utifrån det enskilda fallets förmildrande eller försvårande omständigheter.¹⁸⁴

När tredje upplagan av *Påföljdspraxisboken* släpptes 2005 fanns Skånska hovrättens riktlinjer med och i oförändrat skick även i bokens fjärde upplaga, 2009. I avsnittet om narkotikabrott har *Drogpraxisgruppen* kommit att vara referensgrupp för boken författare. Resultatet blev dock att påföljdsbestämningen i narkotikamål fram till juni 2011 nästan uteslutande styrdes av mängdkriteriet. Det sades ofta att gärningens alla relevanta omständigheter skulle bedömas, men i själva verket var det i princip bara art och mängd som räknades.¹⁸⁵ Straffmätningen hade en mycket hög grad av förutsebarhet och enhetligheten domstolarna emellan var betydande. Ofta kunde man redan tidigt i brottsutredningen förutse påföljden, vilket bl.a. underlättade användandet av olika tvångsmedel. Hela straffskalan kom till användning på ett annars ovanligt sätt och de relativt stränga straffen betonade det allvar med vilket samhället såg på narkotikabrotten.¹⁸⁶

Martin Borgeke har senare sagt att insatsen från *Drogpraxisgruppen* och Skånska hovrätten var alltför begränsad – att man även bort ta upp varför straffmätningen var så annorlunda mellan narkotikabrottslighet och så gott som all annan brottslighet. HD hade dock länge accepterat de mycket höga straffnivåerna, varför det kanske ändå var rimligt att arbetet handlade mer om enhetlighet än straffsänkningar.¹⁸⁷

4.2 Praxisomläggningen och dess konsekvenser

Arten och mängden narkotika var alltså under lång tid nästan helt avgörande för såväl brottsrubricering som straffvärdebedömning. Som framgick av föregående avsnitt fanns det fördelar med detta, men det fanns även nackdelar. En nackdel var att man många gånger inte tog hänsyn till andra relevanta omständigheter och att de därmed inte avspeglade sig i reaktionen på gärningen. En följd av detta kunde bli att gärningar av olika svårhet – kanske mot bakgrund av gärningspersonens motiv eller roll i brottsligheten – kom att straffas lika hårt.

---

¹⁸⁴ Borgeke, SvJT (2013), s. 29.

¹⁸⁵ Ibid. s. 29 f.

¹⁸⁶ Perklev, Anders, ”Straffmätningen i narkotikamål – fyra domar från Högsta domstolen”, SvJT 2012 s. 131 [i fortsättningen: Perklev (2012)], s. 142.

¹⁸⁷ Borgeke, SvJT (2013), s. 29 f.

För det grova narkotikabrottet tillämpades straffskalorna annorlunda än vid annan brottslighet och straffnivån var i allmänhet väsentligt strängare än för andra brott. Följaktligen stämde rättstillämpningen dåligt överens med principerna om likabehandling och proportionalitet.¹⁸⁸ Uppsatsen redovisar i föreliggande huvudavsnitt den praxisomläggning som ägde rum åren 2011 till 2013. Inledningsvis ska ytterligare ett av de linjära tabellernas problem belysas med hjälp av ett rättsfall som togs upp i HD 2010.

4.2.1 Straffmätning vid straffvärdemässiga övervärden

Låt säga att en person kan bevisas ha hanterat 20 kilo heroin, att detta skett inom ramen för storskalig organiserad brottslighet och att personen haft en ledande roll – kort sagt att det finns förutsättningar för att döma den tilltalade till straffmaximum. Med i övrigt samma förutsättningar kan dock, med tillämpning av de tabeller som användes före 2011, maxstraff uppnås redan vid en betydligt mindre mängd – exempelvis hälften. Gärningen har därmed ett värde som inte kan beaktas vid straffmätningen, ett s.k. *straffvärdemässigt övervärde*: straffet blir detsamma för 10 kg heroin som för 20. Frågan är nu hur en förmildrande omständighet ska behandlas om det finns ett sådant straffvärdemässigt övervärde. Bör utgångspunkten vara ett straffvärde som motsvarar 10 års fängelse eller ett tänkt ännu högre värde, där ”taket” i straffskalan har så att säga har passerats?¹⁸⁹

Frågan besvarades av HD i *Övervärdet*, NJA 2010 s. 592. I fallet hade den tilltalade hanterat avsevärt större mängd narkotika än vad som i allmänhet krävs för att straffvärdet ska motsvara maxstraffet.¹⁹⁰ Dessutom förelåg oomtvistat en förmildrande omständighet som i normalfallet skulle haft effekt på straffmätningen – vilket också skett i hovrätten. Frågan i HD var hur omständigheten ska hanteras i en situation som denna. Slutsatsen blev att det krävs mer av den förmildrande omständigheten ju högre straffvärdet ligger över maxstraffet. En gärning som bara precis motiverar maxstraff har följaktligen större möjlighet att få förmildrande omständigheter beaktade än en som bär på ett betydande övervärde.¹⁹¹ Förmildrande omständigheter kunde alltså förekomma, utan att straffet för den skull sänktes.¹⁹²

---

¹⁸⁸ Prop. 2015/16:111, s. 18 f.

¹⁸⁹ Borgeke (2016), s. 201 ff.

¹⁹⁰ NJA 2010 s. 592 p. 6.

¹⁹¹ Ibid. s. 592 p. 12-13.

¹⁹² Borgeke (2016), s. 201 ff.

I och med praxisomläggningen upphörde dock en hel del av denna problematik. Det stora bidraget var nämligen att det i princip alltid ska finnas ett utrymme för att beakta såväl förmildrande som försvårande omständigheter. En förutsättning för detta var att maxstraff endast mycket sällan skulle komma till användning.

4.2.2 Mefedrondomen – en vändpunkt

I juni 2011 kom den för narkotikastraffrätten mycket viktiga *Mefedrondomen*, NJA 2011 s. 357, där HD började avlägsna sig från den straffvärdebedömning som utvecklats i underinstanserna. Uppsatsen går i föreliggande avsnitt igenom domen och redovisar de för ändamålet relevanta partierna.

L och M dömdes 2010 av Solna tingsrätt för bl.a. grovt narkotikabrott och grov narkotikasmuggling (samt N för viss mindre allvarlig narkotikabrottslighet som utelämnas i framställningen). Gärningarna bestod i befattning med det vid denna tid nyligen narkotikaklassade preparatet mefedron. Såsom framgått av avsnitt 4.1 hade tabeller, baserade på art och mängd narkotika, en stark ställning i domstolspraxis. Tydliga riktlinjer fanns gällande de etablerade preparaten. En avgörande fråga i tingsrätten avsåg hur preparatet mefedron ska bedömas i farlighetshänseende. I praxis hade drogen flertalet gånger jämförts med ecstasy.¹⁹³ Farlighetsbedömningen hade emellertid sagts vara mycket osäker och att stor marginal därför måste lämnas för att preparatet är mindre farligt än så. Mot den bakgrunden hade mefedron i en dom från Hovrätten för Västra Sverige istället jämförts med amfetamin.¹⁹⁴

Solna tingsrätt anslöt sig till den farlighetsbedömning Hovrätten för Västra Sverige gjort av mefedron, varför L och M dömdes till vardera sex års fängelse.¹⁹⁵ De inblandade överklagade tingsrättens dom. Svea hovrätt hänvisade däremot till den tidigare praxis som jämförde mefedron med ecstasy och lät denna bli styrande för bedömningen. I enlighet med detta dömdes L och M, med tillämpning av 26 kap. 2 § BrB (flerfaldig brottslighet), till fängelse vardera fjorton år.¹⁹⁶ HD ändrade slutligen hovrättens domslut på så sätt att de båda tilltalade ådömdes vardera fyra års fängelse. Bakgrunden till detta var dels bedömningen av mefedronets relativa farlighet, dels vilka faktorer som man ansåg skulle tillmätas betydelse vid brottsrubricering och

---

¹⁹³ T.ex. Svea hovrätts domar den 26 februari 2010 (mål B 277-10), den 12 mars 2010 (mål B 594-10), den 1 juni 2010 (mål B 2289-10) och den 15 juni 2010 (mål B 3570-10).

¹⁹⁴ Hovrätten för Västra Sverige i dom den 7 juni 2010 (mål B 2053-10).

¹⁹⁵ NJA 2011 s. 357, s. 357-362.

¹⁹⁶ Ibid. s. 362-368.

bedömning av straffvärde. Prejudikatvärdet i *Mefedrondomen* är just svaren på dessa frågor. Uppsatsen redovisar detta stegvis.

Frågan om mefedronets relativa farlighet besvarades genom konstaterandet att osäkerhet råder om riskerna med missbruk av mefedron och att det därmed är vanskligt att mer allmänt fastslå farlighetsgraden i relation till amfetamin och ecstasy.¹⁹⁷ HD:s slutsats blev att mefedron i farlighetshänseende ska bedömas på ett sätt som motsvarar vad som gäller för amfetamin.¹⁹⁸

När det gäller förhållandet mellan narkotikabrott av normalgraden och grovt narkotikabrott påminde HD om vad som uttalades i samband med 1981 års reform. Som framgått av avsnitt 2.2.2.3 ville regeringen att det grova brottet skulle vara reserverat för de allvarligaste gärningarna. I propositionen nämndes som exempel verksamhet inom sådana internationella brottsyndikat som kalkylerar med ett eventuellt straff närmast som en företagsekonomisk riskfaktor. Avsikten var inte att skärpa straffen för t.ex. personer som på olika sätt hanterat narkotika i huvudsak för att finansiera eget missbruk. HD hänvisade också till det hänsynslöshetsrekvisit som vid samma tillfälle infördes bland kriterierna för grovt narkotikabrott. Syftet med ändringarna var att andra omständigheter än mängden narkotika skulle ges ökad betydelse vid bedömningen av om ett brott skulle rubriceras som grovt.¹⁹⁹ HD konstaterade sammanfattningsvis att rubriceringen grovt narkotikabrott ska vara ”avsedd för främst sådana allvarliga gärningar som ingår i en organiserad narkotikahandel med inriktning på att i vinningssyfte sprida missbruk och utnyttja missbrukarnas beroende”.²⁰⁰

Vidare uttalade HD att det är självklart att arten och mängden narkotika är en betydelsefull faktor vid straffvärdebedömning i narkotikamål och att de tabeller som upprättats i praxis kan vara ett värdefullt hjälpmedel. Emellertid menade domstolen att tabellerna är förenade med osäkerheter då det är svårt att göra farlighetsbedömningar av dels preparaten i sig, dels olika preparat emellan. Tabeller ska därför användas med försiktighet, särskilt ifråga om större mängder narkotika. Bland problemen som har sin grund i ett mekaniskt användande av tabeller nämnde HD att det ifråga om den grävsta brottsligheten inte finns något utrymme för egentlig straffmätning då man slår i straffskalans tak. I en sådan situation är domstolen starkt begränsad att låta andra faktorer än art och mängd få betydelse – trots att dessa egentligen kan ha större betydelse än arten och mängden. Man menade att det riskerar att leda till orättvisor i dömandet. Mot den bakgrunden sa HD att tabeller utifrån

---

¹⁹⁷ NJA 2011 s. 357, p. 31.

¹⁹⁸ Ibid. p. 33.

¹⁹⁹ Ibid. p. 8.

²⁰⁰ Ibid. p. 15. Se även avsnitt 2.2.3.3 och prop. 1980/81:76 s. 203 ff.

art och mängd narkotika får anses ha begränsad betydelse i den övre delen av straffskalan för det grova brottet. Mängden narkotika utgör i sådana fall endast en *indikation* på att brottet har ”utgjort led i en verksamhet som har bedrivits i större omfattning eller yrkesmässigt”.²⁰¹

Uppsatsen påminner i detta sammanhang om problematiken med de straffvärdemässiga övervärden som behandlades i avsnitt 4.2.1. Problemet gällde just straffmätning när straffskalans tak är nått och straffvärdemässigt så att säga ”passerat”. HD konstaterade i *Övervärdet* att narkotikamängder över vad som enligt då aktuell tabell gav maxstraff ska kunna ha ytterligare effekt, genom att det blir svårare för förmildrande faktorer att få genomslag. I *Mefedronden* löste man problematiken på ett annat sätt: mängden narkotika i sig ska aldrig leda till maxstraff, vilket innebär att det alltid finns utrymme för att beakta andra omständigheter. HD var alltså tydlig med att andra omständigheter än narkotikans art och mängd ska ges ökad betydelse, särskilt ifråga om grövre brottslighet. I enlighet med detta beaktades en mängd faktorer vid straffvärdebedömningen. Uppsatsen redovisar dessa i avsnitt 4.2.4, gemensamt med de omständigheter som HD uppmärksammade i de för uppsatsen relevanta efterföljande domarna.

I ett tillägg till domen menade referenten Martin Borgeke att praxis i narkotikamål måste genomgå en omfattande förändring – i synnerhet såtillvida att andra omständigheter än art och mängd bör ges dominerande betydelse. Vidare påminde Borgeke om att den övre delen av straffskalan för grovt brott enligt förarbetena är avsedda att användas endast för vissa typer av särskilt allvarlig brottslighet – framförallt internationella brottsyndikat och brottslingar som kalkylerar med straffen som en närmast företagsekonomisk riskfaktor.²⁰² Han angav också att enskilda brott som inte passar in på hur det grova brottet beskrivs i 1981 års reform aldrig bör kunna motsvara längre fängelsestraff än halva straffmaximum. Slutligen menade Borgeke att mängdgränsen för grovt brott – om endast art och sort har betydelse – i vissa fall bör kunna dubbleras.²⁰³ I efterhand är det enkelt att konstatera att Borgekes synpunkter i tillägget snart var besannade. Uppsatsen behandlar detta ytterligare i avsnitt 4.2.3.

Det är ett faktum att strafftidslängden i många fall av grövre narkotikabrottslighet halverades till följd av *Mefedronden*. Magnus Ulväng har dock gett uttryck för uppfattningen att det egentligen inte var denna dom som låg bakom minskningen. Med hänvisning till SOU 2014:43 menar han att förändringen börjat långt tidigare. När man statistiskt undersökt

---

²⁰¹ NJA 2011 s. 357, p. 22-28.

²⁰² Jfr prop. 1980/81:76 s. 203 ff.

²⁰³ NJA 2011 s. 357, s. 378-380.

straffmättningspraxis visar det sig att minskningen i själva verket tycks ha börjat redan 2007. Det var i så fall inte *Mefedrondomen* som ändrade praxis, utan domen satte snarare ord på en redan påbörjad utveckling. Man kan förvisso fråga sig varför en förändring i så fall skedde just 2007. Var det så att polisens resurser eller brottsligheten ändrats? Ulväng menar att det kan hänga samman med att Borgeke ett år tidigare övertagit ansvaret för huvudkällan för de tabeller domstolarna använder vid påföljdsbestämningen – den i avsnitt 4.1 nämnda *Påföljdspraxisboken*. I denna undvek han att ange konkreta straffvärden till förmån för olika diagram, med resultat att de fixerade tabellerna övergavs och att domstolen i ökad utsträckning fick bedöma variationer i de enskilda fallen.²⁰⁴ Tanken att Borgeke så tidigt som 2006 genom doktrin påbörjade praxisförändringen är mycket intressant. Detta fördjupas och sätts i ett bredare sammanhang i femte kapitlets analys.

4.2.3 De efterföljande domarna

Även om det skulle vara så att vissa förändringar hade inletts redan tidigare fick *Mefedrondomen* ändå avgörande betydelse för frågor rörande straffmätning i narkotikamål. HD började i och med domen lägga upp de principer som fortsatt skulle gälla. Inom loppet av ett par år kom totalt ytterligare tolv mål på samma tema upp i HD. Aldrig tidigare har så många mål kommit upp under så kort tid för att hantera påföljdsbestämningen avseende en särskild brottstyp.

Justitierådet Lindskog konstaterade i ett tillägg till en av domarna att denna aktualiserar frågan om hur långt HD ska gå i sin normbildning.²⁰⁵ Han såg det som naturligt och till och med nödvändigt att HD tar ansvar inom ett visst område om lagstiftaren varit alltför passiv. Om sedan HD i sin prejudicerande verksamhet anses gå för långt kan lagstiftaren helt enkelt ingripa med ny lagstiftning. Lindskog angav HD:s ställningstagande i *Mefedrondomen* som ett exempel på ett angeläget och även långtgående ingripande i rättsbildningen. Emedan det inte förväntades att lagstiftaren på länge skulle tillrättalägga den orimliga påföljdspraxis som genom åren utvecklats inom narkotikastraffrätten, fick istället HD genomföra den förändring som var nödvändig.²⁰⁶

Magnus Ulväng har sagt att det inte rörde sig om en normgivningsfråga – normerna var nämligen givna sedan länge. Han menar att praxisförändringen

---

²⁰⁴ Ulväng, Magnus, ”Mefedrondomen och HD:s nya straffmättningspraxis”, SvJT 2015 s. 440 [i fortsättningen Ulväng (2015)], s. 450 f.

²⁰⁵ NJA 2012 s. 535, Lindskogs tillägg p.1.

²⁰⁶ Ibid. Lindskogs tillägg p. 4-5.

istället var en fråga om rättstillämpning och att HD tog sitt ansvar genom att tala om vad lagstiftaren menade.²⁰⁷ Mot den bakgrunden kan det vara befogat att fråga sig varför det tog så lång tid för HD att klargöra saken, särskilt sett till hur allvarligt avvikande rättstillämpningen kommit att bli i jämförelse med all annan brottslighet. Uppsatsen behandlar detta i femte kapitlets analys.

Uppsatsen går kortfattat igenom samtliga domar, med sikte på vad de tillför ifråga om bedömning av brottsrubricering och straffvärde. Det är uppenbart att domarna efterhand hänvisar bakåt till tidigare avgöranden. Uppsatsen fokuserar dock främst på det nya som tillförs av respektive dom, men lyfter i vissa fall fram förtydliganden av vad som tidigare sagts. I nästföljande avsnitt sammanställs de övriga omständigheter som HD uppmärksammat i de totalt tretton domarna.

MDPV-domen I, NJA 2011 s. 675 I

Av *Mefedrondomen* framgick att art och mängd narkotika bara utgör en del av bedömningsunderlaget och att andra omständigheter, särskilt ifråga om grövre brottslighet, ska tillmätas ökad betydelse. Det nya i *Första MDPV-domen* var att motsvarande ska gälla även vid brott av normalgraden och att straffvärdet därmed, efter en samlad bedömning av alla i målet relevanta omständigheter, såväl kan höjas som sänkas jämfört med om endast art och mängd beaktas.²⁰⁸ Vidare konstaterade HD att straffvärdena enligt då gällande tabell, den s.k. ”amfetamintabellen”, var för höga. Man menade att det följer av *Mefedrondomen* att värdena ska sänkas och att en mer differentierad straffvärdebedömning därmed ska möjliggöras.²⁰⁹

MDPV-domen II, NJA 2011 s. 675 II

HD bekräftade att en sammanvägning ska göras av samtliga omständigheter i fallet. Generellt ska omständigheter som preparatets farlighet, mängden och graden av hänsynslöshet tillmätas betydelse vid bedömningen av straffvärde. Domstolen ansåg detta medföra att det ifråga om missbruksrelaterad brottslighet, utan vinningssyfte och i avsaknad av faktorer som ger uttryck för hänsynslöshet, lämnas ett inte obetydligt utrymme för att hantering av även större mängder narkotika kan vara brott av normalgraden.²¹⁰

Internetförsäljningsdomen, NJA 2011 s. 799

Domstolen behandlade vissa frågor som har med bedömningen av om brottet är grovt att göra och konstaterade att rubriceringen ska vara förbehållen främst de allvarligaste gärningarna. Som exempel på sådana gärningar

---

²⁰⁷ Ulväng (2015), s. 451.

²⁰⁸ NJA 2011 s. 675 I p. 24.

²⁰⁹ Ibid. p. 25.

²¹⁰ NJA 2011 s. 675 II p. 16. Jfr prop. 1980/81:76 s. 206.

angavs, med hänvisning till 1981 års reform, organiserad brottslighet med inriktning på att i vinningssyfte sprida missbruk och utnyttja missbrukarnas beroende.²¹¹

Källarförrådsdomen, NJA 2012 s. 70

HD bekräftade att andra omständigheter än narkotikans art och mängd ska ges ökad betydelse även vid brott av normalgraden. Arten och mängden ska dock ha större betydelse vid mindre allvarlig brottslighet.²¹²

Målvaktsdomen, NJA 2012 s. 115

Vissa menade att betydelsen av *Mefedron* var begränsad, såtillvida att domen specifikt skulle gälla den nya drogen mefedron och att tabellerna avseende annan narkotika än denna skulle kunna användas som innan. Andra menade att domen skulle ha genomslag på straffvärdebedömningen i narkotikamål mer generellt.²¹³ Denna fråga besvarades i *Målvaktsdomen*, där HD slog fast att den ökade nyanseringen vid straffvärdebedömningen av grovt narkotikabrott ska ha effekt vid bedömningen av *all* narkotika.²¹⁴

Nittiosjukilosdomen, NJA 2012 s. 144

HD upprepade att rubriceringen grovt brott ska vara reserverad för verkligt allvarliga narkotikabrott och den övre delen av det grova brottets straffskala ska förbehållas fall där brottslighetens präglats av en farlighet eller hänsynslöshet som verkligen är betydande. Vidare sa man att mängdrekvisitet förvisso i vissa fall ensamt kan motivera rubriceringen grovt brott och ligga till grund för att straffet bestäms klart över minimistraffet för det grova brottet, men det bör generellt inte leda till straff som sträcker sig mer än *några* år över minimistraffet. Mängdens betydelse bör dock kunna variera beroende på preparatets farlighet.²¹⁵ Principen blev därmed att den övre delen av straffskalan ska vara reserverad för fall med andra försvarande omständigheter än särskilt stor mängd narkotika.²¹⁶

Bagageutrymmesdomen, NJA 2012 s. 510

Av tidigare domar har framgått att mängdfaktorn kan ha ganska stor relativ betydelse vid mindre allvarlig brottslighet – och vid grövre brottslighet betydligt mindre. HD uttalade nu att redan runt gränsen för grovt brott spelar art och mängd mindre roll och att omständigheter som yrkesmässighet, organisationsgrad, vinningssyfte och hänsynslöshet istället ska hamna i

---

²¹¹ NJA 2011 s. 799 p. 9. Se även prop. 1980/81:76 s. 203 ff och avsnitt 2.2.3.3.

²¹² NJA 2012 s. 70 p. 5.

²¹³ Borgeke, SvJT (2013), s. 50.

²¹⁴ NJA 2012 s. 115 p. 10.

²¹⁵ NJA 2012 s. 144 p. 18.

²¹⁶ Ibid. p. 21.

förgrunden.²¹⁷ Befattning med stora mängder narkotika talar som utgångspunkt för att fråga är om en yrkesmässig och organiserad verksamhet som har bedrivits i vinningssyfte eller i övrigt på ett hänsynslöst sätt. Det är dock inte alltid så. Hantering av större mängder narkotika *kan* ske utan delaktighet i en sådan verksamhet eller kännedom om förekomsten av en sådan.²¹⁸ De utgångspunkter HD angett avseende art och mängd narkotika, som kan ge stöd åt en första bedömning av om det är fråga om ett grovt brott, har framförallt praktiska skäl för sig. Efter en samlad bedömning av det enskilda fallets samtliga omständigheter menade HD att resultatet kan bli ett annat, såväl uppåt som nedåt i rubricering.²¹⁹

Kokainhandelsdomen, NJA 2012 s. 528

Domstolen kom fram till att om inga andra faktorer än mängden har betydelse ska för kokain som riktpunkt gälla att hantering av ca 100 g kan antas vara hänförligt till grovt narkotikabrott.²²⁰ Noterbart är att i rättsfallet räckte mängden i sig inte till grovt narkotikabrott, men övriga omständigheter gjorde gärningen grov.²²¹

Cannabissmugglingsdomen, NJA 2012 s. 535

I domen bedömdes kurirens gärning, vilken konstaterades sällan vara av sådant slag att den kan hänföras till de allra allvarligaste gärningarna. Också kurirens gärning ska nämligen bedömas på ett allsidigt sätt, även om det finns fall där andra straffvärdeomständigheter än art och mängd saknas – exempelvis när den tilltalade lämnar en historia som p.g.a. orimlighet kan lämnas helt utan avseende. I ett sådant fall kan arten och mängden bli avgörande för bedömningen av såväl grad som straffvärde.²²² Mot bakgrund av de bedömningar som tidigare gjorts avseende amfetamin och farlighetsrelationen mellan amfetamin och cannabis drog HD slutsatsen att hantering av ca 5 kg cannabis ska vara en riktpunkt för grovt narkotikabrott.²²³

Såsom framgått av tidigare domar minskar betydelsen av art och mängd narkotika vartefter straffvärdet ökar. Före *Mefedrondomen* tillämpades straffskalorna för det grova narkotikabrottet fullt ut, vilket medförde att maxstraff var långtifrån ovanliga: straffmätningen följde en närmast linjär skala, baserad på art och mängd narkotika.²²⁴ Av *Övervärdet* framgick att det fanns ett betydande utrymme för s.k. straffvärdemässigt övervärde, där det

---

²¹⁷ NJA 2012 s. 510 p. 13.

²¹⁸ Ibid. p. 14.

²¹⁹ Ibid. p. 22.

²²⁰ NJA 2012 s. 528 p. 10.

²²¹ Ibid. p. 11.

²²² NJA 2012 s. 535 p. 18-19.

²²³ Ibid. p. 21-23.

²²⁴ Ibid. s. 535 p. 24.

blev svårt att i de övre skikten beakta förmildrande omständigheter.²²⁵ I *Cannabissmugglingsdomen* konstaterade HD att väsentligt utrymme ska lämnas för att kunna beakta andra omständigheter än art och mängd vid bedömning av brottets svårhet. Med hänvisning till *Nittiosjukilosdomen* sa man att arten och mängden ensamt inte ska kunna föranleda att en gärning placeras i den övre delen av straffskalan för det grova brottet.²²⁶ Från samma dom drog HD slutsatsen att vid cannabihantering bör mängden i sig inte kunna leda till så mycket som fem års fängelse, med undantag för ”alldeles extrema fall”.²²⁷ Straffmätningen ska heller inte vara linjär upp till detta ”tak”.²²⁸

Mefedronden II, NJA 2012 s. 650

I fallet behandlades vissa frågor som har att göra dels med påföljdsvalet vid mindre allvarlig narkotikabrottslighet, dels bedömningen av ringa narkotikabrott. Det framgår av 2 § NSL att arten och mängden narkotika har betydelse för om en gärning ska bedömas som ringa brott. HD konstaterade att det ringa brottet primärt ska vara reserverat för gärningar bestående i eget bruk eller innehav för eget bruk.²²⁹

Femtiotablettersdomen, NJA 2012 s. 849

HD slog fast att straffvärdebedömningen vid ringa narkotikabrott kan ske i huvudsak efter schabloner. Även om det kan finnas skillnader mellan olika ringa brott menade man att dessa i allmänhet är ganska små och att intresset av effektiv lagföring därför motiverar användningen av schabloner grundade på art och mängd narkotika. Det medför även att dessa faktorer i princip blir bestämmande för gränsdragningen mellan brott av normalgraden och ringa brott.²³⁰

Haltdomen, NJA 2013 s. 321

HD konstaterade att det av NJA 1998 s. 512 framgår att man i normalfallet kan utgå ifrån en relativt ”normal” renhetsgrad på narkotikan, vilket är relevant främst när det saknas en analys av preparatet. Av *Haltdomen* framgår att om det aktuella preparatet har en renhetsgrad som markant skiljer sig från vad som annars är vanligt, ska hänsyn till detta tas vid bedömningen av straffvärdet. Domstolen menade att det framförallt har betydelse vid

---

²²⁵ Se avsnitt 4.2.1.

²²⁶ NJA 2012 s. 535 p. 26.

²²⁷ Ibid. p. 27-28. Straffvärdemässiga mängdtak och de alldeles extrema fallen behandlas i avsnitt 4.2.6.

²²⁸ Ibid. s. 535 p. 29.

²²⁹ NJA 2012 s. 650 p. 6.

²³⁰ NJA 2012 s. 849 p. 5-6.

allvarligare brottslighet, men att man kan tänka sig att bedömningen påverkas också vid ringa brott.²³¹

4.2.4 Övriga betydelsefulla omständigheter vid sidan av art och mängd

Praxisomläggningen medförde en nyansering av straffvärdebedömningen bl.a. utifrån försvårande och förmildrande omständigheter. Som framgått av kapitlets tidigare avsnitt var detta främst påminnelser om vad lagstiftaren redan sagt och vad man länge varit ense om i doktrinen, nämligen att hänsyn ska tas till alla i målet relevanta faktorer. Tabeller grundade på art och mängd kan förvisso vara en utgångspunkt, men andra omständigheter ska sedan ges betydelse. I föreliggande avsnitt redovisas samtliga omständigheter som HD lyft fram som betydelsefulla i de tretton rättsfallen och detta sker i enlighet med den struktur som redogörs för nedan.

Det framgår av 3 § NSL att *särskilt stor mängd narkotika* kan ha betydelse för att bedöma ett brott som grovt. Det framgår också att andra omständigheter kan beaktas. De omständigheter som HD tagit upp i rättsfallen kan enligt Borgeke sorteras in under nedanstående tre rubriker.²³² Noterbart är att de två första rubrikerna motsvarar de brottsinterna faktorer som vid sidan av särskilt stor mängd narkotika nämns i 3 § NSL. Den tredje rubriken, *Andra övriga omständigheter*, kvalificeras i kraft av att lagrummet anger att det *särskilt* är de nyss nämnda faktorerna som ska beaktas. Det innebär att även andra kan ha betydelse och det är exempel på just sådana som ligger under rubrik tre. Under rubrikerna ligger omständigheterna listade och de rättsfall i vilka de använts finns angivna i fotnoterna.

1. För bedömning av om brottsligheten var av större omfattning eller yrkesmässig

- Var narkotikahandeln organiserad och särskilt: av internationell karaktär?²³³
- Rörde det sig om stora mängder narkotika?²³⁴
- Var brottsligheten ägnad att leda till en omfattande spridning av narkotika?²³⁵

---

²³¹ NJA 2013 s. 321 p. 9-10.

²³² Borgeke, Martin; Månsson, Catharina, och Sterzel, Georg, *Studier rörande påföljdspraxis med mera*, elektronisk version, 2016, Jure Förlag AB [i fortsättningen: Borgeke, Månsson och Sterzel (2016)], s. 1066 f.

²³³ NJA 2011 s. 357, NJA 2011 s. 675 I och II, NJA 2011 s. 799, NJA 2012 s. 115, NJA 2012 s. 650.

²³⁴ NJA 2012 s. 144, NJA 2012 s. 535.

²³⁵ NJA 2011 s. 357, NJA 2011 s. 799, NJA 2012 s. 115, NJA 2012 s. 650.

- Var det många personer inblandade i verksamheten?²³⁶
- Vilken ställning hade den tilltalade inom verksamheten eller organisationen?²³⁷
- Utgjorde eller syftade hanteringen till handel med narkotika?²³⁸
- Fanns det ett vinstsyfte eller var brottsligheten ägnad att ge en inte obetydlig vinst?²³⁹
- Hade den tilltalade del i vinsten?²⁴⁰
- Fick den tilltalade i övrigt någon ersättning och hur stor var denna i så fall?²⁴¹
- Hade den tilltalade planerat för en fortsatt och utvidgad narkotikahandel?²⁴²
- Sträckte sig brottsligheten över lång tid?²⁴³
- Hade den tilltalade insikt om narkotikahandelns organisation, storlek eller inriktning?²⁴⁴

2. För bedömning av om brottsligheten var av särskilt farlig eller hänsynslös art

- Var distributionen av narkotikan särskilt effektiv eller sofistikerad?²⁴⁵
- Var det fråga om smuggling av narkotika till Sverige?²⁴⁶
- Bedrevs smugglingen på ett mycket svårupptäckt sätt?²⁴⁷
- Var försäljningen inte begränsad till vänner och bekanta?²⁴⁸
- Skedde försäljningen till vem som helst, till ungdomar eller intagna på kriminalvårdsanstalt?²⁴⁹
- Utnyttjade den tilltalade andra personer för att skydda sig själv?²⁵⁰

3. Andra övriga omständigheter

- Hade brottsligheten samband med den tilltalades eget missbruk?²⁵¹
- Rörde det sig om ett ursprungligt samköp?²⁵²

²³⁶ NJA 2011 s. 357.

²³⁷ NJA 2011 s. 799, NJA 2012 s. 115.

²³⁸ NJA 2011 s. 357, NJA 2011 s. 675 II, NJA 2012 s. 528, NJA 2012 s. 650.

²³⁹ NJA 2011 s. 357, NJA 2011 s. 675 I och II, NJA 2012 s. 115, NJA 2012 s. 528, NJA 2012 s. 650, NJA 2012 s. 650.

²⁴⁰ NJA 2011 s. 799, NJA 2012 s. 144, NJA 2012 s. 510, NJA 2012 s. 535.

²⁴¹ NJA 2012 s. 70.

²⁴² NJA 2011 s. 357.

²⁴³ NJA 2011 s. 357, NJA 2011 s. 799, NJA 2012 s. 70, NJA 2012 s. 510, NJA 2012 s. 650.

²⁴⁴ NJA 2011 s. 799, NJA 2012 s. 115, NJA 2012 s. 144, NJA 2012 s. 535.

²⁴⁵ NJA 2011 s. 799, NJA 2012 s. 70.

²⁴⁶ NJA 2012 s. 535, NJA 2012 s. 650.

²⁴⁷ NJA 2012 s. 535.

²⁴⁸ NJA 2011 s. 357.

²⁴⁹ NJA 2012 s. 528, NJA 2012 s. 650.

²⁵⁰ NJA 2012 s. 650.

²⁵¹ NJA 2011 s. 357, NJA 2011 s. 675 I och II, NJA 2012 s. 650.

²⁵² NJA 2011 s. 357, NJA 2011 s. 675 I, NJA 2012 s. 650.

- Var narkotikan till stor del avsedd för eget bruk?²⁵³
- Var det fråga om en passiv, okvalificerad eller osjälvständig hantering av narkotika?²⁵⁴
- Hade den tilltalade varken fysisk eller administrativ befattning med narkotikan?²⁵⁵
- Hade den tilltalade blivit (allvarligt) utnyttjad?²⁵⁶
- Hade den tilltalade medverkat endast i mindre mån (23 kap. 5 § BrB)?²⁵⁷
- Hade narkotikan särskilt hög eller låg halt verksamt ämne?²⁵⁸

I och med detta gav HD underinstanserna en utgångspunkt för vilka omständigheter som kan ha betydelse vid bedömningen av brottsrubricering och straffvärde vid narkotikabrottslighet. Att exempelvis befatta sig med narkotika inom ramen för en verksamhet som är välorganiserad och har hög vinstmarginal, där den tilltalade haft en framträdande roll och tagit en stor andel av vinsten, ska bedömas betydligt strängare än om hanteringen exempelvis varit av mer tillfällig natur och där den primära avsikten med befattningen varit att den tilltalade ska tillgodose ett eget narkotikabehov. Ulväng har uttryckt det som att praxisförändringen inneburit att vi fått ”ett slags topisk karta med olika omständigheter som skall beaktas vid straffvärdebedömningen”.²⁵⁹ Bob Nilsson Hjorth har sagt att meningen inte heller kan ha varit att omständigheterna skulle begränsas, d.v.s. att ovanstående uppräknings skulle vara uttömmande. Tvärtom skulle fler omständigheter med tiden och vid behov tas fram i underrättspraxis.²⁶⁰

4.2.5 Effekten på rubricering och straffvärde

Det framgår av avsnitt 3.1.2 att bedömningen av straffvärde ska göras inom ramen för det aktuella brottets straffskala. Straffskalan är beroende av brottsrubriceringen, vilket betyder att brottsrubriceringen måste bestämmas före bedömningen av straffvärde. Ifråga om det grova narkotikabrottet görs detta *särskilt* utifrån de brottsinterna omständigheterna i enlighet med det föregående avsnittets beskrivning. Omständigheterna i uppräknings har därmed i första hand betydelse för brottsrubriceringen. Med stöd av dessa kan gärningen placeras i svårhetsgrad och därmed tilldelas en straffskala.

²⁵³ NJA 2011 s. 675 I och II.

²⁵⁴ NJA 2012 s. 70, NJA 2012 s. 144, NJA 2012 s. 510, NJA 2012 s. 535.

²⁵⁵ NJA 2012 s. 70.

²⁵⁶ NJA 2012 s. 144.

²⁵⁷ NJA 2011 s. 799.

²⁵⁸ NJA 2013 s. 321.

²⁵⁹ Ulväng (2015), s. 451.

²⁶⁰ Nilsson Hjorth, Bob, ”Förändringar i narkotikapraxis”, SvJT 2012 s. 850.

Straffvärdebedömningen kommer i nästa steg. Uppsatsen påminner här om vad som tidigare sagts om den inledande bedömningen av straffvärde. Straffvärdefunktionen innehåller objektiva och subjektiva kriterier. De objektiva kriterierna handlar om den skada, kränkning eller fara brottet förorsakat. De subjektiva kriterierna handlar om vad den tilltalade insett om detta samt de avsikter eller motiv hen haft, s.k. skuldfaktorer.²⁶¹ Art och mängd narkotika kan anses representera den skada eller kränkning som narkotikabrottet medför.²⁶² Ulväng tar upp frågan om vilken skadan egentligen är vid värderingen av narkotikabrott. Han menar att främsta kriteriet vid straffvärdebedömningen av narkotikabrott tycks vara de aggregerade skadeverkningarna, både personliga och samhälleliga.²⁶³

Med den utgångspunkten hade praxis före *Mefedronden* högt fokus på gärningens *farlighet*, d.v.s. det objektiva kriteriet. De omständigheter som HD förde fram genom praxisomläggningen är snarare hänförliga till den tilltalades *insikt, avsikt och motiv*, d.v.s. subjektiva kriterier. Man kan därmed säga att HD flyttade tyngdpunkten i bedömningen från att i hög grad ha legat på gärningens *farlighet*, till att mer beakta graden av skuld hos den tilltalade.²⁶⁴ Enligt förarbetena kan de subjektiva omständigheterna många gånger ha större betydelse än de objektiva, vilket nu också fick genomslag inom narkotikastraffrätten.²⁶⁵ Straffvärdebedömningen blev i och med detta mer komplex och mer lik förfarandet vid andra brottstyper.

4.2.6 Straffvärdemässiga tak och alldeles extrema fall

Huvudbudskapet i praxisomläggningen var att andra omständigheter än narkotikans art och mängd skulle ges ökat utrymme vid bedömningen av rubricering och straffvärde. Detta medförde bl.a. att man vid bedömningen av grovt brott normalt inte skulle kunna få maxstraff baserat enbart på art och mängd. Av *Cannabismugglingsdomen* drogs slutsatsen att det straffvärdemässiga taket avseende cannabis normalt sett ligger runt 4,5 års fängelse och att taket kunde variera något beroende på preparatens relativa farlighet. Det är anledningen till de olika övre gränser som framgår av de tabeller som efter praxisomläggningen användes som utgångspunkt vid

---

²⁶¹ 29 kap. 1 § BrB. Se även avsnitt 3.1.3.

²⁶² Perklev (2012), s. 135 f.

²⁶³ Ulväng (2015), s. 442.

²⁶⁴ Perklev (2012), s. 135 f.

²⁶⁵ Se avsnitt 3.1.3 och prop. 1987/88:120 s. 81.

straffvärdebedömningen.²⁶⁶ För den allra farligaste narkotikan, kokain och troligen heroin, lades taket på 5,5 års fängelse. Amfetamin och andra preparat som i farlighets hänseende ligger på en mellannivå fick ett tak på 5 års fängelse.²⁶⁷ Dock ska det tilläggas att HD i *Cannabissmugglingsdomen* öppnade för att man i vissa fall skulle kunna gå över det straffvärdemässiga taket för art och mängd, nämligen ”i alldeles extrema fall”.²⁶⁸

Vad skulle då krävas för att ett fall skulle vara *alldeles extremt*? HD talade om saken i relation till mängden, varför det tycks som att man med alldeles extrema fall åsyftade att en tillräckligt stor mängd i sig skulle kunna motivera straffvärden över mängdtaket.²⁶⁹ Bob Nilsson Hjorth har studerat ett antal hovrättsavgöranden från 2013 och dragit slutsatsen att extrema fall var sådana där mängderna överskred tabellernas maxmängd med ca 10 gånger. För kurirer hade i de fallen påslaget legat runt 1,5 års fängelse. Vid ännu större mängder kunde ytterligare påslag märkas. Dock verkade det som att man i kurirfall eftersträvade att det alltid skulle finnas utrymme för att värdera även andra faktorer, d.v.s. undvika straffskalans maxstraff. Här kan invändas att en gränsdragning vid ca 10 gånger medför en tröskeleffekt som kanske inte är önskvärd, men enligt HD ska mängderna ges avtagande betydelse och på dessa höga nivåer får de då en underordnad betydelse.²⁷⁰ Det finns anledning att återkomma till det straffvärdemässiga mängdtaket i avsnitt 4.2.8.

4.2.7 Nya tabeller och genomslaget i underrätterna

Praxisomläggningen medförde alltså att HD kom med allmänna uttalanden avseende principerna för rubricering och straffmätning i narkotikamål, om betydelsen av art och mängd som straffvärdefaktorer samt om vikten av att straffvärdebedömningen görs utifrån alla i målet relevanta omständigheter.²⁷¹ Därmed slogs fötterna undan för de tabeller som dittills använts i domstolarna. Nya art-och-mängd-tabeller skapades löpande, vilka egentligen bara justerade straffvärdenivåerna vartefter HD levererade nya domar.²⁷² I november 2012 tog *Drogpraxisgruppen* fram ännu en uppdaterad tabell.²⁷³

---

²⁶⁶ Nilsson Hjorth, Bob, ”Svallvågor efter HD:s nya straffmättingspraxis”, SvJT 2014 s. 149 [i fortsättningen: Nilsson Hjorth (2014)], s. 150. Se tabellen i bilaga B.

²⁶⁷ Borgeke, Månsson och Sterzel (2016) s. 1065.

²⁶⁸ NJA 2012 s. 535 p. 28.

²⁶⁹ Nilsson Hjorth (2014), s. 154.

²⁷⁰ Ibid. s. 155 f.

²⁷¹ RättsPM 2016:1, ”Narkotika – preparatbeskrivning”, Utvecklingscentrum Stockholm [i fortsättningen: RättsPM 2016:1], s. 3.

²⁷² Ulväng (2015), s. 449.

²⁷³ RättsPM 2016:1, s. 30.

Tabellen bifogas uppsatsen i bilaga B och är i stora drag aktuell ännu i april 2018.

Vid en genomgång av drygt 120 domar från 2013 bedömdes effekten av HD:s nya praxis, varvid konstaterades ett gott genomslag i underinstanserna. Såväl tingsrätter som hovrätter hade börjat redovisa även andra omständigheter, vid sidan om art och mängd, som man ansett ha betydelse i främst straffvärdefrågan, men även vid rubriceringen – åtminstone vid straffvärden överstigande någon månads fängelse. Vidare kan sägas att underinstanserna i hög grad kom att använda sig av de straffvärdemässiga mängdtak som framkommit i doktrinen. I de fall straffvärdet sett till art och mängd bedömts vara högre än riktvärdena, har det varje gång handlat om mycket stora mängder narkotika. Påföljderna vid grovt narkotikabrott blev därmed ofta väsentligt lägre än vad som skulle blivit resultatet innan praxisändringen. Dock finns det även exempel på motsatsen – påföljden har då, p.g.a. vissa andra försvårande omständigheter, blivit strängare med den nya praxisen än vad en tillämpning av de gamla tabellerna skulle medfört.²⁷⁴ Som nämndes i avsnitt 4.2.3 visade HD vägen också i detta senare avseende i *Kokainhandelsdomen*.

4.2.8 En ny grad av narkotikabrott

I avsnitt 4.2.3 nämndes att justitierådet Lindskog i ett tillägg till *Cannabissmugglingsdomen* framfört att HD i vissa fall bör ta initiativet när lagstiftaren i sin rättsbildning är alltför passiv. Om sedan lagstiftaren uppfattar att HD i sin prejudicerande verksamhet går för långt kan lagstiftaren helt enkelt ingripa med ny lagstiftning.²⁷⁵ Detta var också precis vad som hände när brottsrubriceringen *synnerligen grovt narkotikabrott* infördes den 1 juli 2016. Straffskalan för grovt narkotikabrott hade dittills varit fängelse i lägst två och högst tio år. Denna delades nu upp, varvid det grova brottet fick en straffskala från två till sju års fängelse och det synnerligen grova brottet från sex till tio år.²⁷⁶

I propositionen konstaterade regeringen att HD:s nya praxis fått genomslag i underrätternas rättstillämpning, både ifråga om den mer nyanserade bedömningen av straffvärde och mängdens betydelse vid straffmätningen.²⁷⁷ Den ökade nyanseringen betraktade man som positiv.²⁷⁸ Regeringen var dock

---

²⁷⁴ Prop. 2015/16:111, s. 14.

²⁷⁵ NJA 2012 s. 535, Lindskogs tillägg p. 4.

²⁷⁶ Se även avsnitt 2.2.3.5.

²⁷⁷ Prop. 2015/16:111, s. 19. Se även avsnitt 4.2.7.

²⁷⁸ Ibid. s. 26.

inte lika nöjd med de uttalanden HD gjort om ett tak för mängdens betydelse – och att man kan gå över taket endast i ”alldeles extrema fall”.²⁷⁹ I propositionen konstaterades att genomslaget för de straffvärdemässiga mängdtaken har medfört att det inom ramen för det abstrakta straffvärdet kommit att utvecklas en slags *intern straffskala*, med ett eget straffmaximum.²⁸⁰

Såsom framgick av avsnitt 3.2 styrs påföljdsbestämningen i narkotikamål, liksom i brottmål generellt, av de grundläggande principerna om proportionalitet och ekvivalens. Regeringens uppfattning var att det kan ifrågasättas om de straffvärdemässiga taken är förenliga med dessa principer. Den ökade nyansering som uppnåtts genom praxisomläggningen menade man riskerar att motverkas av sådana tak. Om mängdtaken tillämpas strikt kan det innebära att olika stora mängder narkotika och därmed olika allvarliga gärningar tillskrivs samma straffvärde. Regeringen påminde om att taken saknade stöd såväl i lagtext som förarbeten och uttalade uppfattningen att art och mängd ska kunna få effekt också på högre straffnivåer.²⁸¹

Huvudskälet till att man delade upp straffskalan för det grova narkotikabrottet var alltså att göra lagstiftningen tydligare och öka förutsättningarna att differentiera bedömningen av straffvärde.²⁸² Regeringen ville att de större mängder som i praxis slagit i det straffvärdemässiga mängdtaket nu skulle ta hissen upp till den nya, högre graden – och därmed automatiskt lägga sig i övre delen av den gamla straffskalan. Däremot eftersträvades ingen allmän höjning av straffnivåerna, utan specifikt avsågs de synnerligen stora mängderna narkotika (vars proportionerliga straffnivå ej kunnat nå p.g.a. taket).²⁸³ I den tabell som bifogas i bilaga B finns de straffvärdemässiga mängdtaken med. När nu art- och mängdfaktorn till följd av reformen skulle ges effekt också högre upp i straffskalan blev tabellen inaktuell i detta avseende. En ny tabell har på senare tid diskuterats inom *Drogpraxisgruppen*, men är ännu inte beslutad.²⁸⁴

Den nya lagtexten har det grova narkotikabrottet i första stycket och det synnerligen grova i andra. 3 § NSL kom efter reformen att se ut som följer:

Är brott som avses i 1 § första stycket att anse som grovt, döms för *grovt narkotikabrott* till fängelse i lägst två och högst sju år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt

---

²⁷⁹ Prop. 2015/16:111, s. 19. Se även avsnitt 4.2.6.

²⁸⁰ Ibid. s. 19.

²⁸¹ Ibid. s. 25 f.

²⁸² Ibid. s. 25 f.

²⁸³ Ibid. s. 19 f.

²⁸⁴ RättsPM 2016:1, s. 30 f.

beaktas om brottet har utgjort led i en verksamhet som bedrivits i större omfattning eller yrkesmässigt, avsett en särskilt stor mängd narkotika eller annars varit av särskilt farlig eller hänsynslös art.

Är brottet att anse som synnerligen grovt, döms för *synnerligen grovt narkotikabrott* till fängelse i lägst sex och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är synnerligen grovt ska det särskilt beaktas om brottet har utgjort led i en verksamhet som utövats i organiserad form i syfte att i stor omfattning bedriva handel med narkotika, avsett en synnerligen stor mängd narkotika eller annars varit av synnerligen farlig eller hänsynslös art.

Första stycket innehåller i sak detsamma som tidigare framgick av 3 § NSL. När det gäller *bedömningen* av det grova brottet, såväl avseende rubricering som straffvärde, har förändringarna såsom framgått av avsnitt 4.2.2-5 under senare år varit omfattande. I ett flertal av domarna hänvisades till vad som sagts om förhållandet mellan narkotikabrott enligt 1 § NSL och grovt brott i förarbetena till 1981 års reform.²⁸⁵ I huvudsak ville man att grovt brott skulle förbehållas de allra allvarligaste gärningarna och att andra omständigheter än narkotikans mängd också skulle ha betydelse vid bedömningen.²⁸⁶

Att i lagtexten, såsom för det grova brottet, ange de omständigheter som ska ha särskild betydelse för gradindelningen kan vara ett sätt att öka enhetligheten och förutsebarheten i rättstillämpningen. Av den anledningen ansågs tekniken lämplig även avseende det synnerligen grova brottet.²⁸⁷ De tre kvalifikationsgrunderna som nämns i andra stycket och som särskilt ska beaktas är samma som vid grovt brott, men med ett ännu högre krav på farlighet eller hänsynslöshet. Att lagstiftaren valt att skriva ut att de tre faktorerna *särskilt* ska beaktas innebär som bekant att uppräknningen inte är uttömmande. Inte heller ska förekomsten av en sådan omständighet automatiskt medföra att en gärning rubriceras som synnerligen grov. Domstolen ska i enlighet med vad som framkommit genom praxisomläggningen göra en samlad bedömning av det enskilda fallets samtliga relevanta omständigheter.²⁸⁸

Regeringen överlät åt domstolarna att genom sin praxisbildning komma fram till när ett brott, sett endast till mängden narkotika, ska betraktas som

---

²⁸⁵ Se bl.a. NJA 2011 s. 675 I p. 14-16, NJA 2011 s. 675 II p. 15 och NJA 2011 s. 799 p. 9. Se även avsnitt 2.2.3.3.

²⁸⁶ Se bl.a. NJA 2011 s. 675 I p. 14-16.

²⁸⁷ Prop. 2015/16:111, s. 21.

²⁸⁸ Ibid. s. 31.

synnerligen grovt. Man ansåg dock att skillnaden skulle vara förhållandevis stor och att mängden även kan vara ett bevisfaktum för att brottet utövats i organiserad form i syfte att i stor omfattning bedriva narkotikahandel.²⁸⁹ Noterbart är att lagstiftaren i och med 2016 års reform strök det tillägg i 3 § NSL som gjorts 1981, att domstolen vid bedömning av om gärningen är grov ska ta hänsyn till samtliga omständigheter. Till följd av praxisomläggningen, som i hög grad handlade om just detta, ansågs tillägget inte längre nödvändigt. En relevant fråga är varför tillägget någonsin ansågs nödvändigt och – framförallt – varför rättstillämparen under 30 års tid bortsåg från anvisningen. Denna diskussion fördjupas i femte kapitlets analys.

4.2.9 Återstående klargöranden avseende straffvärdebedömningen

Straffvärdebedömningen i narkotikamål har som framgått genomgått omfattande förändringar under senare år och åtskilliga frågetecken har i och med detta rätats ut. Omläggningen har fått gott genomslag i underrättspraxis och även gett effekter på lagstiftningen. Avslutningsvis vill uppsatsen peka på vad som återstår att klargöra.

Av föregående avsnitt framgick att regeringen ansåg att domstolarna genom sin praxisbildning skulle komma fram till när ett brott ska betraktas som synnerligen grovt. I Högsta domstolens dom den 9 november 2017 i mål B 3492-17 behandlades gränsdragningen. M ingick i en grupp av fyra personer som bevisats ha sålt narkotika från en grillkiosk i Rinkeby. M:s hantering avsåg drygt ett kilo kokain och drygt 700 gram cannabis. HD konstaterade därvid att mängden narkotika får anses vara *särskilt* men inte *synnerligen* stor. Med hänvisning till tabellen i bilaga B påminns om att det straffvärdemässiga mängdtaket för kokain legat på 1400 gram och att detta motsvarade ett straffvärde om 5,5 års fängelse. En logisk slutsats av detta är att (den ungefärliga) mängdgränsen för synnerligen grovt brott går vid större mängd än så – straffskalan börjar som bekant vid sex års fängelse. Riksåklagaren gjorde emellertid gällande att även om mängden narkotika inte kan anses utgöra synnerligen grovt brott så ska mängden i samverkan med övriga omständigheter medföra att brottet är att bedöma som sådant.

Vid bedömningen konstaterade HD att M hade haft en central och bestämmande roll i en verksamhet som hade viss grad av organisation och tydlig rollfördelning. Omfattningen var relativt stor och ägnad att ge vinst. Även om verksamheten pågått endast en kortare tid fanns det tecken på att

---

²⁸⁹ Prop. 2015/16:111, s. 39.

den var tänkt att fortsätta om polisen inte ingripit. HD menade dock att handeln och hanteringen varit lokalt begränsad och involverat endast ett mindre antal personer. Vid en samlad bedömning ansågs narkotikabrottsligheten ha varit mycket allvarlig, men inte tillräckligt för att kvalificeras som synnerligen grov. Rättsfallet ger alltså ingen direkt ledning ifråga om var den ungefärliga gränsen går för att ett narkotikabrott, med hänsyn endast till mängden, kan anses vara synnerligen grovt. Däremot bekräftas att övriga omständigheter kan lyfta en gärning till en brottsrubricering som annars inte kunnat nås med hänsyn tagen endast till mängden narkotika. Detta är i överensstämmelse med bl.a. *Bagageutrymmesdomen*.²⁹⁰

Som nämndes i avsnitt 4.2.7 har en ny tabell diskuterats inom *Drogpraxisgruppen* på senare tid, men någon sådan är ännu inte beslutad. En ny upplaga av *Drogpraxisboken* är att vänta under 2018 och i denna ska uppdaterade tabeller finnas med. Det kommer bli intressant att se hur man ställer sig till mängdgränsen mellan grovt och synnerligen grovt brott. I konsekvens med regeringens uttalanden i förarbetena till 2016 års reform lär mängdtaken vara borttagna från tabellen. Det innebär att mängden ensam i vissa fall bör kunna medföra straffvärden motsvarande maxstraff – och en fråga som då ska tas ställning till är vilken denna mängd är. Mängden narkotika har förvisso avtagande betydelse vartefter straffvärdet ökar, men om den ska kunna ha betydelse över hela straffskalan kommer straffvärdemässiga övervärden återigen etableras på maxstraffnivå – särskilt med den snäva straffskala som tilldelats det synnerligen grova brottet.

Kapitlet närmar sig sitt slut och uppsatsen ska i all korthet visa en del politiska reaktioner på praxisomläggningen. Som framgått av förarbetena till 2016 års reform var den rödgröna regeringen i huvudsak nöjd med praxisomläggningen och dess effekter.²⁹¹ Sedan dess har röster börjat höras som inte är lika nöjda – åtminstone inte vad gäller den grövre brottsligheten. Moderaterna skrev på DN Debatt i mars 2018 att de stränga straffen för narkotikaförsäljning bör återinföras. Man konstaterar att den politiska enigheten om narkotikapolitiken länge varit bred och att den i vissa avseenden varit framgångsrik – åtminstone i så motto att färre svenskar än det europeiska snittet prövar droger och att färre individer därmed riskerar att hamna i missbruk. Ändå anser man det vara uppenbart att nuvarande politik inte är tillräcklig. Narkotikadödligheten är Europas näst högsta och narkotikatillgången har ökat. För vissa kriminella grupperingar är narkotikan en stor inkomstkälla, varför de riktigt tunga insatserna bör inriktas mot dessa

---

²⁹⁰ Se avsnitt 4.2.3.

²⁹¹ Se avsnitt 4.2.8.

organisationer snarare än mot missbrukarna. Man konstaterar att praxisomläggningen medfört att straffen för narkotikabrott mildrats väsentligt och att straffvärdenivåerna för narkotikaförsäljning bör återgå till vad som gällde tidigare.²⁹²

---

²⁹² Kristersson, Ulf; König Jerlmyr, Anna och Axén Olin, Kristina, ”Vi vill återinföra stränga straff för knarkförsäljning”, DN Debatt, publicerad 2018-03-18.

5 Avslutande analys

Genom uppsatsen har viss analys förekommit löpande. Tanken är att denna nu ska samlas ihop, sättas i ett bredare sammanhang och fördjupas i en längre och avslutande analys. Av de fem underfrågeställningar som angivits i inledningskapitlet har de två första, vad som låg bakom framväxten och utvecklingen av den svenska narkotikastraffrätten samt innebörden av begreppen straffvärde och straffrättslig proportionalitet, besvarats i och med kapitel två och tre. Uppsatsen avser att tydligt besvara de tre resterande frågeställningarna i samband med att uppsatsen i föreliggande analys uppfyller sitt övergripande syfte, nämligen att utifrån ett rättsutvecklings- samt ett koherensteoretiskt perspektiv granska straffvärdebedömningen i narkotikamål.

Uppsatsen påminner om tvådelningen av det övergripande syftet:

- Undersökningen av om den tidigare straffvärdebedömningen i narkotikamål var felaktig i relation till påföljdssystemet som helhet har möjliggjorts genom att i tredje kapitlet redogöra för vad som allmänt gäller vid bedömning av straffvärde och proportionalitet. I och med detta blev det möjligt att i fjärde kapitlet se på vilka sätt narkotikamålen avvek och andra kapitlet bidrog med material som förklarar varför avvikelserna accepterades.
- Undersökningen av i vilken utsträckning eventuella problem åtgärdats till följd av praxisomläggningen och om nya problem uppstått till följd av denna har möjliggjorts genom att noggrant gå igenom omläggningen och dess effekter. Uppsatsen har därvid öppnat för att i analysen bedöma i vilken mån narkotikamålen ifråga om straffvärde och proportionalitet kan sägas bidra till ett koherent påföljdssystem.

För att friska upp minnet hos läsaren ges inledningsvis en översikt av de tre kapitel som levererat analysmaterialet. Därefter följer i varsitt avsnitt analys av situationen före respektive efter praxisomläggningen.

5.1 Översikt

Efter inledningskapitlet började uppsatsen med att i det andra kapitlet gå igenom den historiska utvecklingen av synen på narkotikafrågan och visade den riktning narkotikapolitiken tog till följd av detta. Även om narkotikamissbruket periodvis spred sig i det svenska samhället, särskilt under 40- och 50-talen, var det för en neutral betraktare knappast ett så stort

problem som det kom att framställas som. Omdefinitionen till att ses som ett *allvarligt samhällsproblem* grundade sig i att missbruket nått den kriminella gruppen och rädslan för att ungdomarna skulle drabbas. En särlagstiftning växte fram, inledningsvis med stöd av vissa internationella dokument. Narkotikastrafflagen trädde i kraft 1968. Utvecklingen av denna har behandlats, med särskilt fokus på tillkomsten och de många ändringar som gjorts fram till idag. Ändringarna fokuserades under 70-talet och 80-talets början på den grövre brottsligheten, men bl.a. till följd av påverkan av olika intresseorganisationer kom tyngdpunkten med tiden att flyttas till den enskilde missbrukaren. På 80-talet blev samhällssynen alltmer restriktiv – en utveckling som bekräftades under 90-talet. Såsom utvecklats i avsnitt 2.1.5 får den repressiva narkotikapolitiken i huvudsak sägas vara ett misslyckande. Det narkotikafria samhället är ett ouppnåeligt mål som med repressiv lagstiftning som grund leder till orimliga konsekvenser. Detta till trots håller man än idag samma kurs.

I tredje kapitlet introducerades begreppen *straffvärde* och *straffrättslig proportionalitet* genom en beskrivning av dess allmänna innebörd. Begreppen hamnade i centrum för straffmätningen i och med 1989 års påföljdsreform, då preventionsteorierna kom att spela en mer begränsad roll. Lagstiftaren slog fast att domstolen istället ska bestämma påföljden efter det mått av klander den begångna gärningen kan tillskrivas. Perspektivet ska vara bakåtblickande och klandret motsvaras av ett visst straffvärde, baserat på en avvägning mellan *gärningens skada, kränkning eller fara* och *gärningspersonens skuld*. Värdet ska sedan stå i proportion till den ådömda straffsatsen i det enskilda fallet. Med stöd av kulturellt betingad absolut proportionalitet begränsas straffets stränghet av den fastställda straffskalan. Inom straffskalan är proportionaliteten bestämmande och bedömningen görs relativt andra brott av samma brottstyp. Ekvivalensbegreppet fördjupar proportionaliteten ytterligare. Det innebär att lika svåra brott ska ha lika stränga straff och att olika svåra brott ska ha olika stränga straff. Detta gäller internt, för gärningar inom brottstypen, och externt, olika brottstyper emellan.

Slutligen, i uppsatsens fjärde kapitel, undersöktes straffvärdebedömningen i narkotikamål. I underrätterna hade bedömningen från 80-talet och framåt kommit att utvecklas på ett i relation till annan brottslighet helt eget sätt. HD satte ned foten i juni 2011. Därefter följde en serie domar och en ny riktning etablerades, mer lik den allmänna straffvärdebedömning som beskrevs i kapitel tre. HD slog fast att samtliga relevanta omständigheter i det enskilda fallet ska tillmätas betydelse för både brottsrubricering och straffvärde – särskilt vid grövre brottslighet. Resultatet blev en mer nyanserad straffmätning. En effekt av det var att de genomsnittliga straffsatserna kom att sänkas betydligt. HD etablerade också ett slags tak för narkotikamängdens

betydelse för det grova brottet. Detta ledde till ny lagstiftning 2016, då regeringen menade att verkligt stora mängder narkotika ska kunna ha effekt också högre upp i straffskalan. Det är bakgrunden till införandet av den nya brottsrubriceringen *synnerligen grovt narkotikabrott*. På senare tid har en del röster höjts för att de sänkta straffvärdena för de allvarligaste brotten inte är acceptabla och att en återgång till de gamla nivåerna därför är önskvärd.

5.2 Situationen före praxisomläggningen

5.2.1 Var straffvärdebedömningen felaktig och i så fall på vilket sätt?

Det framgår av förarbetena till 1981 års reform att lagstiftarens ambition var att rubriceringen *grovt narkotikabrott* skulle vara reserverad för verkligt allvarlig brottslighet. Med detta åsyftades brott av särskilt hänsynslös karaktär eller att gärningen utgjort led i en organiserad brottslighet. Vinstintressen och beräknande eller i övrigt yrkesmässig narkotikahandling – i synnerhet inom vissa typer av internationella brottsyndikat – nämndes som faktorer av betydelse för bedömningen. I propositionen konstaterade regeringen dock att mängden narkotika dittills ofta varit avgörande vid bedömningen. Mot den bakgrunden betonades att de andra faktorer som framgår av lagtexten också skulle ges betydelse – och instruktionen fördes även in i 3 § NSL.

Som utgångspunkt kan sägas att lagstiftaren undviker att göra lagtext onödigt lång. Att instruktionen ändå lades till, trots att det som beskrivs är ett standardförfarande, är ett tecken på att bedömningarna redan var påtagligt skeva och att man befarade att domstolarna annars skulle komma att fortsätta på samma sätt som tidigare. Det kan i efterhand konstateras att tillägget i lagtexten inte fick avsedd effekt - utvecklingen fortsatte stadigt i samma oönskade riktning. Mängden narkotika var fortsatt starkt styrande och rubriceringen användes närmast slentrianmässigt. Tillämpningen av rubriceringen grovt narkotikabrott var därmed felaktig på så sätt att även brottslighet som uppenbart inte avsågs täcktes.

Begreppet straffvärde infördes som grund för straffbestämningen 1989. Det saknas anledning att tro att lagstiftarens avsåg annat än att straffvärdebedömningen skulle gå till på samma sätt i narkotikamål som vid annan brottslighet – d.v.s. med beaktande av det enskilda fallets samtliga relevanta omständigheter. Men liksom gradindelningen kom straffvärdet att i mycket hög grad baseras på mängden narkotika. Under 80-tal, 90-tal och 00-tal blev domstolarna alltmer bundna till de art-och-mängd-tabeller som

utvecklades i underinstanser och doktrin. Detta medförde en onyanserad bedömning där andra relevanta omständigheter inte fick betydelse och gärningar av olika svårhet kom att straffas lika hårt.

När en gärnings straffvärde bedöms ska hänsyn tas till både objektiva kriterier (gärningens *skada, kränkning eller fara*) och subjektiva kriterier (den tilltalades *insikt, avsikt och motiv*). Ett problem med den straffvärdebedömning av narkotikabrott som utvecklades under sent 1980-tal och fram till 2011 var att fokus i mycket hög grad låg på det objektiva kriteriet *arten och mängden narkotika*. Subjektiva kriterier fick ofta inget utrymme alls – särskilt ifråga om gärningar som innefattade stora mängder. Tabellerna ledde till att man relativt snabbt slog i straffskalans tak, med resultat att utrymme saknades för värdering av andra omständigheter och att proportionalitetsprincipen därmed sattes ur spel.

Straffvärdebedömningen före praxisomläggningen var alltså felaktig på så vis att påföljdsbestämningen tillämpades på ett sätt som avvek från annan brottslighet. Straffskalorna användes på ett annat sätt - spridningen inom straffskalan var större och dess övre del kom till användning i betydligt högre grad än annars. Den generella straffnivån var också väsentligt strängare än för andra brottstyper. Följaktligen stämde rättstillämpningen dåligt överens med principerna om likabehandling och proportionalitet. Tillämpningen är ett exempel på att relativ proportionalitet kan komma till uttryck på olika sätt inom ramen för den absoluta proportionaliteten. För i princip all annan brottslighet ligger den relativa proportionaliteten fokuserad långt ned i straffskalan. I ett tänkt diagram över påföljdsbestämningen av olika brottstyper var narkotikabrottsligheten en spik som stod rakt upp och bidrog därmed till intern inkoherens i straffsystemet.

Man kan förvisso argumentera för att narkotikabrottsligheten enligt det gamla straffmätningssystemet på ett bättre sätt tillgodosåg proportionalitetsmomentet *spridning*: när hela straffskalan kommer till ökad användning blir det också möjligt att tydligare markera skillnaden mellan gärningar av samma brottstyp. Det finns minst två problem med ett sådant resonemang. Ett är att om hänsyn tas till endast en relevant omständighet, och denna leder till att man ganska snart når straffskalans tak, så faller även spridningsmöjligheten bort relativt tidigt. Ett annat problem är att ekvivalensen relativt andra jämförbara brott av annan brottstyp brister. Lagstiftaren avgör de olika brottstypernas straffskalor relativt andra brottstyper. Om man då kommit fram till att brottstyp A och brottstyp B ska ha samma straffskala är det ur ett proportionalitets- och ekvivalensperspektiv orimligt att den relativa proportionaliteten kommer till uttryck på helt olika sätt inom straffskalan.

Det finns ett värde i att ha samma eller åtminstone liknande tillämpning gällande alla brottstyper – d.v.s. att det är eftersträvansvärt med koherens inom det straffrättsliga systemet. Systemet är mer robust och förtroendeingivande om det vilar på samma principer och om tillämpningen styrs utifrån dessa. Har man kommit fram till att vissa principer ska ligga till grund för systemet som helhet, krävs det onekligen goda skäl för en avvikande tillämpning ifråga om enstaka brottstyper. Nästa fråga är om det fanns sådana skäl avseende narkotikabrotten.

5.2.2 På vilka grunder rättfärdigades det gamla systemet?

Med den gamla straffvärdebedömningen var enhetligheten domstolarna emellan betydande, åtminstone sedan underrätterna enats om vilka tabeller som skulle användas. Mängdtabellerna gjorde narkotikamålen mycket effektiva, inte minst till följd av god förutsebarhet. Det var lätt att tidigt se vilket det förväntade straffet skulle bli, vilket bl.a. underlättade användningen av tvångsmedel. Priset för detta var att nyanseringen blev lidande och påföljdssystemets koherens stördes.

Vad var det då som gjorde att priset ansågs värt att betala just ifråga om narkotikabrottsligheten? Mitt svar hänger samman med narkotikapolitiken och samhällets restriktiva syn på narkotikafrågan, såsom denna utvecklades från sent 70-tal och framåt. Tabellbundenheten har sina rötter just i samma period (80-tal) som den repressiva narkotikapolitiken, inte minst till följd av RNS:s starka ställning, började slå igenom på allvar. Det narkotikafria samhället hade etablerats som målsättning och fokus flyttats till de enskilda missbrukarna. Linjen fullbordades med ytterligare reformer under tidigt 90-tal, då undantagsreglerna för missbrukare togs bort – samma regler som några få år tidigare hade möjliggjort kriminaliseringen av eget bruk. Till följd av den allt strängare synen även på mindre allvarlig narkotikabrottslighet framstod de mycket hårda straffen för de bara något grövre brotten antagligen som relativt proportionerliga. Ett problem med att brottslighet som egentligen inte var så allvarlig som lagstiftaren avsett kunde ge – och förhållandevis ofta gav – maxstraff, var att de verkligt allvarliga brotten bestraffades relativt sett oproportionerligt mildt. Detta anknyter till problemet med straffvärdemässiga övervärden, såtillvida att brottslighet av mycket varierande svårhet gavs samma straff.

Min uppfattning är att samhällets restriktiva eller repressiva syn på narkotikafrågorna följde med in i domstolen. Den restriktiva

narkotikapolitiken kunde givetvis inte användas öppet som ett rättfärdigande för en avvikande straffvärdebedömning. Underinstanserna gjorde så gott de kunde, kanske i befogad väntan på att överinstansen skulle ställa saken till rätta. Alla måste ha vetat att tillämpningen avvek från lagstiftarens avsikt, såsom denna kunde utläsas av både förarbeten och lagtext. Det synliga rättfärdigandet för avvikelserna var effektivitet, enhetlighet och förutsebarhet – men den stränga samhällssynen på narkotikafrågan var den nödvändiga möjliggöraren. Domstolarnas rättstillämpning må ha varit felaktig ur ett rättssystematiskt perspektiv, men den låg trots allt i linje med narkotikapolitiken.

5.2.3 Vad låg bakom förändringen?

Det har i texten konstaterats att den tidigare straffvärdebedömningen var felaktig. Vidare har jag angivit på vilket sätt och på vilka grunder förfarandet ändå rättfärdigades. När rättsutvecklingen går i fel riktning och en felaktig tillämpning utvecklas och cementeras till följd av detta ankommer det på riksdagen eller HD att åtgärda saken. Genom antingen lagstiftning eller prejudikat får anges vad som ska gälla. Ifråga om bedömningen av rubricering och straffvärde i narkotikamål fanns det redan tydliga uttalanden i såväl förarbeten som lagstiftning. Min uppfattning är att lagstiftaren därmed gjort sitt. När anvisningarna inte når fram är det HD:s uppgift att uttolka lagstiftarens intention och vägleda underinstanserna i rättstillämpningen. Att HD stillatigande accepterar ett förfarande som går emot lagstiftarens syften är en allvarlig brist. Mot bakgrund av att underinstanserna uppenbart gick åt fel håll kan man fråga sig om HD:s vägledning inte borde kommit mycket tidigare – under lång tid accepterades den avvikande straffvärdebedömningen och de stränga straffen, åtminstone passivt. Vem skulle i ett sådant läge ställa sig upp och säga att skeppet är på väg i fel riktning och att kursen måste korrigeras?

Min uppfattning är att denne någon var justitierådet Martin Borgeke. Borgeke, som var referent i *Mefedronden*, har en märkbart mild syn i påföljdsfrågor och han ger också i ett tillägg till domen uttryck för uppfattningar som sedan på punkt efter punkt slogs fast av HD i de efterföljande domarna. Sedan några år tillbaka hade han även varit ansvarig för *Påföljdspraxisboken*, där han i samarbete med *Drogpraxisgruppen* kom att påverka utvecklingen även utanför HD. Även om Borgeke naturligtvis inte var ensam om genomdrivandet av förändringen kvarstår faktum att det honom förutom antagligen inte kommit någon praxisomläggning – åtminstone inte just då.

Det är bra att förändringen ägde rum men oroväckande att det tog 30 år tills ett enskilt justitieråd tog tag i saken. Inget annat har ju egentligen ändrats – det är samma narkotikapolitik och lagstiftning som ligger till grund för straffvärdebedömningen både innan och efter praxisomläggningen. Särskilt vid högre straffvärden medför straffrätten allvarliga konsekvenser och en för enskilda personer betungande tillämpning i strid med vad som framgår av framförallt lagstiftning är därmed oacceptabel. Det är problematiskt att rättssäkerheten i systemet är så beroende av enstaka personer med kurage att säga ifrån när något är fel.

5.3 Situationen efter praxisomläggningen

5.3.1 Har problemen åtgärdats?

Proportionalitet mellan straffvärde och straffsats är en grundprincip inom påföljdssystemet. Praxisomläggningen innebar att nyanseringen blev bättre, vilket därmed stärkte proportionalitetsprincipens ställning inom narkotikastraffrätten. Som framgått av föregående avsnitt sa inte HD att straffvärdebedömningen i narkotikamål ska ske på ett aldrig tidigare påtänkt sätt. Istället påminde man om att bedömningen ska gå till på det sätt som flera gånger uttalats i förarbetena och som även framgick av lagtext. HD slog fast att domstolarna vid bedömningen av grad och straffvärde ska beakta samtliga omständigheter av relevans i det enskilda fallet, i synnerhet vid mer allvarlig brottslighet. I *Mefedrondomen* och de efterföljande domarna listades en mängd beaktansvärda omständigheter, vilka tänktes kunna kompletteras av ännu fler i underrätterna. När det gäller faktorn arten och mängden narkotika sa domstolen att denna bara ska vara en omständighet bland andra – dessutom med avtagande betydelse vartefter straffvärdena ökar. Redan runt gränsen mellan normalgraden och grovt brott ansågs denna tidigare dominerande faktor ha ganska liten betydelse, till förmån för sådana omständigheter som främst är hänförliga till olika uttryck för hänsynslöshet.

De uppdaterade tabeller som utvecklades vartefter det kom nya avgörandena angav bara ungefärliga värden på nivåer över normalgraden. Av den anledningen blev det exempelvis möjligt för en försvarare att redan under häktningsförhandlingen argumentera för att en anhållen klient, trots befattning med en mängd narkotika som enligt tabell motsvarade grovt brott, ändå inte skulle häktas med tvåårsregeln som grund. Även om mängden i sig talade för att brottet var grovt kunde andra omständigheter dra ned gärningen till normalgraden. Det motsatta blev också möjligt, vilket uppmärksammades i *Kokainhandelsdomen*.

När straffmätningen blev mindre mekanisk ökade komplexiteten och bedömningen blev mer lik den som görs vid annan brottslighet, inte minst genom att de grundläggande principerna proportionalitet och likabehandling fick bättre genomslag. För det ringa brottet och dess gräns mot normalgraden skulle dock schabloner ha fortsatt stark ställning och ett huvudskäl för detta var behovet av effektivitet. Vidare gjordes andra och mildare relativa farlighetsbedömningar av de olika narkotikapreparaten under praxisomläggningen. Preparaten bedöms dels utifrån en absolut utgångspunkt, dels relativt andra preparat. Borgeke hade kritiserat den s.k. amfetamintabellen och angett att mängderna bör kunna dubblas för bättre proportionalitet. Ett påtagligt exempel är *Mefedrondomen*, där straffvärdet reducerades kraftigt bl.a. till följd av den mildare absoluta bedömningen av amfetamin och den relativa bedömningen av mefedron gentemot amfetamin.

5.3.2 Uppstod nya problem till följd av praxisomläggningen?

Straffvärdena för grövre brott minskade drastiskt av ytterligare ett skäl. Till följd av framförallt *Cannabissmugglingsdomen* skulle övre halvan av det grova brotts straffskala vara reserverad för andra försvårande omständigheter än art och mängd narkotika. Mot bakgrund av att domstolen med stöd av tabellerna fram till juni 2011 relativt snabbt och ofta slog i straffskalans tak är det uppenbart att de generella straffvärdena inom ramen för det grova brottet sänktes betydligt. De gärningar som tidigare lagt sig på maxstraff fick som utgångspunkt ungefär halverade straffvärden. Sedan skulle förvisso beaktas de försvårande omständigheter som enligt det gamla systemet inte kunnat få effekt, vilket kunde lyfta straffvärdet igen – men mycket sällan upp till de gamla nivåerna. Detta innebar också att problemet med de mängdbaserade straffvärdemässiga övervärdena löstes, åtminstone i sin tidigare utformning. När mängdfaktorn bara hade betydelse upp till ungefär halva maxstraffet, fanns det gott om utrymme för att ta hänsyn till både förmildrande och försvårande övriga omständigheter.

Jag anser det uppenbart att det vid mängdtaksnivån samlades gärningar med betydande mängdbaserat straffvärdemässigt övervärde och att den lösning som HD valde – alldeles extrema fall – inte i tillräcklig mån beaktade övervärden. Ur ett proportionalitetsperspektiv menar jag, i likhet med vad regeringen framförde i propositionen 2016 års reform, att lösningen var otillfredsställande. Såsom framgått av avsnitt 4.2.8 kan tillskapandet av en straffskala inom straffskalan, utan stöd i vare sig lagtext eller förarbeten, knappast vara tillfredsställande. De alldeles extrema fallen som tänktes kunna spräcka den interna straffskalan har i praxis visat sig ligga på ca tiodubbel

mängd jämfört med vad som krävdes för att slå i mängdtaket. Det skapade en tröskeleffekt och påslaget i straffvärde var även vid extrema mängder relativt lågt. Det var därför av godo att regeringen förklarade att mängdtaken inte skulle tillämpas och att det återigen blev möjligt att använda även straffskalornas övre del grundat på mängden narkotika.

5.3.3 Är straffskalorna för allvarliga narkotikabrott proportionerliga?

Jag anser att de potentiella straffvärdena för synnerligen grovt narkotikabrott är oproportionerliga. Uppfattningen grundar sig på att straffskalan ur ett spridningsperspektiv är för snäv och ur ett ekvivalensperspektiv för mild. Straffskalan ligger på samma nivå som dråp. Synnerligen grovt narkotikabrott är till sin karaktär sådant att gärningspersonen på ett mycket kvalificerat sätt hanterat narkotika. Yrkesmässig befattning med synnerligen stora mängder narkotika, som erfarenhetsmässigt leder till såväl dödsfall som enormt lidande för enskilda och omfattande skador på samhället, bör ha straffvärden som är betydligt strängare än motsvarande dråp. De är inte straffvärdemässigt likvärdiga gärningstyper.

Det är ett faktum att tabeller fyller en nödvändig funktion inom narkotikastraffrätten, åtminstone som utgångspunkt för den fortsatta straffvärdebedömningen. Art och mängd utgör en naturlig grund för dessa tabeller. Tabellerna behöver inte nödvändigtvis vara linjära, men de ska enligt min uppfattning vara brantare än vad som blev fallet efter praxisförändringen. För att åstadkomma brantare tabeller, utan att återuppväcka problematiken med straffvärdemässiga övervärden vid maxstraff, menar jag att straffskalan för såväl det grova som det synnerligen grova brottet ska vidgas. Straffskalan för grovt brott ska i likhet med vad som gällde innan löpa från 2 till 10 års fängelse och för det synnerligen grova brottet från 10 till 18 år. Om internationella organisationer kalkylerar med risker närmast som en företagsekonomisk faktor, såsom behandlats i avsnitt 2.2.3.3, är det rimligt att höja riskerna väsentligt. Med risk avses i det här fallet såväl upptäcktsrisk som straffvärde.

Uppfattningen att hårdare straff inte har en brottsavhållande effekt menar jag inte är lika tillämplig på den här nivån av narkotikabrottslighet som vid exempelvis våldsbrott. Det är inte fråga om impulshandlingar, utan beräknande och långsiktiga planer vars syfte är att tjäna stora summor pengar och man gör det medvetet på andras lidande. Här ska även nämnas att EU:s ramdirektiv från 2005 nämner att den allvarligaste narkotikabrottsligheten i den nationella regleringen bör ha straffmaximum på *minst* 10 års fängelse.

Sverige slår i taket ifråga om all narkotikabrottslighet, utom just ifråga om de allvarligaste fallen – då ligger vi istället i botten. Detta är ett symptom på bristande koherens. Jag menar att det är orimligt att välja högsta maxstraff vid mindre allvarlig brottslighet, men samtidigt välja det lägsta för den allra allvarligaste. Det finns ingen anledning att ha oproportionerligt milda straff för dessa gärningar – tvärtom är en kraftfullt straffrättslig reaktion högst önskvärd.

5.4 Slutord

I uppsatsens inledande kapitel berättades om Atens lagar under sjunde århundradet f.Kr. De Drakoniska lagarna var extremt stränga, med dödsstraff för små som stora brott. Solons lagar var istället balanserade, med välavvägd straff beroende på brottens allvar. Det är uppenbart att proportionalitetsprincipen slog igenom bättre hos Solon. Värt att notera är att även om den relativa proportionaliteten lyser med sin frånvaro under de Drakoniska lagarna, hade båda dessa system intern koherens. Det som har betydelse i ett koherent system är inte att det råder proportionalitet mellan straffvärde och straffsats eller att rättssystemet genomsyras av rättvisa. Det som har betydelse är att systemet, hurdan det än är, är sammanhängande och konsekvent. Det är detta som ger systemet legitimitet ur ett koherensteoretiskt perspektiv.

Tanken med koherensargument inom juridiken är att ett rättsligt argument är starkare desto bättre detta hänger samman med rättssystemet i övrigt. En rättslig ståndpunkt vinner på att vara i överensstämmelse med rättssystemet som helhet eller med en avgränsad del av detta. Uppsatsen har behandlat en avgränsad del av påföljdssystemet, närmare bestämt bedömningen av straffvärde. Straffvärdebedömningar ska göras avseende brottslighet generellt och det finns allmänna principer och lagstadgade regler för hur detta ska gå till. Om domstolarna konsekvent använder dessa som riktlinjer och rättar sig därefter kommer resultatet bli ett koherent delsystem som smidigt kan inordnas under straffsystemets helhet.

Straffvärdebedömningen i narkotikamål har som framgått genomgått omfattande förändringar. Uppsatsen har ställt frågan om den tidigare bedömningen i narkotikamål var felaktig i relation till påföljdssystemet som helhet. Detta är en fråga som handlar om koherens. I analysen har det konstaterats att bedömningen i flera avseenden har avvikit från den tillämpning som gäller för andra brottstyper. Att brott inom brottstyper med lika straffskalor bedöms helt olika, sett till såväl spridning som rangordning, betyder att åtminstone den ena tillämpningen är felaktig. Som uppsatsen

nämnt i föregående avsnitt stod narkotikabrottsligheten som en spik rakt upp i ett tänkt diagram över påföljder för olika brottstyper – bl.a. beroende på att riktlinjerna för straffvärdebedömning frångicks. Slutsatsen av detta är att tillämpningen i narkotikamål gjorde påföljdssystemet inkoherent och att detta försvagade systemets robusthet.

Straffvärdebedömningen i narkotikamål har ur ett koherensteoretiskt perspektiv definitivt varit ett svart får inom påföljdssystemet. Nästa fråga är om praxisomläggningen hade positiv koherenseffekt. Det är som framgått av föregående analysavsnitt uppenbart att straffvärdebedömningen passar in bättre i det övriga påföljdssystemet efter praxisomläggningen. Det allvarligaste problemet med den gamla straffvärdebedömningen var den bristande nyanseringen. Detta har åtgärdats och proportionaliteten har överlag blivit väsentligt bättre. Bedömningen är mer lik den som görs avseende andra brottstyper och inte minst kommer maxstraffen mer sällan till användning. Systemet har blivit mer intakt och därmed starkare av den ökade samstämmigheten. Det är enklare att argumentera för ett system som använder exempelvis straffvärde och proportionalitet som grund för påföljdsbestämningen om detta sker genomgående. Om en avvikande tillämpning sker inom en del av systemet försvagas argumentet att vi valt den bästa lösningen. Den avvikande tillämpningen måste i så fall kunna motiveras på ett tillfredsställande sätt. Så har inte skett ifråga om narkotikabrotten och det var därför av godo att kursen lades om.

Det har onekligen blivit bättre, men ännu återstår saker att klargöra eller tillrättalägga. Proportionalitetsmomentet ekvivalens är i obalans till följd av de numera relativt låga straffvärdena för den allra allvarligaste narkotikabrottsligheten, vilket skapar inkoherens i systemet. Vidare inväntas klargöranden avseende de verkligt stora mängderna narkotika. Mängdtaken är borta och HD har ännu inte tagit ställning till gränsen mellan grovt och synnerligen grovt narkotikabrott.

Narkotikabrottsligheten i sig är en lite udda fågel. Nya droger dyker hela tiden upp på marknaden – nya kriminaliseringar och uppdaterade farlighetsbedömningar måste göras löpande. Mängden narkotika har nödvändigtvis viss betydelse och man kan alltid tänka sig en ännu större mängd. Vidare kan sägas att ifråga om narkotikabrottslighet är gärningspersonerna, såsom missbrukare, ofta även offer på ett sätt som sällan förekommer inom andra brottstyper. Narkotikastraffrätten har en egen karaktär också på så sätt att få andra brottstyper har i så hög grad engagerat samhället på ideologisk grund. Även om sannolikt inte alla höll med om att den restriktiva narkotikasynen var rätt väg att gå har samstämmigheten på

politisk nivå varit intakt och är det än idag. Strängheten följde med in i domstolarna och fick effekt även på straffvärdebedömningen.

Avslutningsvis kan sägas att de regler och principer som har att göra med bedömningen av brott bör vara lika, oberoende av brottstyp. Det innebär att även om narkotikabrottsligheten är en lite udda fågel, kan det inte accepteras att straffvärdebedömningen avseende brottstypen är det.

Bilaga A

Chefsrådmännens lista

H=Heroin

K=Kokain

A=Amfetamin

E=Ecstasy

C=Cannabis

Ka=Khat

Fängelse 10 år

H 1 kg eller mera

K 2 kg eller mera

A 10 kg eller mera

E 6 500 tabletter eller mera

C 100 kg eller mera

Ka 6 000 kg eller mera

LSD 6 500 tripper

Fängelse 8-9 år

H 700-900 gram

K 1,4-1,8 kg

A 7,0-9,0 kg

E 5 000-6 000 tabletter

C 70-90 kg

Ka 3 500-5 000 kg

LSD 5 000-6 000 tripper

Fängelse 7-8 år

- H 500-700 gram
- K 1,0-1,4 kg
- A 5,0-7,0 kg
- E 3 500-5 000 tabletter
- C 50-70 kg
- Ka 2 500-3 500 kg
- LSD 3 500-5 000 tripper

Fängelse 6-7 år

- H 300-500 gram
- K 600-1 000 gram
- A 3,0-5,0 kg
- E 2 000-3 500 tabletter
- C 30-50 kg
- Ka 1 600-2 500 kg
- LSD 2 000-3 500 tripper

Fängelse 5-6 år

- H 150-300 gram
- K 300-600 gram
- A 1,5-3,0 kg
- E 1 000-2 000 tabletter
- C 15-30 kg
- Ka 800-1 600 kg
- LSD 1 000-2 000 tripper

Fängelse 4-5 år

- H 100-150 gram
- K 200-300 gram
- A 1,0-1,5 kg
- E 600-1 000 tabletter
- C 10-15 kg
- Ka 500-800 kg
- LSD 600-1 000 tripper

Fängelse 3-4 år

- H 50-100 gram
- K 100-200 gram
- A 500-1 000 gram
- E 300-600 tabletter
- C 5-10 kg
- Ka 300-500 kg
- LSD 300-600 tripper

Fängelse 2 år (grovt narkotikabrott)

- H 25 gram
- K 50 gram
- A 250 gram
- E 75 tabletter
- C 2 kg
- Ka 200 kg
- LSD 75 tripper

Fängelse 1 år

H 10 gram

K 20 gram

A 100 gram

E 25 tabletter

C 1 kg

Ka 100 kg

LSD 25 tripper

Fängelse 6 månader

H 5 gram

K 10 gram

A 50 gram

E 10 tabletter

C 500 gram

Ka 50 kg

LSD 10 tripper

Fängelse 3 månader

H 1 gram

K 2 gram

A 20 gram

E 6 tabletter

C 200 gram

Ka 20 kg

LSD 6 tripper

Fängelse 2 månader

H 0,5 gram

K 1,0 gram

A 10 gram

E 4 tabletter

C 100 gram

Ka 10 kg

LSD 4 tripper

Fängelse 1 månad

H 0,1 gram

K 0,5 gram

A 5,0 gram

E 2 tabletter

C 60 gram

Ka 5 kg

LSD 2 tripper

Bilaga B

Arbetsgruppen för narkotikapraaxis vid Hovrätten över skåne och Blekinge.

Tabell för straffvärde utifrån enbart narkotikans art och mängd, november 2012

Straffvärde (mån)	Amfetamin (g) ¹	Cannabis (g)	Ecstasy (g) ²	GHB (cl)	Heroin (g)	Kat (kg)	Kokain (g)	Opium (g)	Rohypnol (tabl) ³	Subutex (tabl)	Svamp (g)*
0,5	5	50	5	50	0,05	4	0,6	0,16	250	4	6*
1	10	100	10	100	0,1	8	1	0,3	500	10	10*
2	15	150	15	150	0,5	12	3	1,5	750	20	30*
3	25	250	25	250	1	20	5	3	1.250	40	50*
4	40	400	40	400	4	32	8	12	2.000	60	80*
5	60	600	60	600	6	48	12	18	3.000	80	120*
6	80	800	80	800	8	64	16	24	4.000	100	160*
7	100	1.000	100	1.000	10	80	20	30	5.000	120	200*
8	120	1.200	120	1.200	12	96	24	36	6.000	140	240*
9	140	1.400	140	1.400	14	112	28	42	7.000	165	280*
10	160	1.600	160	1.600	16	128	32	48	8.000	190	320*
11	180	1.800	180	1.800	18	144	36	54	9.000	215	360*
Straffvärde (år)	Amfetamin (g) ¹	Cannabis (kg)	Ecstasy (g) ²	GHB (l)	Heroin (g)	Kat (kg)	Kokain (g)	Opium (g)	Rohypnol (tabl) ³	Subutex (tabl)	Svamp (kg)
1	200	2	200	20	20	160	40	60	10.000	240	0,4*
2	500	5	500	50	50	400	100	150	25.000	600	1*
3	1.000	10	1.000	100	100	800	200	300	50.000	1.200	2*
4	2.000	20	2.000	200	200	1.600	400	600	100.000	2.400	4*
4,5		40				3.200					
5	5.000		5.000	500	400		800	1200	250.000	4.800	10*
5,5					700		1.400	2.100		8.400	

Tabellen är hämtad från RättsPM 2016:1 (uppdaterad dec. 2017). I nederkanten framgår det straffvärdemässiga mängdtaket, d.v.s. den nivå där mängden narkotika inte längre (utom i ”alldeles extrema fall”) ska ha betydelse för straffvärdet. Detta tak togs emellertid bort efter införandet av det synnerligen grova narkotikabrottet, den 1 juli 2016. Uppsatsen behandlar den processen i avsnitt 4.2.8.

1. Gäller även syntetiska katinoner, mefedron och MDPV.
2. Mängderna anges i gram och inte som tidigare i tableter.
3. Gäller även ”andra tableter”.

* Saknar betydelse för uppsatsen, varför förklaring utelämnas.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Andersson, Malou m.fl., *Narkotikabrotten – en kommentar till de centrala bestämmelserna om narkotikabrott*, första upplagan, 2012, Iustus Förlag AB.

Asp, Petter; Ulväng, Magnus och Jareborg, Nils, *Kriminalrättens grunder*, andra upplagan, 2013, Iustus Förlag AB.

Borgeke, Martin; Månsson, Catharina, och Sterzel, Georg, *Studier rörande påföljdspraxis med mera*, elektronisk version, 2016, Jure Förlag AB.

Borgeke, Martin och Heidenborg, Mari, *Att bestämma påföljd för brott*, tredje upplagan, 2016, Wolters Kluwer Sverige AB.

Borgeke, Martin, ”Påföljdsbestämning i narkotikamål”, SvJT 2013 s. 1.

Hartelius, Jonas, ”Farlighetsbedömningar av narkotika under 100 år”, SvJT 2012 s. 456.

Henriksson, Alf, *Antikens historier*, 1981, Bonniers Grafiska Industrier AB.

Jareborg, Nils och Zila, Josef, *Straffrättens påföljdslära*, fjärde upplagan, 2014, Norstedts Juridik AB.

Korling, Fredric och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 2013, första upplagan, Studentlitteratur AB.

Nilsson Hjorth, Bob, ”Förändringar i narkotikapraxis”, SvJT 2012 s. 845.

Nilsson Hjorth, Bob, ”Svallvågor efter HD:s nya straffmättningspraxis”, SvJT 2014 s. 149.

Olsson, Börje, *Narkotikaproblemets bakgrund: användning av och uppfattningar om narkotika i svensk medicin 1839-1965*, 1994, CAN.

Olsson, Börje (red.) m.fl., *Narkotika – om problem och politik*, första upplagan, 2011, Norstedts Juridik AB.

Peczenik, Aleksander, *Vad är rätt?*, första upplagan, 1995, Fritzes Förlag AB.

Perklev, Anders, ”Straffmätningen i narkotikamål – fyra domar från Högsta domstolen”, SvJT 2012 s. 131.

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare – Ämne, material, metod och argumentation*, tredje upplagan, 2015, Norstedts Juridik AB.

Träskman, Per Ole, *Narkotikastraffrätten*, första upplagan, 2012, Norstedts Juridik AB.

Ulväng, Magnus, ”Mefedrondomen och HD:s nya straffmättningspraxis”, SvJT 2015 s. 440.

von Hirsch, Andrew, *Proportionalitet och straffbestämning*, första upplagan, 2001, Iustus Förlag AB.

Elektroniska källor

Kristersson, Ulf; König Jerlmyr, Anna och Axén Olin, Kristina, ”Vi vill återinföra stränga straff för knarkförsäljning”, DN Debatt, publicerad 2018-03-18, <https://www.dn.se/debatt/vi-vill-aterinfora-stranga-straфф-for-knarkforsaljning/>, besökt 2018-03-29.

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1968:7   Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till narkotikastrafflag, m.m.; given Stockholms slott den 29 december 1967.

Prop. 1969:13   Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring i narkotikastrafflagen den 8 mars 1968 (nr 64), m.m.; given Stockholms slott den 17 januari 1969.

Prop. 1972:67   Kungl. Maj:ts proposition med förslag till vissa åtgärder mot narkotikamissbruket, m.m.; given Stockholms slott den 10 mars 1972.

Prop. 1980/81:76	Om interneringspåföljdens avskaffande och straffet för grovt narkotikabrott m.m.
Prop. 1982/83:141	Regeringens proposition om ändringar i narkotikastrafflagen (1968:64).
Prop. 1984/85:46	Regeringens proposition om ändringar i narkotikastrafflagen (1968:64), m.m.
Prop. 1987/88:71	Regeringens proposition om ändringar i narkotikastrafflagen (1968:64).
Prop. 1987/88:120	Om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.).
Prop. 1992/93:142	Om åtgärder mot bruk av narkotika samt ringa narkotikabrott.
Prop. 2009/10:147	Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m.
Prop. 2015/16:111	Synnerligen grova narkotikabrott.

Betänkanden

SOU 1967:25	Narkotikaproblemet, Del 1.
SOU 1967:41	Narkotikaproblemet, Del 2.
SOU 1969:52	Narkotikaproblemet, Del 3.
SOU 1969:53	Narkotikaproblemet, Del 4.
2005/06:JuSuU1 rskr. 2005/06:218	Svensk narkotikapolitik.
SOU 2008:120	Bättre kontroll av missbruksmedel. En effektivare narkotika- och dopningslagstiftning m.m.
SOU 2014:43	Synnerligen grova narkotikabrott.

Övrigt

RättsPM 2016:1 (uppdaterad dec. 2017), ”Narkotika – preparatbeskrivning”, Utvecklingscentrum Stockholm.

EU-rätt

Rådets rambeslut 2004/757/RIT av den 20 oktober 2004 om minimibestämmelser och påföljder för olaglig narkotikahandel.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1998 s. 512.

NJA 2010 s. 592, Övervärdet.

NJA 2011 s. 357, Mefedrondomen.

NJA 2011 s. 675, MDPV-domen I.

NJA 2011 s. 675 II, MDPV-domen II.

NJA 2011 s. 799, Internetförsäljningsdomen.

NJA 2012 s. 70, Källarförrådsdomen.

NJA 2012 s. 115, Målvaktsdomen.

NJA 2012 s. 144, Nittiosjukilosdomen.

NJA 2012 s. 510, Bagageutrymmesdomen.

NJA 2012 s. 528, Kokainhandelsdomen.

NJA 2012 s. 535, Cannabissmugglingsdomen.

NJA 2012 s. 650, Mefedrondomen II.

NJA 2012 s. 849, Femtiotablettersdomen.

NJA 2013 s. 321, Haltdomen.

Högsta domstolens dom den 9 november 2017 i mål B 3492-17.

Övriga domstolar

Svea hovrätt i dom den 26 februari 2010 i mål B 277-10.

Svea hovrätt i dom den 12 mars 2010 i mål B 594-10.

Svea hovrätt i dom den 1 juni 2010 i mål B 2289-10.

Svea hovrätt i dom den 15 juni 2010 i mål B 3570-10.

Hovrätten för Västra Sverige i dom den 7 juni 2010 i mål B 2053-10.